

1949

A LEADER program jelentősége a régiófejlesztésben

Doktori (PhD) értekezés

Szerző:

Ruszkai Csaba

Témavezető:

Dr. habil. Kozma Gábor

DEBRECENI EGYETEM
Természettudományok Doktori Tanács
Földtudományi Doktori Iskola
Debrecen, 2014

*Ezen értekezést a Debreceni Egyetem Természettudományi Doktori Tanács Földtudományi Doktori Iskola Társadalomföldrajz-területfejlesztés programja keretében készítettem a Debreceni Egyetem természettudományi doktori (PhD) fokozatának elnyerése céljából.
Debrecen, 2014.*

A jelölt aláírása

Tanúsítom, hogy Ruszkai Csaba doktorjelölt 2006- 2009 között a fent megnevezett Doktori Iskola Társadalomföldrajz-területfejlesztés programjának keretében irányításommal végezte munkáját. Az értekezésben foglalt eredményekhez a jelölt önálló alkotó tevékenységével meghatározóan hozzájárult. Az értekezés elfogadását javasolom

Debrecen, 2014.

A témavezető aláírása

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik szakmai és erkölcsi támogatásukkal hozzájárultak a disszertáció elkészítéséhez. Először témavezetőmnek, Dr. habil. Kozma Gábor tanszékvezető egyetemi docensnek az egyetemi évek alatt történő szakmai érdeklődésem elmélyítéséért és a kutatási tevékenységem áldozatkész koordinálásáért. Szeretnék köszönetet mondani azon kollégáimnak - Dr. Patkós Csaba főiskolai docensnek, Dr. Radics Zsolt egyetemi adjunktusnak és Tóth Antal főiskolai docensnek -, akik értékes meglátásaikkal, építő jellegű kritikai észrevételeikkel, tanácsaikkal támogatták az előrehaladásomat. Köszönettel tartozom Prof. Dr. Süli-Zakar István professor emeritusnak, aki elsőként között bízott tudományos pálya megcélzására. Külön köszönettel tartozom dr. Pajtókné Dr. Tari Ilona egyetemi docens és Dr. habil Liptai Kálmán főiskolai tanár kollégáimnak, barátaimnak, hogy kiváló lehetőséget nyújtottak számomra az Eszterházy Károly Főiskolán emberi és szakmai gyarapodásom elősegítésében, nemzetközi kapcsolatépítésben és valamennyi kapcsolódó operatív támogatásban. Köszönöm a segítségét Prof. Dr. Ulf Hahne és Prof. Dr. Jürgen Aring professzoroknak, akik németországi ösztöndíjam alatt fontos módszertani segítséget nyújtottak hesseni kutatásaimhoz és a német nyelvű publikációs tevékenységemhez.

Végül, de nem utolsó sorban köszönöm a családom sokrétű támogatását, szüleim áldozatkész hozzáállását, nemzetközi közgazdász testvéreim lelkes segítségét, melyek nélkül aligha készülhetett volna el tudományos értekezésem.

Tartalomjegyzék

1.	Bevezetés.....	7
1.1	A kutatási témaválasztás indokoltsága	7
1.2	Kitűzött célok	8
2.	Alkalmazott módszerek.....	10
3.	A LEADER mint európai Közösségi Kezdeményezés.....	11
3.1	A Közösségi Kezdeményezések szerepe az Európai Unióban.....	11
3.2	A LEADER Közösségi Kezdeményezés alapelvei	21
3.2.1	Az alulról jövő kezdeményezés elve	21
3.2.2	Területalapú megközelítés.....	21
3.2.3	A helyi partnerség elve.....	22
3.2.4	Az integrált megközelítés elve	23
3.2.5	Az innovatív megközelítés elve.....	23
3.2.6	Térségi menedzsment alapelve.....	23
3.2.7	Hálózat kialakítás alapelve	24
3.3	A LEADER Közösségi Kezdeményezés korszakai.....	24
3.3.1	A LEADER I időszaka (1991-1993)	24
3.3.2	A LEADER II Közösségi Kezdeményezés (1994-1999)	30
3.3.3	A LEADER+ Közösségi Kezdeményezés (2000-2006).....	34
4.	A LEADER Németországban.....	35
4.1	A LEADER általános fejlődése Németországban	35
4.1.1	A LEADER I Németországban	35
4.1.2	A LEADER II Németországban	41
4.1.3	A LEADER+ program időszaka Németországban	43
4.2	A LEADER program Bajorországban.....	44
4.2.1	A LEADER II Közösségi Kezdeményezés Bajorországban	44
4.2.2	A LEADER+ Közösségi Kezdeményezés Bajorországban.....	45
4.2.3	A LEADER területi kialakítása és menedzsmentje Bajorországban.....	48
4.3	LEADER program Hessen tartományban	52
4.3.1	A hesseni program-megvalósítás általános jellemzői.....	53
4.3.2	A kiválasztott hesseni akciócsoportok elemzése	54
	A Vogelsberg LEADER Helyi Akciócsoport.....	55
	A Schwalmaue LEADER Helyi Akciócsoport.....	56

A Werra-Meißner LEADER Helyi Akciócsoport	57
A Burgwald-Ederbergland LEADER Helyi Akciócsoport	57
4.3.3 A LEADER 2007-2013, mint komplex régiófejlesztési program kérdőíves kiértékelése Hessenben	59
4.4 A hesseni kérdőíves felmérés konklúziója	68
5. A LEADER Közösségi Kezdeményezés hazánkban	69
5.1 A szubregionális területi szint jelentősége a LEADER program vonatkozásában	69
5.1.1 A járási szint, mint lehetséges vidékfejlesztési területi egység	70
5.1.2 A kistérségi szint	72
5.1.3 A természetföldrajzi tércategóriák vidékfejlesztési vonatkozásban ..	74
5.2 A Kísérleti LEADER („LEADER I”) program (2001-2004)	76
5.2.1 A Kísérleti LEADER Program általános jellemzői Magyarországon 76	
5.2.2 Az Észak-magyarországi Kísérleti LEADER program	79
5.3 A hazai „csonka” LEADER+ program 2004-2006 között	82
5.3.1 A LEADER+ program magyarországi jellemzői	82
5.3.2 A LEADER+ program az Észak-Magyarországi régióban	83
5.4 A 2007-2013 közötti LEADER program	90
5.5 A LEADER 2007-2013 programmegvalósítás összehasonlító elemzése ..	91
5.6 A LEADER program 2014 után	102
6. A kutatás összegzése	103
6.1 A Közösségi Kezdeményezések jelentősége a regionális politika tükrében 103	
6.2 A LEADER, mint európai Közösségi Kezdeményezés	104
6.3 A LEADER program Németországban	105
6.4 A LEADER Közösségi Kezdeményezés hazánkban	106
6.4.1 A szubregionális területi szint definiálása	106
6.4.2 A hazai LEADER szakaszok	107
6.4.3 A hazai LEADER program értékelése a német tapasztalatok viszonylatában	107
6.5 Summary	109
7. Irodalomjegyzék	115
7.1 Internetes hivatkozások	124

7.2	Törvények, jogszabályok, hatósági közlemények	127
8.	Melléletek.....	129

1. Bevezetés

1.1 A kutatási témaválasztás indokoltsága

A Közösségi Kezdeményezések megteremtésével az Európai Unió egy koncentrált eszkörendszerrel hozott létre az Európai Közösség területén fellépő társadalmi, gazdasági, környezeti krízishelyzetek célzott és hatékony megoldására. Ezek a kísérleti programok alapvetően a regionális politika megújítását segítették elő, és az egykor 25 Közösségi Kezdeményezés vívmányai mára az európai fejlesztéspolitika eszkörendszerének részévé váltak (von HÜLSEN 1993; WILLIAMS 1996; STEHN 1998; STÖHR 2001; TÖMMEL 2002; BLATTER 2002; GEISSENDÖRFER 2005; BÖCHER 2006.).

A LEADER vidékfejlesztési programot (jelentése: „intézkedések közötti kapcsolatrendszer kialakítása a vidéki gazdaság fejlesztésének elősegítésére” (*Liaisons entre actions de développement de l'économie rurale*), mint Közösségi Kezdeményezést azzal a céllal keltette életre az Európai Bizottság, hogy a tagállamok perifériális helyzetű, jellemzően falusias szerkezetű térségei további leszakadásuk megakadályozását újszerű fejlesztési módszerekkel tehesék meg. Az elképzelés maga kissé utópisztikusnak tűnhetett, de a program innovatív módszertani elemei nagy eséllyel adtak lendületet a megfogalmazott célok elérésében (PURCELL 1994; BARKE – NEWTON 1997; STÖHR - SCHENK 1997; BRUCKMEIER 2000; RAY 2000; SHUCKSMITH 2000; BÖCHER 2003; HAHNE 2004; GEISSENDÖRFER 2005; PATKÓS 2006; RUSZKAI – KOVÁCS 2013).

A LEADER program volt az első olyan fejlesztési kezdeményezés, amely a Közös Agrárpolitikában nem kizárólag az ágazati fejlesztésekre koncentrált, hanem a területiséget figyelembe véve, helyi közösségek (partnerségek) összefogását támogatta. Ez a megközelítés a régiók Európájának és a szubszidiaritás alapelveinek egyfajta szubregionális leképeződése volt (BRUCKMEIER 2000). A regionális lehatárolás lehetővé tette az adott térségek komplex társadalmi-gazdasági elemzését, és a kapott eredményekre történő összevont ágazati fejlesztések megvalósítását, mindezek lebonyolítását teljes mértékben átadva a helyi közösségek számára. A cél egyértelmű volt: erős, részvételi demokrácia és helyi öntudat, hosszútávon fenntartható váló regionális fejlődés, térségi önkormányzás demokratikus alapjainak megszilárdítása (FÜRST – BENZ 2003). A kitűzött célok elérésének eszköze maga a LEADER akciócsoport partnersége és gesztorszervezete. Feladataikat tekintve ezek a munkacsoportok megfelelnek a régiómenedzsment irányító szervezetének, amelyek megfelelő térségi kapcsolati hálózattal és régiófejlesztési kompetenciákkal rendelkeznek (FRIES 2008).

A LEADER az innovatív megközelítésekre épülő, fenntartható vidékfejlesztést tűzte ki célul, ennek ellenére a régiók kialakításának módja és az egyes programszakaszokban bekövetkező módosulások hatása a kutatók figyelmét eddig sok tekintetben elkerülte. Alapvetően már meglévő területi struktúrák interakcióira

fókuszáltak úgy, mint SHUCKSMITH (2000), RAY (2000), BRUCKMEIER (2000), FÜRST (2003), Böcher (2003), HAHNE (2004), GEISSENDÖRFER (2005), CHEVALIER ET.AL. (2011). FÜRST (2003) utalást tett arra, hogy a LEADER-hez hasonló alulról jövő kezdeményezések az operatív jellegű, regionális önkormányzás alapjait fektethetik le, amennyiben a centrális hatalom megfelelő szabadságot ad a térségek számára.

A hazai kutatók alapvetően a LEADER program általános leírásával, tartalmi elemeinek megvilágításával és a megvalósítás hatékonyságával foglalkoztak (KOVÁCH 2000; FARKAS 2003; FAZEKAS – NEMES 2005; PATKÓS 2006; KASSAI/FARKAS 2007), ugyanakkor kevés hazai kutatás hívta fel a figyelmet a területiség okozta nehézségek kérdéskörére. Az egyik ilyen példát többedmagával PÓLA Péter szolgáltatta, aki egy nemzetközi kutatás keretében a LEADER térségek létrehozásának körülményeit és a területi szint kijelölésének problematikáját elemezte. Megállapítása szerint a LEADER térségekben gyenge a belső kohézió, amely egy alulról jövő kezdeményezés esetében kulcsfontosságú tényező lehet, ennek ellenére kérdéses a szabad térszerveződés, mivel számos hazai akciócsoport területe az akkori választási körzetekével egyezett meg (CHEVALIER et al. 2011).

1.2 Kitűzött célok

A kutatásom célja a LEADER politika módszertani elemeinek értelmezése és gyakorlati működésének tanulmányozása a kijelölt térségekben. Elsősorban arra kerestem a választ, hogy a kiválasztott hesseni és magyar akciócsoportok közül létezhet-e – ha csak elméleti szinten is – a szerves fejlődésben előrehaladott csoport, ennek milyen a programhoz kapcsolódó tényezői vannak, ill. a hazai megvalósítás során az akciócsoportok mekkora hányadának sikerült fejlődést elérnie a LEADER programnak köszönhetően.

- 1) Fontosnak tartottam a LEADER összehasonlítását az EU egyéb Közösségi Kezdeményezéseinek céljaival, amelynek keretében az alábbi célokat tűztem ki:
 - a) A szűkösen rendelkezésre álló szakirodalmi forrásokra támaszkodva az Európai Unió által életre hívott Közösségi Kezdeményezések definiálása, lényegi feladatkörük értelmezése.
 - b) A Közösségi Kezdeményezések regionális politikában betöltött feladatainak részletezése és elemzése (DABINETT 1997; ESER – NUSSMÜLLER 2006).
- 2) A kutatás következő szakaszában a LEADER politika európai szintű fejlődésére koncentráltam, bajorországi és hesseni fókuszponttal az 1991-2006 közötti megvalósítási szakaszok kiemelésével. Ennek során az alábbi célok fogalmazódtak meg:

- a) A LEADER I program átfogó leírása, vívmányainak részletezése és a németországi megvalósítás legfőbb jellegzetességeinek bemutatása (STÖHR – SCHENK 1997).
 - b) A kísérleti jellegből továbbfejlődött LEADER II és LEADER+ összefoglaló jellegű leírása és értelmezése bajor kitekintéssel.
 - c) A LEADER 2007-2013 kifutó szakaszának bemutatása hesseni mintapéldák alapján, és ennek keretében a program megvalósítás jelenlegi helyzetének részletezése a kiválasztott hesseni munkacsoport vezetőinek véleménye alapján.
- 3) Kutatásom gerincét a hazai LEADER szakaszok értelmezése, a politika alkalmazásának geográfiai és fejlesztésmódszertani kérdései adták, amelynek keretében az alábbi célokat fogalmaztam meg:
- a) A területiség kérdésének kibontása, geográfiai szempontok alapján a szubrégió fogalmának definiálása, táj- és társadalomföldrajzi térkategóriák elemzése által a LEADER program területiséget érintő elvének meghatározása. Ennek okát Az Európai Bizottság meglehetősen tág értelmezési kerete indokolta, amely részben érthető is volt, mivel a politika alkalmazását valamennyi tagállam számára zökkenőmentes módon kellett lehetővé tenni, viszont az újonnan csatlakozott, volt szocialista országok (mint pl. hazánk) jelentősen eltérő társadalmi és gazdasági környezetben alakíthatták ki térségeiket (KORNAI 1997).
 - b) Annak vizsgálata, melyek voltak hazánkban azok az akadályozó tényezők, amelyek sok tekintetben gátolták a LEADER többletértékének megjelenését?
 - c) Jelenleg Magyarország vidéki területeinek csaknem egésze LEADER kedvezményezett stáuszban van. Ez a Közösségi Kezdeményezés időszakában megfogalmazott célokhoz képest alapvetően gyengíti az egyedi jellegű helyi koncepciók kiválasztási versenyét (RÉGIÓK BIZOTTSÁGA 2005). A fentiek szellemében arra kerestem a választ, hogyan értékeli vajon ezt a helyzetet a jelenlegi akciócsoportok munkaszervezet vezetői? Mekkora mértékben lehet programfenntarthatóságról beszélni, amennyiben a területi kohéziót, a helyi partnerséget, és a fejlesztési stratégia prioritásait vesszük alapul?

2. Alkalmazott módszerek

A tagállamok meglehetősen tág teret kaptak a LEADER politika alkalmazása során, ezért szükségét éreztem egy nemzetközi összehasonlítás elvégzésének. Fókuszterületem alapvetően Hessen tartomány és az Észak-Magyarországi régió voltak, de az egész országra kiterjedően is végeztem elemzéseket. Választ kerestem arra, hogy egy nagy tapasztalattal rendelkező régi tagállam és egy új tagország között milyen módszertani különbségek rajzolódhatnak ki a programmegvalósítás során, ill. mekkora hangsúlyt helyeznek a LEADER fejlesztéspolitika prioritásaira. Természetesen a területiség kérdéskörére minden esetben kiemelt hangsúlyt fektettem.

A kutatási téma komplex megragadásához különféle módszerek alkalmazására volt szükségem, mivel egyrészt hazai szerzők a területiség és a LEADER politika fejlődésének aspektusával igen korlátozottan foglalkoztak, - ezt ellensúlyozandó a nagyszámú külföldi szakirodalom használata - másrészt egyes Európai Uniók forrásanyagok már nem, vagy csak igen korlátozott hozzáférhetőséggel álltak rendelkezésemre.

A kutatás alkalmazott módszerei:

- A nemzetközi és hazai szakirodalom feldolgozása, amely túlmutat a geográfiai területén, alapvetően közgazdaságtani, jogi, szociológiai, politológiai, agrár,- és menedzsment tudományterületekhez kapcsolódó munkákat használtam fel.
- A szakpolitika tanulmányozásához, tartalmi elemeinek és periodikus változásainak leírásához szükség volt a vonatkozó közösségi joganyag részletes tanulmányozására is.
- A statisztikai adatok feldolgozásához az EUSTAT, a KSH, az FVM, a Bayrisches Staatsministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten, a Deutsche Vernetzungstelle LEADER, az ENRD (European Network for Rural Development), valamint az Európai Közösségek programkiértékelési adatbázisait használtam fel
- A vizsgálatba bevont LEADER helyi akciócsoportok feldolgozásához szükségem volt valamennyi elérhető LEADER+ és LEADER 2007-2013 fejlesztési koncepcióra
- Az adatbázis egyes elemeinek térképes megjelenítéséhez a MapInfo és az ArcGIS szoftvereket használtam fel.
- A térségi felméréseket szakértői kérdőívek összeállításával végeztem, amelyek kezdetben papír, majd a későbbiekben elektronikus formátumúak voltak. A kérdőívezés sikerességét alapvetően megfelelően értékelem, hiszen a hesseni akciócsoportok fele válaszolta meg kérdéseimet, amely 10 helyi szervezetet jelentett. Hazai részről az akciócsoportok egyharmada tisztelt meg válaszával, bár a kiküldött felkérést háromszor ismételt meg

a címzettek felé. A kérdőívezést német részről 2013 utolsó negyedében, hazai részről 2014 első negyedében végeztem. A bajor kérdőívek 2010 utolsó negyedében kerültek kiküldésre, melynek keretében 54 akciócsoportból 22 válaszolt.

- Az esettanulmányok létrehozására személyes, ún. prominencia interjúkat végeztem Hessen tartományban és az Észak-Magyarországi Régióban, valamint Brüsszelben (Jean-Michel Courades, European Commission, DG Agriculture and Rural Development) és Budapesten (LEADER Hungária) és Kasselben (Prof. Dr. Ulf Hahne Professor für Ökonomie der Stadt- und Regionalentwicklung). A hazai szakértők közül Búsi Lajos vidékfejlesztésért felelős helyettes államtitkárral, Dr. Már Istvánval (LEADER Hungária), Illés Menyhérttel (szakigazgatási agrármérnök, LEADER mentor, Andrassy Consulting), Dr. Nagy Józseffel (Bükk-MAK LEADER Helyi Akciócsoport) és Batki Szabolcs (Eger Vidék Kincsei Helyi Akciócsoport) munkaszervezet vezető urakkal készítettem személyes interjút.
- Professzionális szinten a szakvélemények összegyűjtését németországi ösztöndíj keretében Hessen tartományban végeztem, hat kiválasztott szakértő véleményének alapján (Sonja Pauly LAG Schwalmaue, Sabine Wilke LAG Werra-Meißner, Thomas Schaumberg LAG Vogelsberg, Stefan Schulte LAG Burgwald Ederbergland, Bettina Ungewickel Regionalmanagement Nordhessen GmbH, Arno Scheer Klimaschutzmanager, Niestetal)

3. A LEADER mint európai Közösségi Kezdeményezés

3.1 A Közösségi Kezdeményezések szerepe az Európai Unióban

A Közösségi Kezdeményezések a Strukturális Alapok 1988-as reformjával jöttek létre. Az új reform alkotta speciális programok a strukturális források mintegy 10%-ával gazdálkodtak, és bár az arányok a 1994-1999-es időszakra változatlanok maradtak, az Európai Közösségek költségvetése jelentősen növekedett (DABINETT 1997). Az Európai Bizottság meghatározása szerint a Közösségi Kezdeményezések olyan intézkedések, amelyeket a Bizottság a tagállamok számára különleges megoldásokat igénylő problémák orvoslására hozott létre. A Közösségi Kezdeményezések különleges ismérve a végrehajtásuk folyamatos bizottsági kontrollja, a bevont közigazgatási szintek mindvégig közvetlenül Brüsszellel állnak kapcsolatban (ESER – NUSSMÜLLER 2006). A Közösségi Kezdeményezések

egyébként igen hasonló célzatúak a közösségi akcióprogramokhoz, a különbség csupán annyi, hogy a közösségi akcióprogramok a Strukturális Alapok *általános* célkitűzéseinek vannak alárendelve, növelve azok hatékonyságát és koncentrátságát a kedvezményezett célfeladatokban (COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES: The Future of Community Initiatives under the Structural Funds 1993; WILLIAMS 1996). A Közöségi Kezdeményezések önálló hatókörük révén a Strukturális Alapok célkitűzéseit hivatottak elősegíteni, végrehajtásuk időbelisége ellenben sokszor túlmutat a tervezési periódusokon, valamint - és ez talán a legfontosabb ismérvük - a közösségi kezdeményezések valamely jövőbeni politika előfutárainak tekinthetők. A közösségi akcióprogramok ezzel szemben az aktuális szakpolitikák kiegészítő eszközei. Sajnos a szakirodalom nem tér ki e fogalmak összehasonlító definiálására, az Osztrák Tartományi Kancellária az EU-s politikákhoz csatolt fogalomgyűjteménye például nem is tesz különbséget a két fejlesztéspolitikai eszköz között.

A Strukturális Alapok által finanszírozott Közöségi Kezdeményezések az egész Európai Közöségi területén alkalmazhatóak. Ezek a célprogramok a következőkben testesítik meg a többletértéküket a hagyományos támogatási politikákkal szemben:

- kiemelten támogatják az interregionális, a határon átnyúló és a nemzetközi együttműködések
- hangsúlyt fektetnek a helyi (intézményi vagy privát) szereplők bevonására
- valós és hosszú távú partnerségi kapcsolatok résztvevőit támogatják, vagyis a hosszú távú és tartós megoldást részesítik előnyben.

A rendelkezésre álló, főleg külföldi szakirodalmi források esetében kevés szó esik a Közöségi Kezdeményezésekről, a forrásanyagok túlnyomó része értelemszerűen a Strukturális Alapok kis szegmenseiként kezeli őket, bár jelentőségüket nem vitatják el.

Carlos von HÜLSEN (1993) Észak-Németországban végzett, az EK regionális támogatáspolitikájának hatékonyságát vizsgáló tanulmányában a Közöségi Kezdeményezéseket a strukturális politikák kiegészítő, és hatékonyságnövelő eszközeinek tekinti, amelyek a Bizottság számára lehetővé teszik az Európai Községben felmerült igényekre és szükséghelyzetekre történő rugalmas válaszadást. Elképzelése szerint a Községi Kezdeményezéseknek három típusát lehet megkülönböztetni:

- az első csoport azokat a kezdeményezéseket (programokat) foglalja magában, amelyek különleges területi problémák megoldását teszik lehetővé (pl. RECHAR vagy a PEACE)
- a második csoport tagjai a közösségi politikák megvalósulását segítik elő, mint pl. az olyan regionális fejlesztési kezdeményezések, mint az INTERREG, a URBAN vagy a LEADER

- a harmadik csoportba azok a programok tartoznak, amelyek egy jól definiálható gyengeséggel rendelkező régió vagy régiótípus problémájára kívánnak megoldást találni (pl. REGIS, RETEX, PESCA)

Az 1994-1999 közötti tervezési periódusban az EU 12/15 Közösségi Kezdeményezésekre szánt támogatási kerete elérte a 13,5 milliárd ECU-t. Ebben az időszakban nőtt meg az összetett megközelítésű területfejlesztés szerepe az EU gondolkodásmódjában. A Közösségi Kezdeményezések funkciójukat tekintve éppen ezért kiválóan alkalmasak egy-egy akut területi probléma rugalmas és hatékony kezelésére. Közösségi jelentőségüket kiemeli, hogy az Európai Bizottság a Strukturális Politikában a Közösségi Kezdeményezéseket tekintve rendelkezik a legnagyobb mozgástérrel. (STEHN 1998; STÖHR 2001; BLATTER 2002; TÖMMEL 2002).

A Közösségi Kezdeményezések a 90-es években az Európai Unió (Európai Közösség) akut problémáira próbáltak koncentrálni, erre a legjobb példát pl. a PEACE vagy a RETEX szolgáltatta, ellenben egyre inkább megfigyelhető volt, hogy ezek a programok egyre inkább a jövőbeli politikák előfutárai lettek, kísérleti modellként működve váltak a közösségi fejlesztéspolitika meghatározó tényezőivé. (SHUCKSMITH 2000). Megjegyzem, szükség is volt erre, mivel a koncentráltan jelenlévő területi problémákra, havária helyzetekre a Közösségi Akcióprogramok próbáltak hatékony választ adni, egy Közösségi Kezdeményezés célja ettől általában jóval távlatibb volt. Jó példája ennek az 1991-től induló LEADER program, mint jelenleg 2007-2013-as periódusban az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap IV. tengelye, vagy a négy generációt „megélt” INTERREG. Az 1. táblázat időrendi sorrendben mutatja be az EU eddig alkalmazott Közösségi Kezdeményezéseit. Ez alapján elmondható, hogy már az Európai Egységokmány 1986-os elfogadását követő egy éven belül megjelentek a reformcsomag első intézkedései a Közösségi Kezdeményezések formájában, de alapvetően az 1989-ben kezdődő költségvetési periódusban nőtt meg a számuk jelentősen **(1. táblázat)**.

Célkitűzéseiket és beavatkozási területeiket tekintve alapvetően a válságtérsegek gazdasági szerkezetváltását támogatták, így sok esetben első célkitűzés régiói voltak a legfőbb kedvezményezettek. A vidékfejlesztési szempontból elmaradt térségek (Objective 5/b) támogatását jó néhány Közösségi Kezdeményezés segítette, ezek koncentráltan a vállalkozásfejlesztésben ösztönöztek intézkedéseket (pl. EUROFORM, PRISMA, RETEX, ENVIREG, KONVER), de a gyéren lakott/távoli európai területek fejlesztésére is találunk egykori Közösségi Kezdeményezéseket (REGIS, VALOREN, INTERREG).

A programok jelentősége a meghatározott tartalmi elemeken túl a finanszírozási lehetőségekben rejlik. A Közösségi Kezdeményezések alapvetően nem mozgatnak meg jelentős forrásokat, de a programértékelések alapján a rájuk méretezett feladatokat ilyen forrásallokációval is hatékonyan hajtották végre (pld. sikeres volt a RETEX struktúraváltást ösztönző programja is, jöllehet alig 600 M ECU-s forrásból gazdálkodott. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a kijelölt válságtérsegek emellett jelentős kohéziós és/vagy strukturális forrásokat is kaptak, a Közösségi Kezdeményezések mintaprogram jellege hozza a kívánt többletértéket, amikor az

általános támogatások nem képesek megfelelően kezelni a kialakult helyzetet. A legnagyobb pénzügyi kerettel rendelkező Községi Kezdeményezések az INTERREG és a LEADER voltak. Az átlagostól sokszorosan eltérő forrásellátottságuk egyrészt annak is volt köszönhető, hogy rendkívül sokáig fennmaradtak, másrészt az EU valamennyi tagállamában alkalmazták őket, a területi lefedettségük is nagy kiterjedésű volt (LEADER).

1. táblázat: A közösségi kezdeményezések összefoglaló táblázata

A Községi Kezdeményezés megnevezése	Időbeliség	Fő célkitűzés	Célterület	Keretösszeg (MECU/€)
RECHAR	1987-2000	A szénbányászat térségeinek infrastrukturális, iparfejlesztési felzárkóztatása	Objective 1	791
EUROFORM	1989-1993	A KK fő célkitűzése a szakképzési kínálatának összehangolása volt a munkaerőpiaci kereslettel	Objective 1;2;5/b ¹	300
PRISMA	1989-1993	A Közös Piacra történő belépés segítése vállalkozások számára, később az SME's KK olvasztotta magába.	Objective 1;2;5/b	100
REGEN	1989-1993	A nagy európai energiahálózatokhoz történő csatlakozás elősegítése (villanyáram, földgáz), ill. az alternatív energiaforrások elérhetőségének műszaki előkészítése	Objective 1	300
RENAVAL	1989-1993	A hajógyártás válságtérségeinek fejlesztése	Objective 1	365
RETEX	1989-1999	A textilipari válságtérségek felzárkóztatási programja, komplex vállalkozásösztönző kezdeményezés	Objective 1; 2; 5/b	591
PEACE	1989-2006	Az észak-ír megbékélési folyamat elősegítése komplex intézkedéseken keresztül	É-Írország és Írország határ menti megyéje	300

¹ Magánszemélyek csak az első célkitűzés alá eső tréségekből pályázhattak

EMPLOYMENT-HORIZON	1990-1993	Olyan integrációs célzatú társadalompolitikai kezdeményezés, amely a hátrányos helyzetű rétegek és a csökkent munkaképességű személyek felzárkóztatását szolgálta	Objective 1	180
EMPLOYMENT-NOW	1990-1993	A nők munkaerőpiaci helyzetének javítását szorgalmazta, képzésekkel, ill. önálló vállalkozói egzisztenciák megteremtésével	Objective 1	120
STRIDE	1990-1993	Technológiai és innovációs kapacitásfejlesztés a K+F szféra bevonásával	Objective 1; 2	400
REGIS	1990-1999	Távoli térségek társadalmi-gazdasági integrációja az Európai Közösségekhez, kiemelten: Guadeloupe, Francia-Guyana, Martinique, Reunion, Kanári-szigetek, Azori-szigetek, Madeira	Objective 1; 6	800
ENVIREG	1991-1993	Az Európai Közösségek parti menti területeinek támogatása a környezetszennyezés hatásainak csökkentésére	Objective 1;2;5/b	500
TELEMATIQUE	1991-1993	A vállalkozások, valamint a közintézmények infokommunikációs hálózati és eszközeinek fejlesztését szolgálta, később az SME's KK részévé vált.	Objective 1	200
VALOREN	1991-1994	Az Európai Gazdasági Közösség mediterrán területei és távoli szigetei voltak e gazdaságfejlesztési program fő kedvezményezettjei	Objective 1; 6	278
KONVER	1991-1999	Segítette az európai térségben lévő hadiipari létesítmények barnamezős hasznosítását, a PERIFRA részprogramja az Öböl-	Objective 1; 2; 5/b	740

		háborús beavatkozásokat finanszírozta		
RESIDER	1991-1999	Az acélipari övezetek környezetvédelmi és infrastruktúrafejlesztési programja, a RECHAR acélipari megfelelője	Objective 1	781
LEADER	1991-2006	Az Európai Gazdasági Közösség által indított, bottom-up jellegű vidékfejlesztési politikája	Objective 1; 2; 5/b	~12.500
INTERREG	1991-2013 ²	A határ menti térségek, interregionális együttműködések legnagyobb közösségi programja volt.	Objective 1;2;3;5/b;6	9.995 (2006-ig)
ADAPT	1994-1999	Munkaerőpiaci programok, átképzések megvalósítása, képzési rendszerek megváltoztatása, és a válságtérségek munkaerőpiacának stabilizálása	Objective 1	1.400
EMPLOYMENT-INTEGRA	1994-1999	A munkaerőpiacra történő visszatérést, valamint a bevándorlási politikát segítette	Objective 1	418
PESCA	1994-1999	Az Európai Halászati Eszköz kísérleti kezdeményezése, amely a válságban lévő halászati térségek gazdasági szerkezetváltozását segítette elő	Objective 1;2;5/b	250
SME's	1994-1999	A STRIDE, a TELEMATIQUE és a PRISMA egyesüléséből megszületett KKV fejlesztési program	Objective 2; 5/b	1.000
EMPLOYMENT-YOUTHSTART	1994-1999	A fiatalok képzésének, továbbképzésének, vagyis általános munkaerőpiaci értéküknek a növelését szolgálta	Objective 1	300

² Közösségi Kezdeményezésként csak 2006-ig.

URBAN	1994-2006	A LEADER városi tükörprogramja, a leromlott negyedek komplex felzárkóztatása bottom up szellemiségben	Objective 1	1.500
EQUAL	2000-2006	A munkaerőpiaci, esélyegyenlőség, bevándorlás-politikai eszköz vívmányai ma az ESZA legfontosabb módszertani pillérei	Objective 1	3.300

Forrás: HÜLSEN 1993; FOTHERGRILL 1995; WILLIAMS 1996; WALSH – BERRY-LOUD – BYSSHE 1997; STEHN 1998; GEILEN – VIELHABER, 1999; SIDELMANN 2000; SÜSSENGUTH – NOTHE – MANICKE 2000; WERNER 2000; FRIEDRICH – HÄGELE – MATHEI 2001; PADUCH 2001; STÖHR 2001; TÖMMEL 2002; BLATTER 2002; KRÄMER – KÖNIG; 2002; TÖPEL – JENTSCH – HILDERBRANDT – PHINNE-MCGOWAN 2002; HARVEY 2003; KOZMA 2003; ARNOLD 2004; BUDDE 2004; BASON – KINDELBERGER – POLSCHNER 2005; GEISSENDÖRFER 2005; SÜLI-ZAKAR 2008;

A Községi Kezdeményezések területfejlesztési hatásait szemléltetve elvégeztem egy, az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA) prioritásait alapul vevő, összegző jellegű összehasonlító elemzést (**2. táblázat**). A tizennégy prioritás a „konvergencia”, a „regionális versenyképesség és foglalkoztatás”, valamint az „európai területi együttműködés” célkitűzéseinek összességéből épül fel. A „konvergencia” célkitűzés esetében az ERFA a fenntartható integrált regionális és helyi gazdasági fejlődésre és foglalkoztatásra összpontosítja támogatását. A „regionális versenyképesség és foglalkoztatottság” célkitűzés keretében az ERFA a fenntartható fejlődésre irányuló stratégiák összefüggésében a foglalkoztatottság előmozdítása mellett elsősorban az innováció és tudásalapú gazdaság, a környezetvédelem és kockázatmegelőzés, ill. a közlekedési és távközlési szolgáltatásokhoz történő hozzáférés témakörökre koncentrálnak. Az „európai területi együttműködés” célkitűzése pedig a határokon átnyúló gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi tevékenységek fejlesztése a fenntartható területfejlesztés elősegítése (1080/2006 EK rendelet).

Az összehasonlító elemzés eredményei alapján elmondható, hogy az Európai Községek, ill. az Európai Unió célzott támogatási programjai, azaz a Községi Kezdeményezések valamennyi regionális politikai prioritás kivitelezésére hathatós eszközökké váltak, és képesek voltak átfogni (ha külön-külön is) e fejlesztéspolitika valamennyi tematikus szegmensét. Az elemzésekből egyértelműen megmutatkozik a régiók Európájára való törekvés, vagyis a határon átnyúló együttműködések és az információáramlás elősegítésének elsődlegessége. Kiemelt szerepet kapott az oktatás és a képzés, a vállalkozásfejlesztés és a foglalkoztatás. Az eredményekből az is egyértelművé vált számomra, hogy a Községi Kezdeményezések viszonylag szűkös anyagi kereteik miatt kevésbé voltak alkalmasak az olyan nagy volumenű szakpolitikai célkitűzések megvalósítására, mint a közlekedés és a logisztikai kapacitások fejlesztése, vagy éppen az egészségügyhöz kapcsolódó projektek

ösztönzése. Az energetikai beruházások sem voltak e programok kiemelt fejlesztési céljai, jóllehet a LEADER, URBAN, RENAVAL prioritásai között szerepelt az alternatív energiahordozók, és a megújuló energiaforrások felhasználásának támogatása.

Az egyes programok sikeressége alapvetően nem az integráló jellegből fakad – azaz valamennyi regionális politikai célkitűzés olvasztótégely jellegű összefogásából –, hanem sokkal inkább a célzott, megfelelő mélységű beavatkozásból, amely szükség esetén integrált megközelítéseket is alkalmazhat. Ez a több beavatkozási területet átfogó jelleg teremtette meg a Közösségi Kezdeményezések rugalmas alkalmazását és a jelenlegi fejlesztéspolitika integráló jelegét. Megjegyezném, hogy az olyan szakmai szervezetek, mint a *Bundesarbeitsgemeinschaft der LEADER Aktionsgruppen in Deutschland* a Berliini Nyilatkozatban tette világossá az integráló, vagy más néven „multiszektorális” megközelítés erőltetésének felpuhítását a 2014-2020-as periódusra. A leginkább sokrétű fejlesztéspolitikai funkciót az alábbi Közösségi Kezdeményezések látták el: INTERREG, KONVER, LEADER, REGIS, RENAVAL, RESIDER, URBAN és a RECHAR. Ezek közül kiemelendő a LEADER program, amely a regionális politika valamennyi célkitűzését aktívan támogatta. Ez persze a LEADER esetében nem azt jelentette, hogy megvalósítási szinten egy helyi vidékfejlesztési stratégia valamennyi prioritást tartalmazott volna, bár integrált jellegüknel fogva valamennyi célkitűzés szerepeltetése lehetséges volt.

Legkevésbé a célzottan munkaerőpiaci és környezetvédelmi jellegű Közösségi Kezdeményezések képviselték a regionális politika prioritásait. Ez alapvetően annyit jelent, hogy pl. az ADAPT, INTEGRA, YOUTHSTART, EQUAL stb. programok néhány fejlesztéspolitikai irányt koncentráltan közelítettek meg az elérendő fejlődési hatás maximalizálása végett. Kiemelt szerepük volt az Európai Szociális Alap célrendszerének kidolgozásában, mint ahogyan a LEADER/URBAN is jócskán elősegítette az alulról jövő kezdeményezésekre alapuló fejlesztéspolitika hatékonyságát, beépülését a közösségi támogatáspolitikába (Community Led Local Development – CLLD). Az INTERREG tapasztalatai alapján hozták létre az Európai Területi Társulásokat és magát az INTERACT programot, amely e társulások, területközi kooperációk működését finanszírozza.

2. táblázat: A közösségi kezdeményezések az Európai Regionális Fejlesztési Alap prioritásainak tükrében /Jelmagyarázat: (+) meghatározó, (o) kevésbé meghatározó, (-) nem releváns

Közösségi Kezdeményezés megnevezése	Vállalkozás-fejlesztés	A foglalkoztatás és a szociális beilleszkedés támogatása	Oktatás és képzés	Kutatás és technológiai fejlesztés	Az innováció és a vállalkozói szellem erősítése	Az információáramlás elősegítése	Környezetvédelem	Környezeti kockázatvédelem	Turizmusfejlesztés	Kulturális támogatások (civil szféra)	Közlekedési és logisztikai fejlesztések	Energetikai beruházások	Egészségügyi fejlesztések	Területközi együttműködések
1. ADAPT	o	+	+	-	o	-	-	-	-	-	-	-	-	+
2. ENVIREG	o	o	-	-	-	o	+	+	+	-	-	-	-	+
3. EQUAL	+	+	+	o	+	+	-	-	-	-	-	-	o	+
4. EUROFORM	o	+	+	-	o	+	-	-	-	-	-	-	-	+
5. EMPLOYMENT-HORIZON	o	+	+	-	o	o	-	-	o	o	-	-	-	o
6. EMPLOYMENT-INTEGRA	o	+	+	o	-	o	-	-	-	-	-	-	-	o
7. INTERREG	+	+	o	+	+	o	+	+	+	+	+	o	+	+
8. KONVER	+	+	+	o	+	+	+	+	+	-	+	o	-	+
9. LEADER	+	+	+	+	+	+	+	o	+	+	o	+	+	+
10. EMPLOYMENT NOW	+	+	+	o	o	o	-	-	o	o	-	-	-	+

11. PEACE	-	-	0	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+
12. PESCA	+	+	0	0	+	0	0	-	+	+	0	-	0	+
13. PRISMA	0	-	0	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	+
14. RECHAR	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	0	+	+
15. REGEN	0	0	-	-	-	-	0	0	-	-	0	+	-	+
16. REGIS	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	0	+	0
17. RENAVAL	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	0	+	+
18. RESIDER	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	-	+
19. RETEX	+	+	+	0	+	+	+	0	0	-	+	+	0	+
20. SME's	+	+	+	+	+	+	+	-	0	-	+	0	-	+
21. STRIDE	+	-	0	+	+	0	-	-	-	-	-	-	-	+
22. TELEMATIQUE	+	0	+	0	+	+	0	-	-	-	-	-	0	+
23. URBAN	+	+	+	0	+	+	+	0	+	+	+	+	0	+
24. EMPLOYMENT YOUTHSTART	0	+	+	-	+	0	-	-	-	-	-	-	-	+
25. VALOREN	0	-	-	0	0	-	+	-	-	-	-	+	-	+

Forrás: http://ec.europa.eu/regional_policy/ (saját szerkesztés)
Jelmagyarázat: (+) közvetlen célkitűzés, (0) közvetett célkitűzés, (-) nem meghatározó

3.2 A LEADER Közösségi Kezdeményezés alapelvei

A program elindításának első szakaszában az Európai Bizottság kijelölte azt a hét elvet, amelyek a LEADER Közösségi Kezdeményezés módszertani alapjait képezték. Európai szinten értékelve az alapelvek alkalmazása a LEADER I ex-post értékelés alapján sikeresnek volt mondható. A programban részt vevő helyi szereplők megértették és használták a LEADER elveket, melyek segítségével kiváló minőségű helyi fejlesztési stratégiákat tudtak végrehajtani. A program hét alapelvének ismerete, helyes értelmezése és gyakorlati szintű felhasználása tehát magának a programmegvalósításnak, azaz a helyi fejlesztések minőségjelzője is lehet (RUSZKAI – ARING 2014; VOLK – BOJNEC 2014).

3.2.1 Az alulról jövő kezdeményezés elve

Az alulról jövő kezdeményezés elve alapján reprezentálható az adott vidékfejlesztési régió (akciócsoport) helyi lakosságának elvárásai, ötletei és egyéni kezdeményezései. Másképpen értelmezve ez alapvetően a helyi demokrácia érvényesülésének egyik fontos alapmotívuma. (EURÓPAI BIZOTTSÁG 1999)

„Az alulról felfelé építkező megközelítés azt jelenti, hogy a helyi szereplők részt vesznek a stratégiát illető döntéshozatalban és a helyi területük kapcsán követendő elsőbbségek kiválasztásában. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a lentől felfelé építkező megközelítést nem szabad a nemzeti és/vagy helyi hatóságok fentről lefelé induló megközelítéseinek alternatívájaként vagy ellentétéként felfogni; a jobb összesített eredmények szempontjából sokkal kívánatosabb az összekapcsolásuk és egymásra hatásuk.” (EURÓPAI BIZOTTSÁG 2006)

3.2.2 Területalapú megközelítés

A terület alapú megközelítés (area-based approach) nehezen megfogható alapelv, a LEADER programmal foglalkozó kutatók sem törekednek a pontos meghatározására és jelentőségét is csupán szintetizáló szemléletmóddal kezelik. BARKE-NEWTON 1997: *A LEADER térségek lakosságszáma legalább ötezer, legfeljebb százezer fő. A program működése egy olyan földrajzi térben történik, ahol azonosak a helyi társadalmat jellemző feltételek, közös kulturális értékek.* A tagállamok számára is egyéni feladatkör a térségek kijelölése, hiszen a mindenkori LEADER rendeletek meglehetősen nagy szabadsággal kezelték ezt a kérdéskört. Franciaországban például egy 1975-ös séma alapján jelölték ki azokat a vidéki térségeket, amelyek LEADER kedvezményezettek lehettek (BULLER 2000). Karl BRUCKMEIER (2000) véleménye alapján a németországi LEADER térségekben a helyi identitás, a helyi szereplők tevékenységeinek hatóköre a meghatározó területi tényező, amelyben a közigazgatási határoknak másodlagos szerepük van. A régiók szerinte a „landscape of action”, azaz a mindenkori térbeli interakciók leképeződése mentén épülnek fel. A németországi példára illeszkedően, a LEADER II módszertani útmutatója alapján a területi koherencia fundamentuma a kulturális, történelmi és táji gyökerekből építkező helyi identitás.

Az ex-post dokumentumok megjegyzéseiben és ajánlásaiban megfogalmazott vélemények alapján a LEADER térségek kialakításakor kiemelt fontosságú a vidéki kis és kis-közép városok bevonása, mivel a LEADER II idején zavartkeltő tényezővé vált a vidéki városok kimetszése az egységes identitástérségekben (LEADER II Ex-Post Evaluation 2003). Az Európai LEADER II Koordinációs Központ tanulmánya szerint a városi központok fontos csomópontjai térségük fejlődésének elindításában. Az andalúziai Rhonda kisváros példáján szemléltették azt, miképpen dinamizálható egy növekvő turisztikai vonzerejű város fejlődése, melynek lakói egyesületi formában, térségi adatgyűjtés segítségével gyűjtöttek össze kulcsfontosságú véleményeket, adatokat helyi kulcsemberektől, kezdeményezésekről a fejlesztési hatékonyság növelése érdekében.

Az Európai Bizottság „területiséghez kötődő” fogalomrendszere a LEADER+ programhoz illesztett közlemény alapján már árnyaltabb formában kezelendő, azaz „*a LEADER+ program címzettjei olyan kisebb vidéki jellegű térségek, amelyek földrajzi, gazdasági és társadalmi tekintetben koherens egységet képeznek. A kiválasztott területek humán erőforrás-kapacitása, a gazdasági potenciálja és a támogatások felhasználhatósága egy ún. kritikus tömeget alkot*” (EUROPÄISCHE KOMMISSION 2000). Mindezek segítségével nyílik lehetőség egy hosszú távon is működőképes fejlesztési stratégia megvalósítására.

Az Európai Bizottság LEADER alapelveket érintő rendelkezései egyébként – ahogyan már említésre került –, hagynak némi mozgásteret a területiség alapelveinek definiálásában, mivel a vidékfejlesztési célzatú régióalkotás mikéntjét alapjában véve kevésbé egzaktnak tartják meg. A definíciót vissza lehetne vezetni például *CHRISTALLER* vagy *LÖSCH* térmodelljére is, amelyek a piaci, közlekedési és közigazgatási elvekre épülnek (KOZMA 2003). Szükségszerűen kiindulhatunk az identitástérséghez kapcsolódó természetföldrajzi, táji adottságokból is, ellenben sok esetben a természetföldrajzi kistáj és az identitástérség nem minden esetben egyeznek meg. Amennyiben a táj fogalma alatt kulturális töltetet is értünk, úgy viszont mindenképpen (MEIER et al. 2010).

3.2.3 A helyi partnerség elve

„A helyi partnerség, vagyis a „helyi akciócsoport” (LAG) felállítása a LEADER-megközelítés eredeti és fontos összetevője. A LAG feladata a helyi fejlesztési stratégia kialakítása és végrehajtása, a pénzügyi források szétosztására vonatkozó döntéshozatal, illetve e források kezelése.” (EURÓPAI BIZOTTSÁG 2006).

A helyi partnerség elvét, mint horizontális jellegű önkoordinációs tevékenységet a bottom-up alapelvvel keltették életre. A partnerség minőségi indikátora a minél nagyobb vállalkozói és civil részvétel, és az önkormányzati szféra legfeljebb 50%-os képviselése. A civil és a vállalkozói szféra részarányának biztosítása sokszor nehézségekbe ütközik, mivel egyrészt a LEADER indulása idején a civil szféra gyenge lábakon állt, amely a vidéki térségekben sokkal inkább jellemző volt, másrészt a civil szerveződésben létesült társadalmi munkának sem volt jelentős szerepe (VADÁSZ 2002, OSVÁTH 2009).

3.2.4 Az integrált megközelítés elve

Az Európai Bizottság (2006) közleménye alapján a LEADER program nem egyetlen szektorra, célcsoportra koncentráló fejlesztési program, amivel csupán ágazati fejlesztéseket lehet végrehajtani, hanem a programot regionális szinten megvalósító fejlesztési stratégiák multiszektorális jelleggel rendelkeztek. A helyi stratégiában megfogalmazott intézkedések és projektek összefüggő egységet alkotnak. Fontos megjegyezni a Közösségi Kezdeményezés szakaszában alkalmazott zászlóshajó súlyponti megközelítést, azaz a multiszektorális intézkedések általában egyetlen fő fejlesztési célkitűzést szolgálnak (pl. Irány Tokaj-Hegyalja Helyi LEADER+ akciócsoportja esetében a borturizmus és a hozzá kapcsolódó fejlesztési intézkedések, mint pl. az infrastruktúra fejlesztés, tájvédelmi intézkedések, helyi termékfejlesztés, régiómarketing stb.).

3.2.5 Az innovatív megközelítés elve

A LEADER+ program – a LEADER közösségi kezdeményezés érett fázisba lépett megvalósítási szakasza – tovább mélyítette súlyponti témakör megjelenését a helyi fejlesztési koncepciókban. (EUROPÄISCHE KOMMISSION 2000, S. 139/7) Ezzel a multiszektorális súlyponti megközelítéssel várható a legnagyobb innovációs potenciál létrehozása a helyi akciócsoportok területén. A német Szövetségi Akciócsoportok Egyesületének véleménye alapján (2011) az innovativitás nehezen megfogható fogalom a vidéki térségekben, amelyet vagy elhagyni, vagy alkalmazható módon definiálni szükséges.

3.2.6 Térségi menedzsment alapelve

A LEADER elvek európai értelmezése alapján a helyi akciócsoportok sikerességének egyik kulcstényezője a saját felelősségre végrehajtott helyi finanszírozás. Ez a felelősség túlmutat a szűk értelemben vett adminisztráción és menedzsment tevékenységeken, és a helyi finanszírozás ilyen formája már érzékenyen érinti a mindenkori kormányzat illetékességi területét. Ez nem csupán a LEADER megvalósításának első szakaszaiban volt jellemző, hanem napjainkban is. Hessen tartomány 2014-2020-as periódusra történő felkészülésének legfontosabb kérdései is e körül forogtak. A Multifond CLLD (több pénzügyi alpból támogatott, helyi közösségek által irányított fejlesztések) megközelítés bevezetésével a tartományi fejlesztési ügynökségek kockára tették volna szuverenitásukat a finanszírozás terén, ezért a tartományi parlament nem támogatta a több alpból támogatott vidékfejlesztés elindítását. Így maradtak tehát az egyalapos LEADER CLLD programnál (Sonja Pauly a „Verein Regionalentwicklung Schwalm-Aue e.V.” akciócsoport vezetőjével folytatott interjú alapján). A tagállamok tehát meglehetősen nagy mozgásteret kapnak bizonyos finanszírozási kérdésekben is a LEADER-t illetően.

3.2.7 Hálózat kialakítás alapelve

A hálózatépítés fontos eleme a LEADER alapelveknek. A hálózatok kialakítása alapvetően három szinten történik. Az első hálózati szinten az Európai Unió valamennyi LEADER akciócsoportja megtalálható, ahol alapvető földrajzi információk találhatók az akciócsoportokról, azok stratégiáiról, kiemelt projektjeikről. A European Network For Rural Development (ENRD) és a European LEADER Association for Rural Development (ELARD) kezdeményezések részletes információkat kínálnak a vidékfejlesztésben és a nemzetközi együttműködésben résztvevők számára. Az ENRD adatbázis magyar vonatkozásban hiányosnak tekinthető, ill. sok esetben sajnos nem naprakész. Az európai szint működtetésének másik eszköze a Rural Review folyóirat, amely mint „best practice” gyűjtemény nyújt távlatokat a hálózat minden tagjának.

A hálózatszervezés következő lépcsőfoka a nemzeti szint, amely ugyancsak a tapasztalatok és ötletek megosztására épül valamelyest konkrétan formában, mivel adott a közös nyelv és az egységes politikai, közigazgatási keret. A nemzeti hálózati központok az európaival ellentétben tehát sokkal közelebb állnak az akciócsoportokhoz, hiszen a közös agrárpolitika rendelkezései, partnerkeresési információk, események hazai nyelven érhetőek el.

A harmadik szint maga az akciócsoport területe és az abban található szereplők együttműködési kultúrája. Minél erősebb az együttműködési készség a helyi tagok között, annál működőképesebb hosszabb távon is a kialakult kapcsolati hálózat. Egy erős, regionális hálózat megfelelő alapot teremthet a helyi fejlesztési stratégiák hatékonyságának elősegítéséhez, és erősítheti a helyi szereplők identitástudatát, így az új támogatási periódusokban nagyobb sikerrel vehetnek részt.

3.3 A LEADER Közösségi Kezdeményezés korszakai

Az Európai Közösség 1991-ben elindított Közösségi Kezdeményezése olyan újszerű szemléletmódot fektetett le a regionális fejlesztéspolitikában, amely a különféle kapcsolatrendszerekkel átszőtt földrajzi térben, releváns területi egységekben létező vidéki térségeket képessé tette önálló térségfejlesztési kezdeményezések lebonyolítására **(3. táblázat)**. A program jelentősége két elemre épült: térségi vonzasközpontra (amennyiben adott), ill. a régióban található *helyi és helyzeti energiákra*, melyek megadják a programban résztvevő települések általi *kritikus tömeget*. Ez a települési „tömeg” fogja meghatározni az adott vonzástérség, „régió” kiterjedését (RAY 1998, DUBOST 2008).

3.3.1 A LEADER I időszaka (1991-1993)

Az Európai Bizottság kettőszáztizenhét fejlesztési tervet hagyott jóvá az első periódusban, amelyből a program lezárultával kettőszáztizenötöt vált értékelhetővé. A LEADER I 362.000km² összterületet és a 11,3 millió lakost foglalt magában és az *első célkitűzés* alá tartozó régiók mintegy 60%-át érintette: a támogatás elsődleges címzettjei Spanyolország, Franciaország, Portugália, Olaszország, Írország és Görögország voltak.

A finanszírozás tekintetében az egyes kísérleti régiók hozzávetőlegesen 2 M ECU-ból gazdálkodhattak a programmegvalósítás során (**1. ábra**). A LEADER I térségei igen eltérő adottságokkal rendelkeztek, mutatván az egyes vidéki térségek problémái és tagállamok közigazgatása közti sokszínűséget. A LEADER program területi kiterjedése is igen változatos volt a tagállamokban, az adott tagország összterületének 2-60% volt kedvezményezett. Az akcióscsoportok kiterjedése 111-7.800 km² között szóródott. A népsűrűségi arány térségenként nagymértékben eltérő volt, a legnagyobb területtel rendelkező akcióscsoportok voltak a legritkábban lakottak. A LEADER területek kijelölését természetföldrajzi, gazdasági, társadalmi és közigazgatási határok tették lehetővé, természetesen egy-egy területi lehatárolás során több feltételt is figyelembe vehettek, ennek alapján a következő súlyozási sorrend alakult ki:

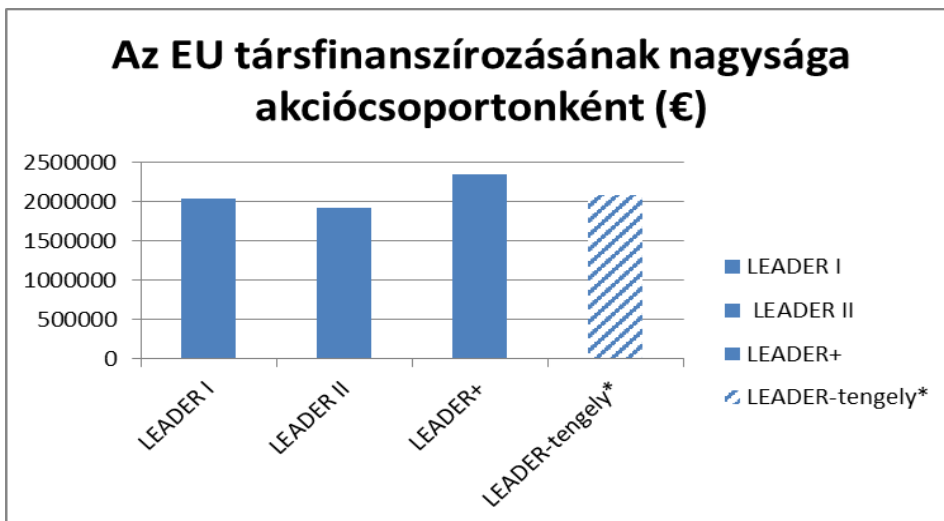
- a térségek 84%-ában (a LEADER szemléletnek megfelelően) a természeti és társadalomföldrajzi határok domináltak (**2. ábra**),
- 46%-ban a térségi gazdasági jelleg,
- 43%-ban a tradicionális-, kulturális gyökerek,
- a helyi közigazgatási keret 30%-kal,
- míg a politikai motivációk csupán 10%-ban (!) játszottak szerepet

3. táblázat: A LEADER Közösségi Kezdeményezés összefoglaló adatai

Programszakaszok	Az akcióscsoportok összlétszáma	A közösségi támogatás (millió €)	Közösségi támogatás+tagállami hozzájárulás+önerő (millió €)
LEADER I	217	417	~1100
LEADER II	906	1755	~5250
LEADER+	893+340 ³	2020+85	~6000

Forrás: BARKE-NEWTON (1997), LEADER I Ex-post Evaluation 1997, Ex-post Evaluation of LEADER II Community Initiative 2003, <http://europa.eu/> 2010-04-27

³ A 2004-ben csatlakozott tíz új tagállam akcióscsoportjainak száma. Málta, Ciprus, Szlovákia nem jelölt ki akcióscsoportokat a LEADER+ szakaszban. Szlovákia az előcsatlakozási alap a SAPARD támogatásával próbálta felkészíteni a résztvevő mikrotérségeket a LEADER módszertan átvételére a 2007-2013-as periódusra. Megjegyzendő, hogy az új tagállamok munkacsoportjai az eredeti forrás töredékét kapták meg (forrás: <http://ec.europa.eu> 2010.06.15).

1. ábra: Az akciócsoportok átlagos LEADER társfinanszírozása 1991-2013 között
(Forrás: www.ec.europa.eu/leader – 2010.03.11)

2. ábra A LEADER I területek kialakítási tényezői (saját szerkesztés)
Forrás: (LEADER I Ex-Post Evaluation 1994 AEIDL)

A földrajzi környezet alapján a partvidéki és a sziget jellegű területekhez képest egy csekély mértékű dombsági-hegyvidéki dominancia bontakozott ki, északon a halászati tevékenységek, délen az idegenforgalom volt meghatározó. Az adatokból egyébként az is megállapítható volt, hogy a perifériális és az ún. ultra-perifériális helyzettel jellemezhető (távoli, gyéren lakott, hátrányos helyzetű területek) régiók is kellő mértékben képviseltették magukat. A LEADER I területek alapvetően gyéren lakottak voltak, sok

esetben kedvezőtlen demográfiai viszonyokkal és kimondottan szűkös gazdaságfejlesztési lehetőségekkel rendelkeztek. Kivételek persze akadtak pl. Portugáliában, ahol városok is a program részesei voltak (de nem támogatott kedvezményezettek!).

Portugália példája a LEADER politika jövőjét vetítette előre, mivel napjainkban a hangsúly már a falu-város viszonyrendszerre helyeződött át (HUTTER – NEIDHARDT 2005). A várostérségek, mint funkcionális földrajzi egységek növekvő jelentőségét az Európai Bizottság 2014-2020 közötti kohéziós politikájában kiemelt szereppel említi (*European Commission – Community Led Local Development: The new rules and legislation governing the next round of EU Cohesion Policy investment for 2014-2020 have been formally endorsed by the Council of the European Union in December 2013*).

A LEADER I program akciócsoportjait tekintve a népsűrűség magasabb volt az első célkitűzés által érintett területeken, mint az 5/b térségekben, amely talán nem meglepő, hiszen az 5/b célkitűzés a rurális jellegű régiókat fogta össze. A térségek gazdasági tevékenységei elsősorban a mezőgazdaságra irányultak. A térségek második fő tevékenysége a legtöbb esetben a turizmus volt, számos térségben viszont már kibontakozott a gazdaság több lábón állása. Sok esetben előfordult, hogy a munkanélküliségi rátáról és a nemek arányáról meglévő adatok hiányosak vagy egymással nehezen összevethetőek voltak. Abban az esetben, ha megfelelően rendelkezésre álltak, az átlagnál többnyire magasabb értéket képviseltek. A munkanélküliségi ráta 4-33% között szóródott, a fiatal álláskeresők felülreprezentálódásával.

Az program ex-post értékelése rámutatott a LEADER területek jellegzetes közös tulajdonságára az erősen perifériális elhelyezkedésre, így valós „innovatív” hatású (még nem alkalmazott) fejlesztési megközelítést jelentett számukra a LEADER I. A kijelölt területek hanyatlásuk okainak pontos feltérképezésére, a térség felzárkóztatására egyedi és részletesen kidolgozott vállalkozási terveket hozhattak létre, bemutatva a lehetséges megoldási javaslatok is (helyi fejlesztési terv). A fejlesztési tervek végrehajtásának értékelésére az Európai Bizottság nyolc tényezéből álló értékelési kritériumot fogalmazott meg a résztvevő tagállamok felé (**4. táblázat**). A programot leginkább az alkalmazhatósága miatt emelték ki, különösen Görögország, Írország és Németország értékelte jónak a program megvalósíthatóságát. A stratégiákban megfogalmazott intézkedések újszerűsége, innovatív jellege is viszonylag magas átlagértéket kapott, a Benelux államok és Dánia különösen jónak értékelte a program e tulajdonságát a megvalósítás tapasztalatai alapján. A LEADER Közösségi Kezdeményezés a következő periódusokban is nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a helyi fejlesztési stratégiákban megfogalmazott célokat a siker érdekében egymással szoros kapcsolatban lévő intézkedéseken keresztül érik el az akciócsoportok. Ennek a hasznosságát leginkább Németország, Görögország, a Benelux államok, Dánia, valamint Portugália tapasztalta meg. Hozzáteszem, hogy az ebben a témában szereplő értékek alapvetően átlagos értékek. Ettől nagyobb szórást mutat a helyi identitás erősítése és a LEADER közötti kapcsolat. Itt a görögök és a franciák kevésbé gondolják úgy, hogy a program jelentős hatással lenne erre. A fejlesztési tervek minősége sajnos nem adott teljes mértékben okot elégedettségre, bár egy teljesen új fejlesztéspolitikai kezdeményezés esetében ez talán

nem is meglepő, ellenben a Benelux államok, és az Egyesült Királyság alapvetően jónak ítélte meg ezt a kérdéskört. A társadalmi részvétel sikeressége a program rövid időtartama ellenére (3 év) egészen kedvezőnek volt mondható, különösen Németország, Írország és Portugália esetében. A helyi partnerség szerepét a program rövid ideje alapján talán nehéz megítélni, valószínűleg a már meglévő mikrotársági partnerség minőségére enged következtetni az erősen közepesre értékelt tényező. Végül, bár talán a program sikerességét esszenciálisan befolyásoló értékelési szempont a LEADER I gazdaságfejlesztési hatásának megítélése volt. Rövidtávon, még az innovatív megközelítései ellenére is, csekély helyi gazdaságfejlesztési hatás kiváltására alkalmas a program.

4. táblázat: A tagállamok értékelése a LEADER célkitűzései alapján (saját szerkesztés)

	Benelux +DK	DE	GR	ES	FR	IR	IT	PT	UK	Átlag
A program alkalmazhatósága	2,4	3	3,2	-	2,5	3	2,7	2,5	2,7	2,77
Innovatív intézkedések ösztönzése	3,2	3	2,6	2,6	2,4	2,1	2,7	2,4	2,3	2,56
Az intézkedések közötti kapcsolatok megjelenése	2,6	3	2,7	2,5	2,4	2,4	2,4	2,6	2,5	2,54
A helyi identitás erősítése	2,6	3,2	2,2	-	2,3	2,9	2,3	2,8	2,7	2,51
A fejlesztési tervek minősége	2,8	2,6	2,6	2,5	2,1	2,7	2,4	2,7	2,8	2,5
A társadalmi részvétel minősége	2,4	3	2,3	-	2,7	2,7	2,1	2,7	2,6	2,44
A helyi partnerség fontossága	2,6	3	2,6	2,5	2,5	2,5	2,2	2,4	2,5	2,43
A program hatása a helyi gazdaságra	2,0	2,8	2,4	-	2,1	2,1	2,1	2,2	1,5	2,25

Forrás: LEADER I Ex-Post Evaluation Q217 database

Jelmagyarázat: 1= gyenge, 2= közepes, 3= jó, 4= kitűnő

A területi szemlélet fektette le a LEADER által megteremtett innovatív beavatkozások alapkövét. Ez a megközelítés erőteljesen ösztönözte a helyi szereplők részvételének szükségességét a döntési folyamatokban, ezáltal az irányítandó tér vált azzá az egységgé,

amelynek elérhető erőforrásai lehetőséget teremtettek a társadalmi-gazdasági felzárkózás megkezdéséhez. E térségekben továbbá feltételezhető volt egyfajta általános helyi azonosságtudat és társadalmi összetartozás megléte, amely segíti a helyi résztvevőket (partnerség) a közös együttműködésekben, amely mozgásba hozza a helyi fejlesztési potenciál kiaknázását (DUBOST, 2008). A célterület lehatárolása mindazonáltal eléggé problematikus volt. A LEADER I ex-post értékelés kiemelte, hogy olyan szabályok létrehozása szükséges a területkijelölés kapcsán, amelyek a LEADER II (1994-1999) területeire is ráilleszthetők, és kijelölik a valódi vonzáskörzeteket térlehatárolást, az átláthatóság és a hatékonyság elvének érvényesítésével.

A térségek nagy többsége megfelelően jelölte ki a szükséges területi határokat. Az *akciócsoportok 62%-át jellemezte az akcióterület nagyságának helyes kiválasztása*. Könnyebb helyzetben voltak azok a csoportok, amelyek már előzőleg hasonló intézkedések keretében gyakorlatot szerezhettek. Egy adott terület kiválasztásánál a meglévő közigazgatási egységek vagy politikai érdekek nem feltétlenül jelentettek előnyt a fejlesztési elképzelések kidolgozásánál. A LEADER politika területi egysége a települési közösség, ahol a települések általában, mint vonzáskörzeti elemek a térségszervezés és fejlesztés kiindulópontjai.

A fejlesztések hatékonyságához szükséges kritikus tömeg elérésének nehézségei, a sokszor nem megfelelő méret megválasztásánál jelentkeztek, a létrehozott területek kiterjedése vagy túlzottan alulméretezett, vagy (bár ez ritkábban fordult elő) éppen túl kiterjedt volt. Így kedvezőtlenül befolyásolták a beavatkozások hatásait és azok későbbi „fenntarthatóságát”. A kritikus tömeget alapul véve megállapítható, hogy a nagyobb kiterjedésű területeken könnyebben elérhetővé váltak a helyi erőforrások hatékony felhasználásának lehetőségei, viszont véleményem szerint nem szabad figyelmen kívül hagyni a vonzásterység elsődlegességét, attól eltérni általában nem indokolt, sőt a vonzásközpont predesztinálja a vonzásterységének településeit, vagyis a vidékét. A LEADER II elemzői záródokumentuma már utalást tesz erre a problémára.

A területi kiterjedés problémakörében amellet is érvelhetünk, hogy a 100.000-es lélekszámú felső népességi küszöb túlságosan magas, mivel eredendően a LEADER program a ritkán lakott, perifériális helyzetű vidéki területek számára volt címezve. Nem könnyű eldönteni tehát e kérdés helyénvalóságát: az akciócsoportoknak el kell érni a legkisebb szükséges területi kiterjedést, amelyet a kedvezményezett száma és néhány, egymással kölcsönös kapcsolatban lévő helyi szereplő tevékenysége jelöl ki. A nagyobb kiterjedésű akciócsoportokban a feltételezett nagyobb arányú részvétel gyakran nem valósult meg vagy egyes ágazati kezdeményezéseknél nem állt rendelkezésre a megfelelő számú kedvezményezett célcsoport.

Egy akciócsoport mérete abban az esetben ideális, amennyiben a területi kiterjedés szoros kapcsolatban áll a fejlesztési tervben szerepeltekkel: a kisebb területek kedveznek a társadalmi kohézióknak és a fejlesztési elképzelések élénkítésének. A nagyobbak az erőforrások megfelelő mértékű rendelkezésre állása miatt lényegesebbek, amely a versenyképesség növelését segíti elő az újszerű fejlesztési intézkedéseken használatával (DUBOST 2008).

Az első LEADER program kísérleti jellegén túl a másik fontos feladata a már meglévő projektet folytatásának lehetőségében rejlett. A fejlesztések folytonosságáról

megállapítható, hogy az elkezdett fejlesztési programok 90%-a fő alkotóikban tovább működött, a területek 80%-ánál a helyi partnerség továbbra is fennmaradt, az esetek 75%-ban fenntartották az akciócsoport működési kereteit is. Ráadásul a LEADER I térségek hozzávetőlegesen 85%-a LEADER II kedvezményezetté vált.

3.3.2 A LEADER II Községi Kezdeményezés (1994-1999)

A LEADER I célja az önálló, helyi összefogásra és erőforrásokra épülő térségi együttműködések létrehozása volt, amellyel megteremtette a társadalmi-gazdasági alrendszereket, szektorokat átfogó, integrált jellegű tervezési módszertant. A kedvezményezett térségek számára egy olyan stratégia megalkotását ösztönözte, amely átfogta az egyes gazdasági ágazatokat, területfejlesztési prioritásokat (pl. helyi értékteremtési láncolat megteremtése) A projektek lebonyolítása során a környezeti terhelés mértékének csökkentése, és a „fenntarthatóság” is a kiemelt célok között szerepelt.

A LEADER II célja a LEADER módszertan alkalmazásának területi kibővítése, a helyi partnerségek megerősítése és az európai LEADER hálózat kiépítése volt. Ennek köszönhetően a határon átnyúló partnerségek kiépítése is kiemelt célkitűzésként szerepelt ebben a megvalósítási szakaszban. A programban résztvevő tagállamok térségeiben az akciócsoportok száma mintegy megnégyszereződött (STÖHR 2001).

A LEADER II akciócsoportokban a helyi közösség tagjainak valamennyi szegmense képviseltette magát, kialakítva a regionális partnerségi hálózatot. Az európai tagállamok négy intézkedés elemeit választhatták ki, és maguk döntöttek arról, ki melyik intézkedésre, mekkora nagyságrendű költséget fordít a rendelkezésre álló keretből. (*Zweiter Bericht über die Umsetzung von LEADER II 1997*)

- Az "A" intézkedés a LEADER-hez szükséges készségek elsajátítását támogatta
- A „B” intézkedés az újszerű vidékfejlesztési programok elkészítését és elemeinek végrehajtását szolgálta
- A „C” intézkedés az tagállamokon átívelő együttműködések támogatása
- A helyi és az európai LEADER hálózatok kialakítását és a program kiértékelésének módszertanát segítette elő a „D” intézkedés

A program habitusából kifolyólag a „B” intézkedés volt a legfontosabb, hiszen a LEADER források 71-98%-át erre használták fel.

A LEADER II-ben kibővültek a támogatási lehetőségek, új elemként jelent meg a szakmai kompetenciák megszerzésének támogatása, a vidékfejlesztés viszonylatában pedig a következők voltak:

- Technikai, módszertani segítségnyújtás
- Hivatali továbbképzés és szolgáltatások támogatása a LEADER alapelvek elmélyítése végett
- Falusi turizmus fejlesztése

- Támogatások nyújtása a kisüzemeknek, kézműveseknek és a szociális szolgáltatásnak
- Helyi mező és erdőgazdálkodás valamint a halászat termékeinek népszerűsítése és új lehetőségek feltárása
- A táj és az életminőség állapotának fenntartása, javítása.

Megemlítendő változás továbbá a LEADER I-hez képest, hogy nemcsak akciócsoportok lehettek végső kedvezményezettek, hanem egyéb partnerek is, mint pl. egyesületek, szövetkezetek, kereskedelmi és iparkamarák, vállalkozói és egyházi szövetségek. A kikötés annyi volt, hogy tevékenységeik illeszkedjenek a vidékfejlesztési programhoz, ezeket a külső partnereket a fejlesztési dokumentumokban társult szerveként szerepeltet (collective bodies). Kialakult a LEADER megközelítés stabil intézményi felépítése az Európai Közösségben (**2. ábra**).

A kibővített idő és költségkeretek kedveztek a program tartalmi elmélyülésének, vagyis előtérbe kerültek a határon átnyúló együttműködések és a projektek során szerzett tapasztalatok átültetése egyéb LEADER térségek részére. A támogatási hajlandóság nagyban függött az egyes projektek innovatív és példamutató jellegétől. E két tényező garantálta azt, hogy a LEADER hatóköre ne csak olyan, kevés számú látványos projektre korlátozódjon, amelyek más régiók nem tudnak adoptálni (SCHREIBER 1994). Az Európai LEADER Irányító Központ 1997-ben közzétette az innováció fogalmát a vidéki térségek fejlesztésében: *„Az innováció nagymértékben függ az adott térség természetföldrajzi, gazdasági, társadalmi, és kulturális helyzetétől. E vidéki térségek eltérő kihívások előtt állnak, ezért eltérő válaszokat is adnak rá.”* Viszont az innovációt nagyban köti a helyi szereplők újító jellegű kezdeményezéseihez, vagyis valamilyen helyben új eljárás, szolgáltatás, beruházás véghezviteléhez, amely persze egyéb térségek felé is átadható. A helyi innovációs szükséglet feltárásához az Irányító Hatóság nyolc kulcsterületből álló módszertani keretet kínált fel, amely a területfejlesztés legsürgetőbb problémáit és kulcskérdéseit, a problémamegoldás már alkalmazott hagyományos módjait mutatta.

Az új impulzusokat kiváltó, sikeres térségfejlesztés nyolc kulcsterülete tehát:

1. A helyi lakossági részvétel és társadalmi összetartozás
2. Az adott térség imázsának meghatározása
3. Térségi identitás
4. Helyi gazdasági tevékenységek és a foglalkoztatottság
5. Versenyképesség és piacra jutás
6. Helyi migrációs helyzet, a helyi munkapiac ereje
7. Környezeti állapot, térség és a természeti erőforrások menedzsmenete
8. Technológiai fejlettség (STÖHR 2001)

<i>Döntés, monitoring</i>	Európai Parlament	Európai Bizottság	Régiók Bizottsága
<i>Koordináció</i>	Európai Vidékfejlesztési Hálózat A vidékfejlesztés szakmai szervezetei Sajtó, média	Európai LEADER Megfigyelőközpont	Közigazgatási intézmények, amelyek a LEADER lebonyolításában vesznek részt
<i>Stratégiai szintű megvalósítás</i>	Nemzeti LEADER Akciócsoportok	Nemzeti Vidékfejlesztési Hálózatok	Egyéb regionális szereplők
<i>Projektszintű megvalósítás</i>		LEADER I akciócsoportok Új akciócsoportok, (LEADER II) Egyéb közösségi résztevők	

3. ábra: A LEADER Községi Kezdeményezés operatív struktúrája

Forrás: STÖHR, 2001 (saját szerkesztés)

A pénzügyi viszonyokat elemezve általánosan megállapítható volt, hogy a LEADER II összességében a magánforrások részarányának növekedését eredményezte, vagyis a fejlesztési stratégiákban szereplő tervezett önerő mértéke kisebb volt a program lezárása utáni állapothoz képest. Átlagosan 5,6 százalékpont volt az önerőtöbblet a kezdeti állapotokhoz képest, és egy-egy projekt társfinanszírozási részesedése közösségi, nemzeti és magán felosztásban nagyjából 1/3-1/3 arányban valósult meg. Ettől a trendtől egyetlen tagállam tért el jelentős mértékben. Luxemburg privát önerő tekintetében mintegy 14,3% pontos visszaesést könyvelhetett el a nemzeti büdzsé terhére. Portugáliában bár a magánforrások több mint tizenhárom százalékos emelkedése ellenére az EU-s hozzájárulás majd 60%-ot tett ki, viszont egyértelműen kibontakozott a LEADER II sikeressége, hiszen mind a nemzeti és mind az egyéni forráshányad jelentős mértékben növekedett a tervezethez képest. Az **5. táblázat** üzenetének legnagyobb jelentősége abban rejlik, hogy a tagállamok felismerték a LEADER módszertanban rejlő fejlesztési és fejlődési lehetőségeket és menet közben kibővítették a programra, ezáltal a helyi fejlesztési stratégiákra szánt pénzügyi kereteket, amely biztosan előrevetítette a Községi Kezdeményezés sikerét és a következő szakasz, a LEADER+ indulását a 2000-2006-os támogatási szakaszban. (Mitteilung an die Mitgliedstaaten (94/C 180/12), LEADER II Ex-post Evaluation - Observatory Database, National Evaluation, 2003)

5. táblázat: A LEADER II költségvetés forrásainak tagállamonkénti lebontásban

Tagállam	EU társfinanszírozás		Nemzeti társfinanszírozás		A magántőke hozzájárulása		A magántőke különbsége
	(%)		(%)		(%)		
	Tervezett	Végrehajtott	Tervezett	Végrehajtott	Tervezett	Végrehajtott	Végrehajtott
Ausztria	31,5	26,9	32,1	26,2	36,4	46,9	+10,3
Belgium	25,5	22,6	21,1	18,2	53,4	59,2	+5,8
Németország	44	36,7	31	38,4	25	24,9	-0,1
Dánia	30,6	23,2	30,2	31,8	39,2	45	+5,8
Görögország	56	46,7	14	15,5	30	38,8	+8,8
Spanyolország	37,4	27,8	19,2	16,7	43,4	55,5	+12,1
Finnország	36,8	34,6	36,5	34,4	26,7	31	+4,3
Franciaország	40	32	40	47	20	21	+1,0
Írország	41	41	17	17,6	41	41,4	+0,4
Olaszország	38	38	31	32	31	30	-1,0
Luxemburg	20,9	22,7	53,7	66,2	25,4	11,1	-14,3
Hollandia	25,4	17	38,7	43,8	35,9	39,1	+3,2
Portugália	75	58	12,6	16,2	12,4	25,8	+13,4
Svédország	22,5	18,7	39,8	35	37,7	46,3	+8,6
Egyesült Királyság	39,2	30,4	40,2	37,8	20	31,8	+11,8
Átlagos hozzájárulás	39,9	33,4	27,3	28,1	32,8	38,5	5,7

Forrás: LEADER II Ex-post Evaluation - Observatory Database, National Evaluation, 2003

3.3.3 A LEADER+ Közösség Kezdeményezés (2000-2006)

A LEADER Közösségi Kezdeményezés kísérleti programjellege a LEADER II és a LEADER+ közötti különbségekben is érvényre jutott. Új elemként jelent meg, hogy már nem kizárólag az I. és az V/b célkitűzés alá eső területek lehettek LEADER kedvezményezettek, hanem a közösség valamennyi vidéki jellegű térsége. Megjegyzendő, hogy a 2000-2006-os periódusra átalakult a strukturális célok osztályozási rendszere, és az eddigi hat célkitűzés háromra szűkölt. Az 1260/1999-es Tanácsi rendelet az alábbiak szerint határozta meg a céltérségeket:

- Az elmaradott térségek strukturális alkalmazkodásánál elősegítése (Objective 1)
- A strukturális problémákkal küzdő térségek társadalmi és gazdasági átalakulásnak elősegítése (Objective 2)
- Az első célkitűzés alá eső térségek képzési, oktatási és munkaerőpiaci politikáinak, strukturáinak modernizálása, alkalmazkodóképességének elősegítése (Objective 3).

A pályázás során megszűnt az ún. egyéb közösségi résztvevők (hatóságok, intézmények különálló projektjei) státusza, és kizárólag helyi akciócsoporton belül lehet pályázni. A régióknak a helyi fejlesztési stratégián kívül meg kellett jelölniük egy olyan súlyponti célkitűzést, amelyben az akciócsoport partnersége a térség felemelkedési lehetőségét látják. Az akciócsoportok döntéshozatalában a helyi gazdaság és civil társadalom legalább 50%-os arányát biztosítani kellett. A projektek legfőbb támogatási forrásai az EAGGF (Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap), az ESF (Európai Szociális Alap) és az ERDF (Európai Regionális Fejlesztési Alap) voltak (MITTEILUNG DER KOMMISSION AN DIE MITGLIEDSTAATEN vom 14. April 2000 über die Leitlinien für die Gemeinschaftsinitiative für die Entwicklung des ländlichen Raums Leader+ 2000/C 139/05).

Az Európai Közösség LEADER II programját fokozatosan váltotta fel a 2003-ban induló LEADER⁴, amely természetesen a 10 új tagállam vidékfejlesztési politikáját is érintette. A régi tagállamok már járatosak voltak a LEADER alkalmazásában, így az újaknak tulajdonképpen a csonka LEADER+ jelentette a „LEADER I-et”, mint betanulási fázist.

A harmadik LEADER ciklus prioritásai közösségi szinten az alábbiak szerint foglalhatóak össze:

- A hozzáadott érték növeléséhez szükséges beruházások támogatása mikro- és kisvállalkozásoknál
- Vállalkozásalapítás támogatása

⁴ Az n+2-es szabály értelmében az 1999. decemberében megnyert LEADER II pályázatokat 2002 decemberéig kellett befejezni, és a párhuzamosságok elkerülése végett a LEADER+ forrásait csak 2003-tól nyitották meg.

- Új termékek előállítása és új szolgáltatások bevezetése, különösen a meglévő épületek új célra történő hasznosításával
- Beruházások támogatása az új információs és kommunikációs technológiák üzemi, vállalati és egyéb szintű felhasználásának elősegítéséhez
- Beruházások támogatása a környezet állapotának javítása érdekében
- A helyi kulturális örökség és hagyományörzés támogatása
- Helyi termékek feldolgozásának, nemesítéséhez és értékesítéséhez kapcsolódó beruházások támogatása
- Telekommunikációs és információs centrumok beruházásainak ösztönzése pl. teleházak
- A természet közeli élőhelyek és a természeti erőforrások fenntartható használatának fejlesztése
- Innovatív struktúrájú, több feladat betöltésére alkalmas centrumok létrehozása a falvakban
- A termékek és szolgáltatások helyi értékesítési hálózatának kiépítése (PATKÓS 2006; RUSZKAI 2006).

Az új tagállamok a LEADER programba történő „megkésétt” belépésük miatt nem könyvelhettek el olyan jelentős fejlesztési eredményeket, mint a régi, nagyobb költségvetésből gazdálkodó tagállamok. Összességében persze elmondható, hogy a harmadik támogatási szakaszban a LEADER megközelítés érett fázisba lépett, és olyan újszerű területfejlesztési „megoldásokat” vezetett be a regionális politikai gyakorlatba, amely jelenleg is a modern területfejlesztés fő irányvonalához tartoznak: régió és településmarketing, térségmenedzsment, helyi termékpálya-program, valamint egyéb bottom-up térségfejlesztési megközelítés elindítása (pl. Németországban a Regionen Aktiv program, vagy a régiómenedzser hálózat kiépítése). (SWOBODA 2005; SEIBERT 2006)

4. A LEADER Németországban

4.1 A LEADER általános fejlődése Németországban

Az újraegyesítés új kihívások elé állította a német fejlesztéspolitikát, de legfőképpen az Európai Közösségek intézményrendszerét. Az egykori Német Demokratikus Köztársaság nem csak az anyaországhoz, hanem egy szupranacionalista szervezethez is csatlakozott. A kezdeti öröm hamarosan a reális helyzetfelismerésbe csapott át, amely még így is óriási lehetőségeket tartogatott a volt szocialista országrész számára. (BIRCHEN 2009; RÖDDER 2011)

4.1.1 A LEADER I Németországban

A LEADER program tekintetében az egykori NDK még nem részesülhetett az első szakasz tapasztalataiban, mivel a program indulását az újraegyesítést megelőzően,

közösségi szinten már jóváhagyták. A LEADER I program az 5b célkitűzés térségeiben indult el, vagyis magas agrárfoglalkoztatottság, jellemzően mezőgazdasági jellegű térségekben (HORVÁTH 2002). Németországban tizenhárom kísérleti térség összesen mintegy 23,8 millió ECU támogatást kapott (*General Report - LEADER I, 1997*). A tizenhárom helyi akciócsoportból tíz irányítása tartományi intézményi keretek között valósult meg, két csoportot korlátolt felelősségű társaság, a hesseni Rhön akciócsoportot egyesület vezetett **(4. ábra)**.

A német LEADER I térségek bevonásával készült átfogó értékelés alapján a megkérdezett gesztorszervezet vezetők elégedetten nyilatkoztak a helyi elképzelések LEADER által történő hatékony megvalósíthatóságáról, a regionális fejlesztési potenciálok kiaknázhatóságára is jó eszköznek tartották a programot, amely volt kompatibilis az egyéb tartományi fejlesztési forrásokkal. Az alapelvek hasznosságát külön kiemelték a megkérdezettek. Részben, ill. egyáltalán nem voltak elégedettek a pénzügyi keretekkel, a programot övező bürokratikus akadályokkal és az európai hálózati rendszer hasznosságával sem **(6. táblázat)**.

A program legfontosabb kapcsolódó előnye az egyéb támogatási forrásokkal történő kiegészíthetőség lehetősége volt. Németországi kutatásom során a LEADER I kedvezményezett Vogelsberg akciócsoport vezetője felhívta a figyelmemet arra, hogy igazi felüdülést jelentett számukra az új politika bevezetése, hiszen kulcsfontosságú fejlesztési kérdésekben számíthattak a tartomány kiegészítő pénzügyi hozzájárulására is. Ezalatt azt értette, hogy az engedélyezett nemzeti önrészen túl, a fejlesztési projektek tetszőleges nagyságú keretet kaphattak figyelembe véve az európai versenyjogot.

A közösségtől kapott források alapján a német LEADER I összköltségvetése az idegenforgalom, a mezőgazdasági hozzáadott érték és a KKV szektor támogatását emelte ki **(7. táblázat)**. A német vélemények a LEADER I sikerességével kapcsolatban tematikailag alapvetően két dologra koncentráltak. A válaszadók egyöntetű véleménye alapján a LEADER I képes volt a helyi térségfejlesztők munkájának sikerességét biztosítani azáltal, hogy célzott beavatkozásokat fogalmazott meg, és sikerült pozitív impulzusokat kiváltani a régió fejlődésében.

6. táblázat: A LEADER I támogatások szakértői megítélése

	Egyetért	Inkább egyetértek	Sem-sem	Inkább egyetért	Egyetért	
A LEADER, mint európai hálózat ötletének komoly jelentősége volt a gyakorlati megvalósítás során	0	+	+	0	0	A LEADER, mint európai hálózat ötletének kevés jelentősége volt a gyakorlati megvalósítás során
Céljaink megvalósulásához a LEADER kielégítő lehetőséget teremtett	++	+	0	-	-	A LEADER számos átgondolt fejlesztési kezdeményezést zárt ki
A LEADER lehetővé tette a célirányos beavatkozást a régiók számára	+	+	-	-	-	A LEADER akadályozta a célirányos beavatkozást a régiók számára
A LEADER-t a régiók helyzetéhez és problémáihoz igazították	0	++	0	0	-	A LEADER céljai túlságosan általános jellegűek
A LEADER teret engedett a számomra, hogy a helyi fejlesztési elképzeléseimet hatékonyan	+	++	+	-	-	A LEADER nem volt a segítségemre a helyi fejlesztési elképzeléseim kibontakoztatásánál

megvalósíthatóság						
A LEADER bürokráciamentes struktúrával rendelkezik	+	++	+	++	++	A LEADER túlbürokratizált
A LEADER pénzügyileg egy jól ellátott program	++	+	+	+	++	A LEADER nem rendelkezik elegendő pénzügyi forrásokkal
A LEADER elősegíti a helyi fejlődési potenciál kibontakozását	++	++	-	-	-	A LEADER nem segíti elő a regionális fejlődési potenciálokat
A LEADER alapelvek pozitív hatást gyakorolnak a régióra	++	++	-	-	-	A LEADER alapelvek kevésbé hatnak pozitívan a régiókra
A LEADER-hez egyéb támogatási kezdeményezések is jól hozzárendelhetők voltak	++	++	+	-	-	A LEADER akadályozta az egyéb támogatási lehetőségek bevonását

Forrás: STÖHR – SCHENK 1997.

(A ++, +, o szimbólumok a vélemények eloszlási súlyát jelölik, - jel: nem érkezett szavazat)

7. táblázat: A LEADER I intézkedései a német akciócsoportokban

Sorszám	Megnevezés	Jelentőség
1.	Idegenforgalom	++
2.	Mezőgazdasági termelés értékének növelése (hozzáadott érték)	++
3.	Kis és közepes vállalkozások támogatása, helyi kézműipar	++
4.	Immateriális beruházások (képzési intézkedések, az új fejlesztési módszertan kiterjesztése)	+
5.	További intézkedések (táj és környezetvédelem, a helyi életminőség javítása ⁵)	+
6.	Közös arculat kialakítása (vagyis a LEADER „arculat” és szabvány ⁶ kialakítása)	0

Forrás: STÖHR 2001 (saját szerkesztés)

⁵ A fogalom tágan értelmezett körébe elsősorban a települési szolgáltatások kialakítása és fejlesztése tartozik pl. internethálózat-kiépítés, teleházak, közösségi terek kialakítása

⁶ Védjegyek, a helyi termékek minőségbiztosítása

4. ábra: LEADER I térségek Németországban (zöld jelzés)

Forrás: Verzeichnis der deutschen lokalen Aktionsgruppen – AEIDL 1994.

4.1.2 A LEADER II Németországban

A LEADER II fejlesztési programot a LEADER I közvetlen folytatásának tekintették, viszont új elemként jelent meg a LEADER megközelítés alapelveinek beillesztése az 1994-1999-es ciklusra benyújtandó tartományi fejlesztési tervekbe. Az addigi tizenháromról 118-ra emelkedett az akciócsoportok száma (*LEADER Vernetzungsstelle Deutschland*). A térségek lehatárolása kétféleképpen történt. Az egyes kijelölt helyi közösségek határai hézagmentesen követték a mindenkori közigazgatási határokat pl. Alsó-Szászország, Mecklenburg-Vorpommern tartomány vagy Bajorország egyes részei, vagy szabad társzerveződés útján jöttek létre (*Ex-post Evaluation LEADER II Germany 2003*).

A programmegvalósítást egyrészt a stratégiák által életre keltett helyi partnerségek (akciócsoportok) vitték, másrészt 56 esetben a tartományi minisztériumok által kijelölt ún. köztestületek voltak a gesztorok, amelyek szűkebb beavatkozási feladatköröket határoztak meg a helyi vidékfejlesztési stratégia elkészítésében, mint a bottom-up helyi akciócsoportok (**8. táblázat**). Nyolc tartományban az 5/b célkitűzés alá eső régiók kaptak lehetőséget, a maradék hat esetében az első célkitűzés területei voltak kedvezményezettek. Nagy különbségek mutatkoztak a LEADER II területi hatókörében, mivel voltak olyan tartományok, ahol 100%-os területi lefedettséggel működött a program (pl. Szász-Anhalt, Szászország, Tübingia). A területiség kérdéskörében leginkább Hessen és Szászország követte a táji, kultúrföldrajzi és identitáshatárokat, a többiek esetében kizárólag a bottom-up spontán társzerveződés alakította az akciócsoportok kiterjedését (*LEADER II Ex-post Evaluation, 2003*).

Az akciócsoportok száma is óriási eltéréseket mutatott. A LEADER program iránti legnagyobb érdeklődést a bajor tartományban volt, hiszen ott 45 akciócsoport vett részt a programban, mintegy 2,5 M ECU-s akciócsoportonkénti forrást felhasználva. A bajor program minisztériumi szinten is széles körű megvalósítást mutatott, mivel a projektek létrehozásában öt különféle tartományi minisztérium is bevonásra került, amelyre a 19 köztestületi részvétel teremtett lehetőséget. Az akciócsoportonkénti forrásellátottság mértékére a tartományok kiegészítő forrásai is jelentős hatással voltak, mivel a közösségi hozzájárulás mértéke csupán 39%-ot tett ki, ezt egészített ki a tartományi és a helyi partnerség hozzájárulása (*LEADER II Infoblatt 1997*). A támogatások európai részről az Európai Regionális Fejlesztési Alapból, az Európai Szociális Alapból, valamint az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alapból származtak. Az egyik legfőbb kritika a programmal kapcsolatban az a nagyjából három éves csúszás, amellyel a LEADER II elkezdhette működését a tartományokban 1997 elején. A LEADER II népszerűségének tudható be, hogy várostérségek is alkalmazták a programot, amelyre a köztestületi megvalósítás teremtett lehetőséget.

8. táblázat: A LEADER II megvalósítása Németországban

	Baden- Württemberg	Bayern	Berlin	Brandenburg	Hessen	Mecklenburg- Vorpommern	Niedersachsen	Nordrhein Westfalen	Rheinland- Pfalz	Sachsen	Sachsen- Anhalt	Saarland	Schleswig- Holstein	Thüringen
Akciócsoportok száma	3	45	0	6	6	12	17	0	9	6	12	1	0	7
Köztisztületek száma	0	19	1	2	0	0	1	2	0	1	1	3	26	0
Célterületek (Objective areas)	5b	5b	1	1	5b	1	5b	5b	5b	1	1	5b	5b	1
A támogatott területek tartományi aránya (%)	10	57	-	100	29,8	100	49,7	10	42,8	100	100	37	48	100
Részvevő minisztériumok száma	1	5	1	2	1	3	3	1	3	1	2	2	3	2
Összfinanszírozás (MECU)	14,2	113,4	0,5	33,2	25,2	29,3	40,1	10	25,4	35,4	30,3	4,2	22	35,1

Forrás: Data of federal state ministries (final reports LEADER II or OP-102 interviews); GEISENDÖRFER 2005

4.1.3 A LEADER+ program időszaka Németországban

Az 1260/1999-es közösségi rendelet alapján Németország egy előzetes értékelés segítségével készült fel a LEADER+ időszakára. A LEADER II-ben elkezdett munkát 148 akciócsoport folytatta tovább, az új akciócsoportok döntő része LEADER II kedvezményezett is volt **(9. táblázat)**. Az Európai Unió gazdaságfejlesztési közösségi célkitűzés programjának ajánlásait követve (németül: Gemeinschaftsaufgabe "Verbesserung der regionalen Wirtschaftsstruktur) készült fel Németország a LEADER+ megvalósítására, amely alapján a következő területi ajánlásokat fogalmazta meg a LEADER térségek kialakításához (GEISENDÖRDER 2005):

- Hátrányos helyzetű térségek (az új tartományok)
- Összetett szerkezeti problémákkal küzdő térségek (új tartományok)
- Meghatározott szerkezeti gondokkal küzdő térségek (régii tartományok, cseh határvidék)
- Az Európai Bizottság jóváhagyásával kijelölt területek KKV fejlesztési övezetei.

Németország tartományonként külön belső szabályozású LEADER programot készített el a LEADER+ időszakára. Az akciócsoportok kiválasztása a tartományok feladata volt, valamint a projektek elbírálása és a támogatások kifizetése szintén a hatáskörükhöz tartozott. Németország LEADER+ intézményrendszere a decentralizált jelleg miatt egyszerűbb felépítésű volt, mint a magyar megfelelője, mivel itt csupán három szinten keresztül történt a lebonyolítás (GEISENDÖRFER 2005).

Néhány tartományban, mint Észak-Rajna Vesztfália esetében, a LEADER+ program egy valódi hozzáadott értékű, új kezdeményezésként szolgált, amely lehetőséget teremtett a korlátozásoktól mentes, szabad fejlesztési kezdeményezések megvalósítására. Ez számos, a LEADER-t megelőző tartományi fejlesztéspolitikai akcióra nem volt elmondható. (ALEMANN – MÜNCH 2006)

A németországi LEADER+ programszakasz a LEADER filozófia kiterjesztésének időszaka volt, mivel ebben a periódusban számos, a LEADER alapelveire épülő kezdeményezés indult a szövetségi köztársaság tartományaiban. Ilyen volt például a Dorf Komm+, vagy a Regionen Aktiv program. Mindkettő a LEADER módszertanát használta fel arra, hogy a helyben megfogalmazott fejlesztési igények kielégítését minél kevesebb közigazgatási szinten keresztül és minimális fejlesztéspolitikai ráhatással lehessen megvalósítani. A cél egyértelműen a helyi partnerség által megfogalmazott fejlesztési szükségletek kielégítése volt, a helyi demokrácia pilléreinek erősítésével, valamint a falusi életminőség magas fokú javításával. A LEADER+ stratégiai szinten tehát olyan multiplikátor hatásokat eredményezett, amely az alulról jövő kezdeményezések

alkalmazását szilárdította meg a klasszikus fejlesztéspolitikai eszköztárban. (KLÄRE 2007; GIESSEN 2010)

9. táblázat: A LEADER szakaszai Európában

LEADER-szakaszok	Az akciócsoportok száma		Területi kiterjedés	EU-támogatás
	Európa	Németország	(km ²)	(M€)
LEADER I	217	13	367.000	442
LEADER II	906	118	1.375.144	1.755
LEADER+	1153	148	1.577.386	2.105

Forrás: [http://www.netzwerk-laendlicher-raum.de/regionen/leader/leadermethode/geschichte/\(2014.08.30\)](http://www.netzwerk-laendlicher-raum.de/regionen/leader/leadermethode/geschichte/(2014.08.30))

4.2 A LEADER program Bajorországban

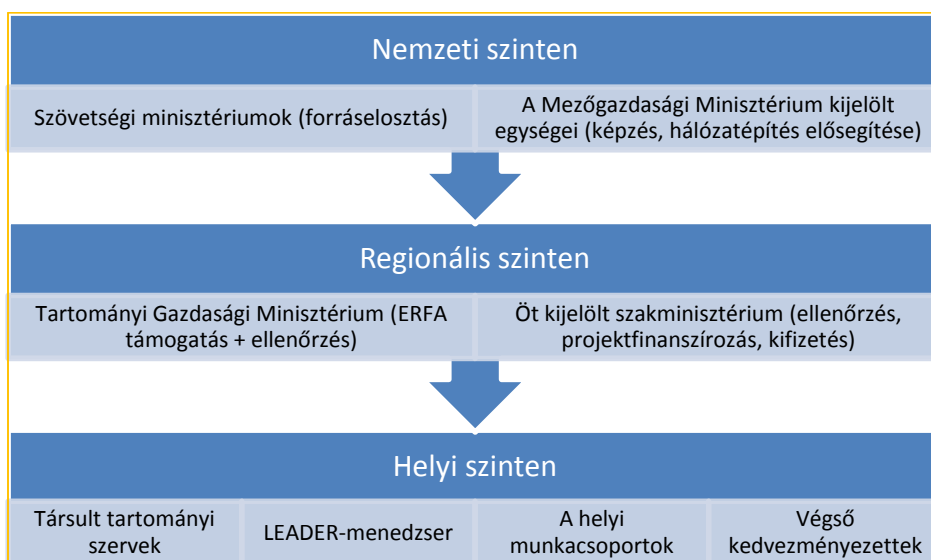
4.2.1 A LEADER II Közösségi Kezdeményezés Bajorországban

Németország valamennyi tartománya közül Bajorország választotta ki a legtöbb LEADER II munkacsoportot, összesen 45 térség kezdte meg a működését az 1994-1999-es periódusban, ez a szövetségi akciócsoportok mintegy harmadát tette ki (!). A támogatás összege 113.453.449 ECU volt, amely akciócsoportonként mintegy 2,5 millió ECU hozzájárulást jelentett (forrás: Ex-post Evaluation of the Community Initiative LEADER II – Geographical Report Germany, 2003).

A bajorok is megküzdöttek a gyenge kommunikáció problémájával, akárcsak Magyarországon a hazai LEADER programok indulásakor. A bajoroknak eleinte alig volt fogalmuk arról, hogy milyen módon tudnak majd a LEADER alapelveknek megfelelő helyi közösségeket létrehozni, sőt a lakosság nagy része tájékozatlan volt a programmal kapcsolatban. Az LAG Freyung-Grafenau ex-post értékelésbe bevont akciócsoport általános problémaként említette a finanszírozás lassú indulását, amely megnehezítette a helyi fejlesztési stratégia elemeinek megvalósítását. Nagy szükség volt arra, hogy egyértelműen megfogalmazzák a program kiépítésének helyi lépéseit. A program előrehaladtával világossá vált, hogy projekt-előkészítésre, helyszíni egyeztetésekre a LEADER nem járulhatott hozzá helyi szinten. Ezért nagy szükségét látták volna egy olyan régiómenedzsment intézmény létrehozásának, amely a korlátozott likviditási képességű programoknál a fejlesztési folyamatokat oly módon osztaná fel, hogy a különböző projektek megvalósításának elősegítéséhez, különféle fejlesztési pénzeket rendel hozzá. Ez a menedzsment intézmény biztosítaná azokat a szolgáltatásokat, sőt a program kezdetekkor kiépített kapcsolati hálóját annak befejezése után is kamatoztatni tudná. Mindezek segítségével a régió nagyobb rugalmassággal tudott volna alkalmazkodni az újszerű fejlesztési programokhoz és azt hatékonyabban tudta volna összehangolni a piaci igényekkel (a helyi kulcsszereplőkkel).

A kizárólag társadalmi munkára építő akciócsoport működése nagyban függött az egyéni hozzáállástól, ami sokszor túlzott kihívások elé állította a munkatársakat. A tanulmány

érdekes módon a közigazgatási határokkal való egyezés előnyeit méltatta, hiszen egy járási szint potenciálját erősíti, ha LEADER kedvezményezetté válik. Az akciócsoport számára is előnyös helyzet állhat elő, mivel a közigazgatási szint egyéb kiegészítő támogatást is biztosíthat számára. Az EU-tól átvett fejlesztési módszertan helyi alkalmazása sokkal nagyobb hatékonysággal valósulhat meg abban az esetben, ha az némileg független a mindenkori hatósági struktúrától. Ez akkor is működhet, ha adott esetben a járási szintet több LEADER térség is „felszabdalja”, azzal együtt, hogy ez megnövekedett feladatmennyiséggel járhat együtt. A bajor LEADER II intézményrendszer felépítését az **5. ábra** szemlélteti. A struktúra alapvetően decentrális jellegű, a hierarchia legalsó fokán helyezkednek el azok a szakmai szervek, amelyek az operatív megvalósításért felelnek. A felette lévő szintek csupán az EU által megkövetelt pénzügyi adminisztrációt végezik.

5. ábra: A bajor LEADER II intézményrendszere
Forrás: Ex-post Evaluation of Community Initiative LEADER II (Geographical Report Germany 2003)

4.2.2 A LEADER+ Közösségi Kezdeményezés Bajorországban

A LEADER+ időszakában is kiemelkedően aktív volt a bajor tartomány, megmaradt az akciócsoportok maximális tartományi számának rekordereként és a legnagyobb forrásfelhasználóként is.

A bajor tartományi fejlesztési dokumentum összesen két tércategóriát különített el a vonzástérségek és ötöt a vidéki térségek számára (**6. ábra**).

- **Központi vonzástérségek**

- *Város és városkörnyék:* azok a városi és a várossal határos közigazgatási területek, amelyekre sokrétű ellátási funkció épül, de ezzel együtt - bár koncentrálna a térségi munkahelyek és intézmények zömét - területi

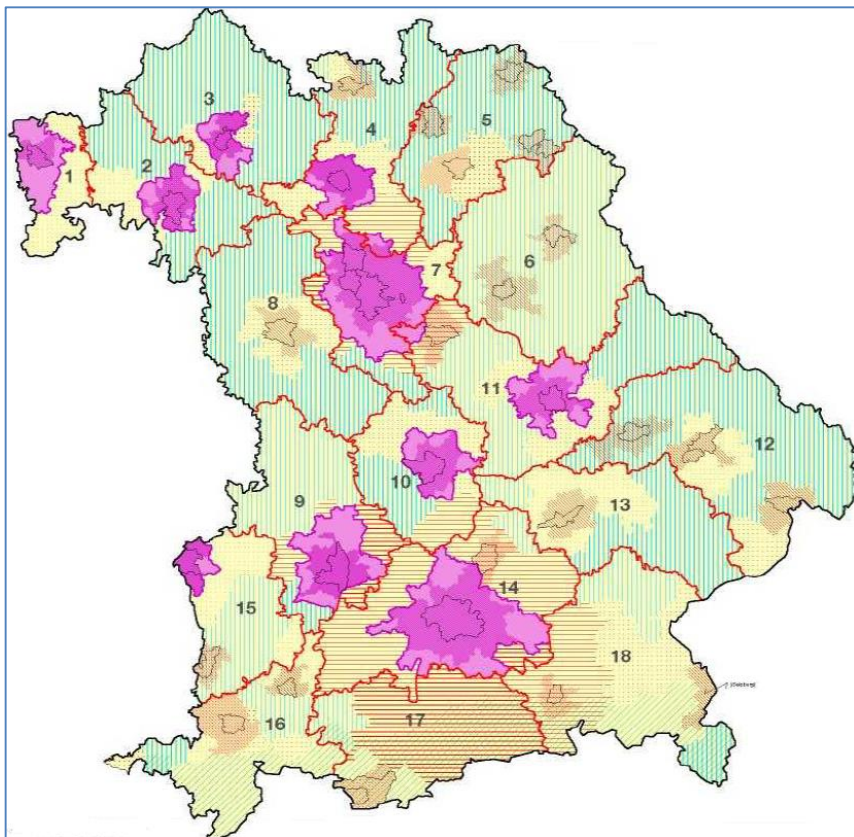
konfliktusokat is létrehoz (a lakó, munkahelyek, valamint az iparterületek elterjedése egymást akadályozó folyamatok, egyik a másik kárára terjeszkedhet, emiatt megnő a környezeti terhelés és csökken a felüdüléshez szükséges és a nem beépíthető területek aránya).

- *Külső zónák*: a tartományi fejlesztési program értelmében ezek a területek a vonzástérségek peremterületei, amely alacsony településsűrűséggel és csekély mértékű területi konfliktusokkal rendelkezik a belső központi részekhez képest. Jellemző még erre a területi egységre például a népességszám gyors emelkedése, és általában a növekedési mérőszámok dinamikus, pozitív irányú változása. Ezek a tényezők különleges igényeket támasztanak a településfejlesztést és rendezést illetően. (Ansbach, Regensburg)

- **Falusias térségek**

- *Hagyományosan falusias térségek*: azok a térségek, amelyek megfelelnek a vidéki térségek fejlesztési kritériumainak az 1698/2005 az EU Tanácsának rendelete alapján (Landshut, Rottal-Inn, Altötting)
- *Város és városkörnyék*: ebben a térségkategóriában erőteljesen kirajzolódnak a lehetséges helyi központok és vonzáskörzetük. Ezek a térségek viszonylag közel helyezkednek el a magtárségekhez, emiatt a magas fogyasztói potenciállal rendelkező piacok is elérhető távolságban vannak. Éppen ezért a helyi termékek és szolgáltatások fejlesztése fontos célterületté válhat. Az új település(rész)ek létrejöttének viszonylag kedvezőek a feltételei, és a közművek kiépítettségének jó minősége megfelelő alapként szolgálhat az új technológiák fejlesztéséhez is. (Burgkirchen, Bad Kissingen)
- *A központi vonzástérségek menti átmeneti területek*: ezek a térségek a prosperáló fejlődési tengelyek, központok és azok vonzáskörzetének a szomszédságában fekszenek. Jellemzőjük többnyire az emelkedő lakosságszám, valamint ennek megfelelő bővülő munkalehetőségek, bár erősen függenek a központi térségek gazdasági helyzetétől. Ezeken a területeken a helyi identitás hanyatlása figyelhető meg. (Mühltdorf, Deggendorf)
- *A fenntartható területfejlesztés térségei*: azok a térségek tartoznak ide, amelyek összességében a tartományi átlagot jelentősen alulmúlják, és fennáll az a veszély, hogy egyre nagyobb mértékben szakadnak le attól. Elsősorban a Csehországgal határos területek tartoznak ide. Legfőképpen a foglalkoztatási lehetőségek, a lakásviszonyok, a környezeti feltételek, a közlekedés és egyéb szolgáltatások átfogó reformja szükséges a felzárkózáshoz. Legfontosabb fejlesztési súlypont ebben a térségkategóriában az életminőség javítása, minden más alárendelt pozícióban van ehhez képest. (Cham, Regen, Rhön-Grabfeld)

- *Alpesi térségek*: ez egy természetföldrajzi habitus alapján egyveretű, de a legkisebb fejlesztési céltérség Bajorországban. E terület gyengesége a monoszektorális jellegű gazdasági szerkezet, amelyet főleg az idegenforgalom és a mezőgazdaság testesít meg. Ezen gazdasági tevékenységektől függ a környezeti terhelés mértéke, amely ténylegesen az alpesi gazdaság működésének alapkövét veszélyezteti. A helyi fejlesztési stratégiákat ennek következtében úgy kell kialakítani, hogy ez az ott élő embereket is elérje azáltal, hogy az idegenforgalmat a helyi adottságokhoz megfelelően fejleszti. Így a legfontosabb fejlesztési súlypontok a természeti környezet és a helyi kultúra megőrzése valamint a helyi termékek és szolgáltatások fejlesztése, mindazonáltal a helyi életminőség javítása is fontos szerephez jut. (Berchtesgadener-Land, Garmisch-Partenkirchen)

6. ábra: A bajor területfejlesztési tércategóriák a tartományi fejlesztési programban

Forrás: www.stmelf.bayern.de – 2010.04.22

Jelmagyarázat: **Sötét lila színkód** – központi vonzástérség, város és városkörnyék

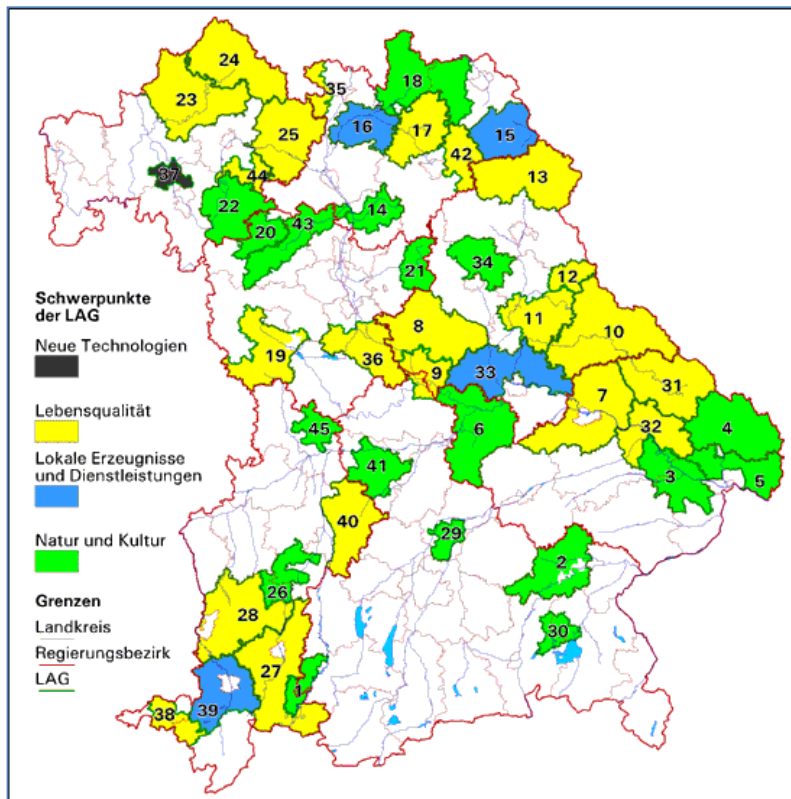
Halvány lila színkód - központi vonzástérség, külső zónák

Szürkés okker színkód – falusias térségek, város és városkörnyék

Okker színkód – falusias térségek, hagyományosan falusias térségek

Zöldes színkód – fenntartható falusias térségek/alpesi térségek

Bajorország negyvenöt akciócsoportot jelölt ki a program számára, az akciócsoportok helyi fejlesztési stratégiájuk tematikája alapján négy csoportra voltak oszthatók: új technológiák kifejlesztésére, az életminőség javítására, helyi termékek és szolgáltatások fejlesztésére, valamint természeti környezet és kultúra súlypontra építő térségek (7. ábra).

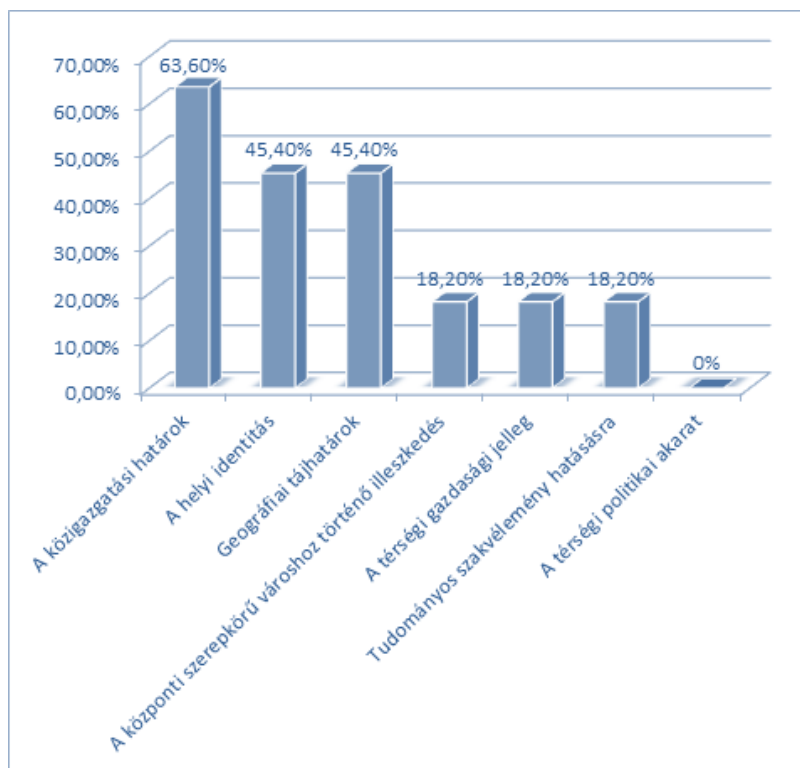

7. ábra: A bajor LEADER+ akciócsoportok stratégiájuk minősége alapján
 Forrás: www.stmelf.bayern.de – 2010.04.02

4.2.3 A LEADER területi kialakítása és menedzsmentje Bajorországban

Kérdőíves felmérésem során arra kerestem a választ, milyen feltételek alakítják az akciócsoportok működését, sikerességét, területi egységét, továbbá mennyire lehet életképes egy térség közvetlen külső támogatások nélkül. Az akciócsoportok kijelölésében a legfontosabb tényező a közigazgatási határokhoz történő illeszkedés volt (8. ábra). Véleményem szerint ez nem feltétlenül szerencsés állapot, mivel az 1698/2005-ös EMVA rendelet kizárólag szubregionális térségkategóriát említ, amely persze lehetővé teszi a járási szintű közigazgatás bekapcsolódását is, de az alulról jövő kezdeményezés okán egy közigazgatási lehatárolás sokkal inkább felülről jövő beavatkozásnak tűnik. Kérdés tehát, vajon nem csupán költséghatékonyság végett illesztették-e az akciócsoportokat a közigazgatási keretbe? Erre a kérdésre választ adhat

DIETRICH FÜRST (2005) professzor régiómenedzsment modellje, amely szerint Németországban két, egymással versengő aktív irányítású régiómodell létezik. Az egyik a Hannoveri Régió modell, a másik a Stuttgarter Régió példája. A hannoveri esetben a tizenegy településből álló térséget közigazgatási körzet formájában működtetik, melynek központja maga Hannover város.

8. ábra: A LEADER akciócsoportok kijelölésének fő tényezői Bajorországban
Forrás: saját kérdőíves felmérés 2010

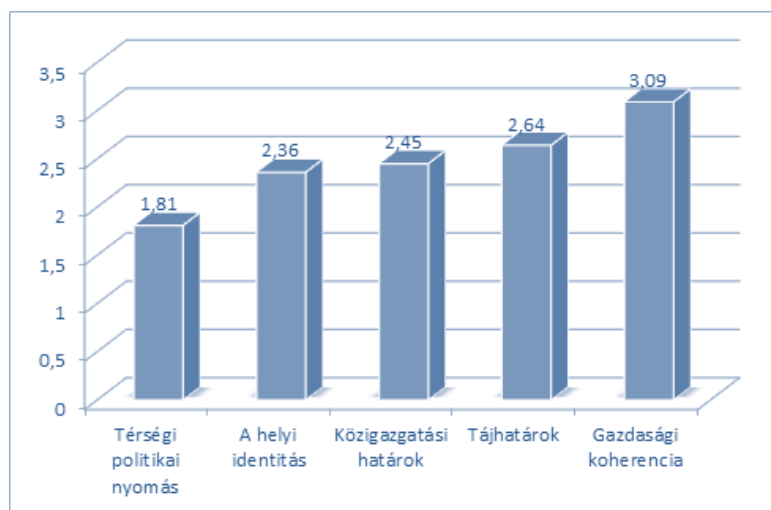
Ennek előnye a kiépült (köz) igazgatási szerkezetben, a megfelelő minőségi kompetenciákkal rendelkező, kapcsolódó intézményi háttérben rejlik. A hátránya viszont az, hogy a térség irányításában résztvevő helyi szereplők bizonytalan kimenetelű fejlesztési projektek esetében a felelősséget átháríthatják a hierarchia szintben feljebb álló tartományi körzetre (NUTS II). Ennek az az oka, hogy a közigazgatási körzet csupán közvetett formában, szakintézményein keresztül kapcsolódik a helyi érdekeltekhez. Gyenge tehát a visszacsatolás és az ösztönző működési környezet.

Ezzel szemben a stuttgarter modellnél a régió képviselőit a lakosság választja, így legitimitásuk és elismertségük magas szintet ér el. Hátránya az igazgatási szerkezet gyenge beágyazódottságában van, amely sok esetben segítséget, de némelykor akár túlzott biztonságot is nyújthat. Mindennapos rutintevékenységgé tehet kreatív és rugalmas habitusú kezdeményezéseket. A modell működési keretét tehát nem a fennálló közigazgatási szerkezet adja, a működési forma ez esetben az egyesületi szerveződés, hasonlóan a LEADER akciócsoportok irányító szervezeteihez. Az erősségük is pontosan ebben rejlik: az egyesület vezetője jóval nagyobb ösztönző erővel bír a partnerek felé, sőt

a felelősséget a szervezeten belüli, együttműködő partnerségi hálózat viseli, így nem bújhatnak az egyes intézmények védőszárnyai alá, tehát ezáltal a problémamegoldó képességük is hatékonyabbá válik.

A közigazgatáshoz történő illeszkedés után meglepő módon olyan tényezők kaptak szerepet a területkialakításban, mint a helyi identitás és a geográfiai adottságok, amelyek szöges ellentétben állnak az igazgatási szinthez igazodó merev területkijelölésnek, és egymásnak ellentmondanak.

A következő kérdéskör a már felállított és tevékeny LEADER régiók működőképességének feltételeit vizsgálta meg, ahol az előzőekkel ellentétben egy egészen más sorrend alakult ki (9. ábra).

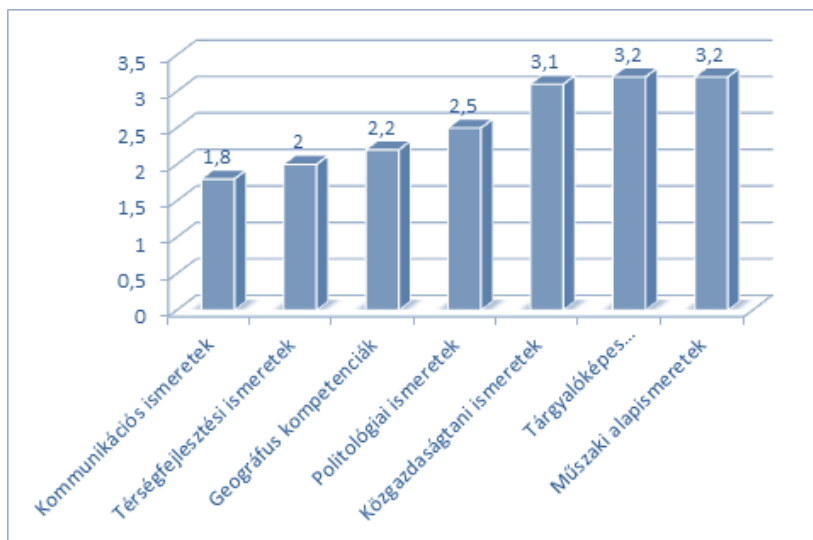

9. ábra: A LEADER akciócsoportok fennmaradását garantáló tényezők (legkisebb értékkel a legfontosabb – a német osztályozási nomenklatúra alapján)

Forrás: saját kérdőíves felmérés 2010

A LEADER területek hosszú távú fennmaradásának kulcstényezője a térségi politikai akarat a spontán létrejövő regionális közösség rovására, mely utóbbi véleményem szerint a fejlesztési forrásoknak köszönhetően dinamikus fejlődési pályára állhat, és mint új területi entitás fenntartható módon gyarapodhat a későbbiekben. A miertre máris megkapjuk a választ, vagyis arra a kérdésre, megállná-e a helyét a régió LEADER források nélkül, a megkérdezettek 91%-a nemmel válaszolt. Ez az érték nem azt jelenti, hogy a kiválasztott térségek - 20 akciócsoport a 22-ből - mesterségesen fenntartott, bizonytalan szerveződés lenne, hiszen nem tudhatjuk, hogy közülük mennyi került még közel ahhoz az eszményi állapothoz, egy olyan erős regionális klaszter kiépüléséhez, amely egy erős gazdasággal rendelkező, stabil társadalmi alapokon nyugvó térszerveződést hoz létre, továbbá elég tőkeerős ahhoz, hogy a fejlődési pálya továbbra is stabil maradjon. Tulajdonképpen pontosan ez a LEADER program célja: valamennyi támogatott régiónak esélye legyen a társadalmi-gazdasági és környezeti fenntarthatóság elérésére.

Egy sikeres LEADER program megvalósítása, helyi termékpályák beindítása, klaszterjellegű együttműködések kialakítása jelentős részben egy jó térségmenedzseren múlik, akinek a szerepe jóval tovább mutat csupán a LEADER program szakmai lebonyolításánál (10. ábra).

10. ábra: A régiómenedzser elvárt kompetenciái a bajor LEADER akciócsoportok véleménye alapján német minősítési beosztás alapján (1- legszükségesebb 5- elhanyagolható)

Forrás: saját kérdőíves felmérés 2010

A felmérés eredménye meglepő módon a kommunikációs és a konfliktuskezelési ismeretek fontosságát hangsúlyozta ki, de ami geográfus szakma számára igazán értékes információ, az a térségfejlesztési és a geográfusképzéshez kapcsolódó kompetenciák köre (GIS, környezetvédelem, regionális földrajz, tájföldrajz). Eddigi vizsgálataim alapján egyébként a magyarországi helyzettel ellentétben, ahol csak mutatóban elvéve elő térségfejlesztő geográfusok (pl. a LEADER program gesztorszervezeteiben), Németországban a vizsgált területek nagyjából harmadában geográfusok dolgoztak, sokan közülük a gesztorszervezet vezetőiként.

Érdekes eredmény továbbá a közgazdaságtani ismeretek kevésbé elvárt megléte, amely pedig a projektek pénzügyi tervezésénél és végrehajtásánál viszont szükséges és kívánatos feltétel. Emellett napjainkban a megújuló energiák ipari forradalom méretű általános gazdasági szerepe megkívánja az energiatermeléshez és beruházáshoz szükséges műszaki ismereteket is. A német besorolás szerint 3,2-es osztályzatot kapott (közepes minőség) eredmény értékét valamelyest árnyalja a geográfusként megszerezhető műszaki földtani alapismeretek, amelyek persze nem helyettesítik egy adott megújuló energiával működő létesítmény alapvető technikai tudnivalóit.

A kutatás záró mozzanataként az akciócsoportok arra a kérdésre is válaszoltak, hogyan látják a jövőben a régiómenedzser szerepét a térségfejlesztésben és a térségirányításban, amelyet a szakirodalom „Regional Governance”-ként emleget (FÜRST 2005). Az akciócsoportok közel 80%-a szerint a jelenlegi rendszer teljesen elfogadható, mindössze két akciócsoport volt más véleményen. Az egyikük úgy véli, hogy

részfeladatok elvégzését érdemes lenne odaadni egy ilyen jellegű, köz-, és privátszférát összefogó regionális intézménynek. A másik vélemény pedig egy kibővített hatáskörű regionális menedzsment intézményt javasolt, amely professzionális módon lenne képes eleget tenni a térségfejlesztési és irányítási szükségleteknek. Ezzel ráadásul regionális szinten pénzt is spórolnának, mivel egy helyre összpontosulna a települések működtetése, fejlesztése és képvisellete. A politikai irányvonalat a települések választott vezetőiből/képviselőiből álló regionális konvent képviselné, a szakmai részt pedig maga a régiómenedzsment intézménye. Így a kisebb települések számára is elérhető lenne egy megfelelő helyi kompetenciákkal rendelkező szakmai szervezet, amely a térségfejlesztési feladatokon túl az adminisztrációt is maga végzi. Egy ilyen szerveződés, a megkérdezettek véleménye alapján, a térségi partnerség helyzetét is jelentős mértékben javítani tudná.

4.3 LEADER program Hessen tartományban

A 2007-2013-as időszakban húsz hesseni LEADER térség az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap átlagosan 1,2-1,6 M€ támogatásával kezdhetette meg működését. A legfontosabb tartományi célkitűzést a vidéki életminőség javításában látták a döntéshozók, így a források jelentős része erre a súlyponti elemre koncentrált, emellett a mezőgazdasági nyersanyagokból nyerhető energia termelése is kiemelt feladata volt a LEADER programnak. Körülbelül 1.000 projekt, mintegy 63 M€ bevonásával valósult meg ebben a periódusban, amelyből 26 M€-t az EU, Németország, és a tartomány teremtett elő. (*Hessisches Ministerium für Wirtschaft, Verkehr und Landesentwicklung*) A hesseni LEADER program (2007-2013) tapasztalatait egy táblázat segítségével foglaltam össze (10. táblázat).

10. táblázat: A LEADER program tapasztalatai Hessen tartományban 2007-2013-ban

Pozitív tapasztalatok	Negatív tapasztalatok
<ul style="list-style-type: none"> A LEADER széleskörű támogatása valamennyi társadalmi, gazdasági szerveződés tekintetében (közigazgatási szervek, egyesületek, érdekképviseltek, magánszemélyek stb.) A program erősítette a polgárok egyéni kezdeményezőképességét, együttműködési készségét Segített feltárni a térségi gyengeségeket, és lehetőséget adott a megoldáshoz szükséges kompetenciák kibontakoztatására 	<ul style="list-style-type: none"> Túlzott adminisztrációs terhet jelent A LEADER megköveteli a feszített költségvetési tervezést, mivel jó előre biztosítani kell a felhasználandó források elérhetőségét az egyes költségvetési évek nehézségei ellenére is A projektek megvalósítása sok esetben a térségi bizalmi rendszer erősségétől függ (projektpartnerek, gesztorszervezet, közigazgatási szervek), amelyben bármelyik szereplő

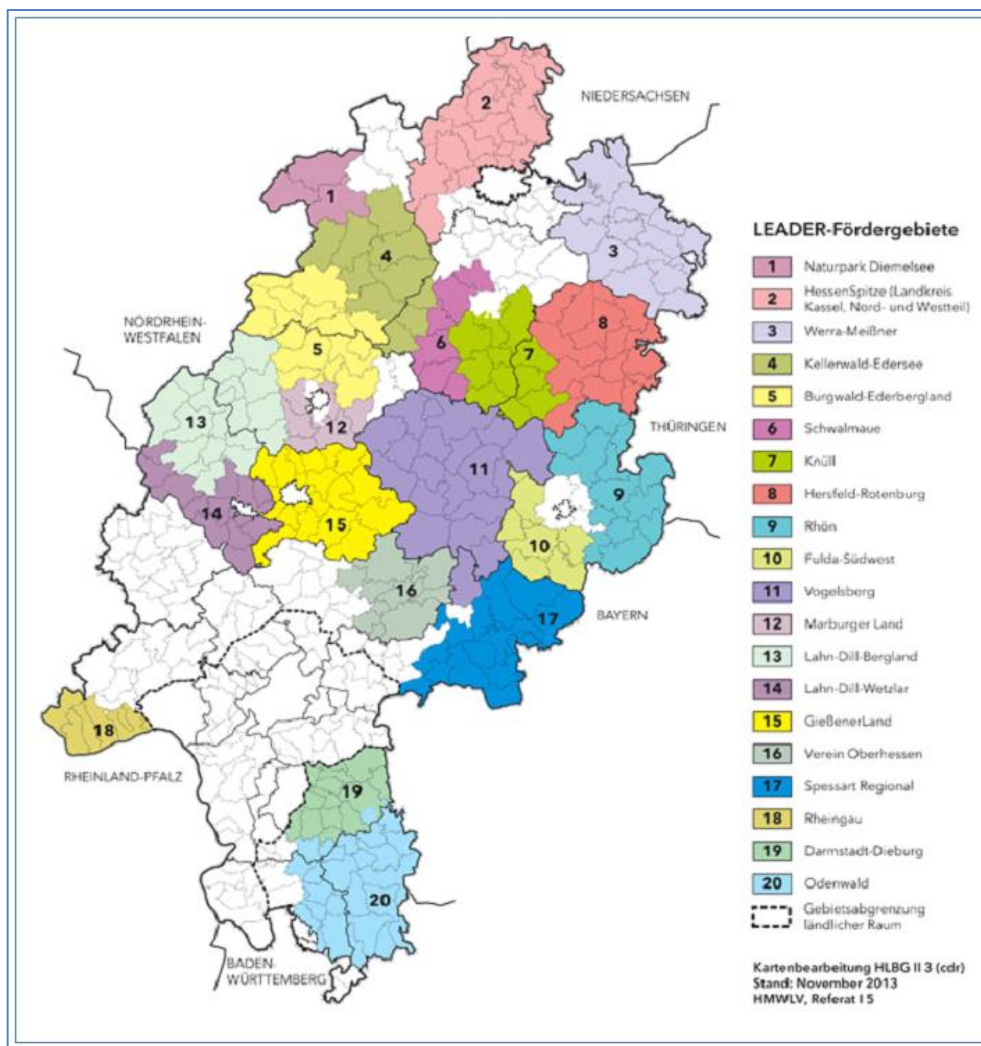
<ul style="list-style-type: none"> • A program számos beavatkozási lehetőséggel rendelkezik: koncepciólétrehozás, humánerőforrás-fejlesztés, marketing, infrastrukturális beruházások, személyi költségek fedezete • A LEADER segíti a helyi fejlesztési koncepciók továbbépítését, aktualizálását, a területi problémák célirányos kezelését 	<p>ellehetetlenítheti a jó kezdeményezéseket is.</p> <ul style="list-style-type: none"> • A szükségletek, a források és a várt eredmények világos megfogalmazása a fejlesztési koncepcióban elengedhetetlen, de egyben túlzott stressz alá helyezi az érdekelteket • A LEADER jelenlegi prioritásai nem eléggé rugalmasak egy egyedi regionális igények kielégítéséhez.
---	---

Forrás: Hessisches Ministerium für Wirtschaft, Verkehr und Landesentwicklung 2013

4.3.1 A hesseni program-megvalósítás általános jellemzői

Dolgozatom egyik célkitűzése a LEADER program végrehajtásának összehasonlítása egy régi tagállam és hazánk példáján keresztül. Ezt azért tartottam fontosnak, mivel hazánk nagyjából tizenöt éves lemaradással vágott bele a LEADER programmegvalósításba, és mint a LEADER hazai szakaszaiban részt vett junior szakértő úgy vélem, hogy a két európai LEADER programfázist lebonyolító Magyarország számára van tér és szükség a tapasztalatok gyűjtésére, hazai környezetbe történő illesztésére. A véleményemet azzal erősíteném, hogy hazánk a jelenlegi Vidékfejlesztési Program előzetes verziója alapján mintegy figyelmen kívül hagyja a több alpból finanszírozható közösségvezérelt helyi fejlesztések (CLLD) lehetőségét a LEADER program 2014-2020-as időszakában. Egyfajta központosítása zajlik az európai források allokálásának, amely véleményem szerint komolyan veszélyezteti a LEADER vívmányainak hasznosulását, és parlagon hagyja az abban rejlő potenciálokat. Ezt a meggyőződésemet „német olvasatban” egyébként a Schwalmaue hesseni akciócsoport munkaszervezet vezetője is osztja német oldalról. Szerinte Hessen tartomány hezitálása a „multifond” finanszírozással kapcsolatban abból fakad, hogy a Strukturális Alapokat koordináló tartományi hatóságok pozícióvesztéstől tartanak, és erős lobbijuk révén sikerült leszűkíteniük a LEADER pénzügyi keretét az eddig megszokott EMVA keretre.

Hessen tehát Magyarországhoz hasonlóan az új időszakban kizárólag EMVA forrásokra támaszkodhat a közösségvezérelt vidékfejlesztés területén. Ez a tartomány ellenben közel sem csak az új periódus hasonlatossága miatt fontos. A tartomány déli felében elhelyezkedő Vogelsberg helyi akciócsoport már az első európai LEADER programtól kezdve részt vesz a közösségvezérelt helyi fejlesztésekben **(11. ábra)**.

11. ábra: A hesseni LEADER térségek 2007-2013 között

Forrás: Hessisches Ministerium für Wirtschaft Verkehr und Landesentwicklung 2013

4.3.2 A kiválasztott hesseni akciócsoportok elemzése

A hesseni LEADER program értékeléséhez négy akciócsoportot választottam ki a következők alapján. A Vogelsberg akciócsoport már a LEADER I-től kezdve résztvevője a programnak, hatalmas tapasztalattal rendelkezik a megvalósításban, ill. az akciócsoport gesztorszervezete kiemelt szerepet tölt be a programon kívül is a térség fejlesztésében. A Schwalmaue akciócsoport különlegessége a LEADER programban történő részvételi idejének rövidege, hiszen csupán 2007-ben jött létre ez a LEADER akciócsoport. A burgwaldi akciócsoport a megújuló energiatermelés, és a fenntartható fejlődés miatt volt

számomra érdekes, hiszen a térség nagy része természetvédelmi oltalom alatt áll. A Werra-Meißner akciócsoport kiválasztása a gesztorszervezet vezetőjének geográfus végzettsége miatt történt meg, kíváncsi voltam arra, hogy egy ekkora jelentőségű fejlesztési program megvalósításához hogyan alkalmazhatóak a geográfus kompetenciák.

A Vogelsberg LEADER Helyi Akciócsoport

Az akciócsoport munkaszervezetének vezetőjével folytatott prominencia interjú alapján világossá vált számomra az a felfogásbeli különbség, amely a LEADER program eltérő értelmezéséből fakad német és hazai viszonylatban. Önmagában a LEADER lehetőségei, de leginkább a pénzügyi forrásai nem elegendők a helyi gazdaság fejlődési pályára történő állítására. Előnyel indul az a régió, ahol a társadalmi-gazdasági együttműködés kultúrája, közös kezdeményezések lebonyolításából fakadó tapasztalatok rendelkezésre állnak. Fontos a társadalmi munka, mint gazdasági önerő megléte az adott térségben. Thomas Schaumberg üzletvezető úr (Vogelsberg Consult e.V.) elmondása alapján eleve rossz az a felfogás, amely az elkölthető pénztől teszi függővé a tenni akarást, és nem pedig az előzetesen is rendelkezésre álló, kiérlelt elképzelések, projektervek alapján. A LEADER legfőképpen abban segítette a régió lakosait, hogy a társadalmi munka során felépített tervekhez kapcsolódó anyagi szükségleteket fedezni tudták belőle. Újszerű dolgokat próbálhattak ki széles térségi összefogással (például a mezőgazdasági termelők összefogása a helyi feldolgozás és termékfejlesztés elősegítése érdekében). A LEADER-ben történő hosszú részvétel eredménye egy professzionális szolgáltató iroda (Vogelsberg Consult e.V.) létrejötte, amely a LEADER-en kívül segíti a helyi gazdaság fejlesztését, potenciálok feltárását, a területi tervezést, ill. egyéb közösségi projektek megvalósítását is.

A jelenlegi akciócsoport két korábbi egyesüléséből jött létre 2007-ben, ekkor a magyarországi akciócsoportok zöme is drámai növekedésnek indult. A régió 5 különböző ún. Teilräume közigazgatási tércategóriából tevődik össze, méretéből fakadóan a helyi identitás sem homogén. Népsűrűsége 75 fő/km², Schaumberg úr elmondása alapján az akciócsoport tagok nagyon motiváltak az új időszakokra történő felkészülésben, és 2012-2013-as év folyamán, 4-5 rendkívüli alkalommal csupán azért találkoztak, hogy a jövő alapjait tervezhessék meg közösen. Az akciócsoport szervezeti működése tehát stabil, maga a térség jelentősebb központtal nem rendelkezik, nagymértékben perifériális helyzetű, de nagy szerencséjükre komoly ipari kapacitásokkal rendelkezik, melyek beszállítói a környékbeli multinacionális cégeknek. Demográfiai viszonylatban ellenben komoly nehézségeket okoz a fiatal nők elvándorlása a képzési lehetőségek és a közeli modern városi élet adta lehetőségek miatt, ezért férfitöbblet alakult ki a térségben, amely éppen a családalapításhoz közeli népesség fogyásában nyilvánul meg. Ennek hatásaként is, mintegy nyolcezerrel kevesebben lakták a térséget 2012-ben, mint tíz évvel azelőtt. Az általános népességfogyás már olyan mértékig akadályozója a további gazdasági fejlődésnek, hogy mintegy 1000 fő hiányzik a munkaerőpiacról.

Schaumberg úr még LEADER II idején megálmodott kezdeményezése nagy siker a térségben, vagyis - elmondása szerint - az iskolákban megszerzett tudást feltétlenül el kell mélyíteni a gyakorlatban is, hiszen csak ez szolgálhatja az igazi minősítést a

munkaerőpiacon. Mára kiterjedt gyakorlati képzési hálózat motorjaként is szolgál maga a LEADER gesztorszervezet a Vogelsberg Consult egyesület.

A viszonylag kedvezőtlen demográfiai helyzet ellenére a régiót környező nagyvárosi övezetekből (Frankfurt, Gießen, Fulda) szívesen költöznek ide az idősebb emberek, akiknek az ellátása komoly feladat elé állítja a helyi ellátó rendszert, de kétségtelen, hogy ennek munkahelyteremtő hatása is van. Az idősgondozás elősegítésére az akciócsoport képzéseket szervezett, és beruházásokat kezdeményezett az idősök komfortérzetének javításáért.

Az akciócsoport legfőbb fejlesztési prioritásai között szerepelnek az elvándorlás megakadályozását segítő helyi szolgáltatásfejlesztési intézkedések, és az esélyegyenlőség, képzések színvonalának emeléséhez kapcsolódó projektek, amelyek megvalósításához az EQUAL közösségi kezdeményezés kiírásaira is pályáztak. A turizmusfejlesztés és a helyi élelmiszerfeldolgozás volumenének növelése ugyancsak a stratégiai célok között szerepelnek.

A LEADER megvalósításhoz kapcsolódó, Schaumberg úr által megfogalmazott kritikai lista ellenben eléggé terjedelmes. Kritikaként említi az alacsony társfinanszírozási arányt, amely vállalkozói beruházások támogatására legfeljebb 30%-os mértéket jelenthet. A térségi közigazgatás sokszor akadályozza az engedélyeztetési eljárásokat, amellyel közösségi projekteket veszélyeztetnek. A LEADER pályáztatás túlbonyolított, emiatt próbálják elkerülni a kevésbé meghatározó projekteket, csak a hosszabb távon is értékes kiírásokat bonyolítják le. A tartományi minisztérium sok esetben visszatartja a vidékfejlesztési forrásokat, sőt egyes hatósági szervezetek együttműködési képessége is gyenge. Nincsenek „rákényszerítve”, Schaumberg úr elmondása szerint. Az interregionális együttműködések finanszírozása is sok kívánnivalót hagy maga után. Az új periódusban kevés esélyt lát a többalapos támogatási rendszer bevezetéséhez, egyelőre szűkülő forrásellátottsággal és szigorodó feltételekkel számolnak.

A Schwalmaue LEADER Helyi Akciócsoport

A Schwalmaue LEADER régió egy frissen alakult, kizárólag LEADER alapú vidékfejlesztési közösség, amely 2007-től kezdte meg működését. A térség 6 településből áll, amely mintegy 52.500 lakost foglal magában. A régió nem alkot történelmi, gazdasági, vagy turisztikai szempontból vett homogén térséget, létrejötté egyfajta politikai-közigazgatási alku eredménye azzal kiegészítve, hogy időközben a tagtelepülések megtanultak közös távlatokban gondolkodni, együttműködni egymással. Ez időközben olyan szintre fejlődött, hogy a partnerség a LEADER programon kívüli pályázati kiírásokon is részt vesz, ellenben a partnerséget alapvetően az akciócsoportban résztvevő tagok alkotják, csekély, külső és aktív kapcsolatrendszerrel. A pályázatok mezőgazdasághoz köthető jellege ellenben nem a helyi gazdaság diverzifikációját segíti elő, így a LEADER integrált megközelítésében lévő potenciál is kiaknázatlan marad. A lelkes régiómenedzser újszerű elképzeléseinek megvalósulását a helyi közigazgatás érdektelensége, idegenkedése jelentősen korlátozza. Az akciócsoport egyéni kezdeményezőképesége (vagyis az közigazgatási szintek fejlesztési prioritásaitól való eltérés) az előbbi okok miatt is javításra szorul.

Az akciócsoport rövid működési idejének következő hátránya a nemzetközi kapcsolatok kiépítetlensége, amely talán abból is következik, hogy a térség ismertségi szintje alacsony, egyedi jellege pedig a létrehozásának körülményeinek következtében gyenge.

A többalapos új LEADER program viszonylatában komoly kétségek merültek fel az akciócsoportban, mivel a tartományi ESF és ERDF koordináló szervezeteknek eszköz ágában sincsen hatalmat átruházni alacsonyabb szerveződési szintű, kisebb működési területen tevékenykedő intézményeknek. Alapjában véve az integrált megközelítés pozícióvesztéssel fenyeget számukra, éppen ezért a Schwalmaue régiómenedzsere szerint náluk nem fogják alkalmazni ezt az új módszert, holott a térségek számára jóval nagyobb tervezési és finanszírozási mozgásteret, kisebb bürokráciát jelentene, nem beszélve arról, hogy a LEADER+ idejében az intézkedések jellege alapján külön-külön alapokból származott a támogatás, lévén az EMVA akkor még nem létezett. Az akciócsoportok 2014-ben ismét egy szakmai, kiválasztási folyamat előtt állnak, vagyis pl. a Schwalmaue akciócsoport egyesületének egy új fejlesztési koncepció birtokában újra kell pályáznia a vidékfejlesztési támogatások elnyerésére.

A Werra-Meißner LEADER Helyi Akciócsoport

A Werra-Meißner akciócsoport egy meglévő közigazgatási keretbe (Landkreis) ágyazott vidékfejlesztési térség, amely nem rendelkezik regionális szintű helyi identitással, sem táji egyveretűséggel. Az akciócsoportot 120.000-es lélekszáma a nagyobb térségek közé sorolja, amely már a LEADER II óta tagja ennek a programnak.

Az akciócsoport fejlesztési prioritásai meglepően széles körűek, ami annak is köszönhető, hogy a munkaszervezet vezetője geográfus végzettségű kolléga, aki a Kasseli Egyetem Régió,- és Településgazdaságtani Tanszékével együttműködve alakította ki a térség fejlesztési koncepcióját. A stratégia kiemelt szerepet szánt a 2007-2013-as periódusban a helyi termékfejlesztésnek, a helyi termékek piacra juttatásának, a vállalkozói telephelyek létrehozásának, a lakossági alapellátás fejlesztésének, a puha telepítőtényezők javításának, és az ezekhez kapcsolódó mintaprojektek kiemelt kezelésének. Fontosnak tartják a kulturális kezdeményezések támogatását, az élelmiszerből történő önellátás erősítését is. Különleges projektjük a középkori zúzottkő úthálózat feltárása és eredeti, használatra alkalmas rekonstrukciója.

Ami a negatívumokat illeti Sabine Wilke, a munkaszervezet vezetője elmondta, hogy sok nehézséget okoz a körzeti közigazgatási rendszerrel történő együttműködés megvalósítása és az egyéb bürokratikus akadályok leküzdése. Jó kapcsolatot ápolnak a helyi politikai szereplőkkel, és előszeretettel bevonják őket már a tervezési munkákba is. A 2014-2020-as periódus kihívásaitól ez az akciócsoport is tart, valószínűleg nem kerül bevezetésre a többalapos pályázati rendszer, a bürokrácia túlsúlya továbbra is megmaradni látszik. Összefoglalásképpen a Werra-Meißner akciócsoport a következő tulajdonságokkal rendelkezik:

A Burgwald-Ederbergland LEADER Helyi Akciócsoport

Ez a tájféldrajzi határvonalakkal rendelkező térség nagy hangsúlyt fektet a fenntartható fejlődés és a megújuló energiagazdaság fejlesztésére. Lakosság száma 97.000 fő,

népsűrűsége 111 fő/km². Legfőbb prioritások között szerepel az elektromos mobilitás és a klímaváltozás hatásainak mérséklése. A változó klimatikus adottságokhoz illeszkedő területmenedzsment kialakítása már a LEADER II idején is aktív akciócsoport egyik kiemelt kezdeményezése. Ehhez a gondolkodáshoz egy olyan partnerségi hálózat jött létre, amely lehetővé teszi a klímavédelmi menedzserek alkalmazását is, akik bár címzett tartományi forrásokkal nem gazdálkodhatnak, de a partnerségi hálózat beruházásait hatékonyan segíthetik.

A régió fejlesztési célkitűzései közül az alábbiakat lehet kiemelni: munkahelyteremtés az ipari és a szolgáltató szektorban, turizmusfejlesztés, a térségi alapellátás színvonalának emelése, megújuló alapú energiatermelés és társadalmi-kulturális szolgáltatások fejlesztése.

A térségben több olyan innovatív jellegű projekt is fut, amelyek még németországi viszonylatban is kiemelkedőnek mondhatók. A nők a turizmusban program, a Flic bevásárló szoftver fejlesztése időseknek és fiatal anyukáknak, Hugentotta-ösvény létrehozása (**12. ábra**). A térség rendelkezik saját Agenda 21 programmal és helyi termékbolttal. A repceolaj termelés és feldolgozás kiemelt jelentőségű a térségben, az erdőgazdálkodás, és a zárt termékpályás fűrészipar a régió gyöngyszeme. A faiparra (pelletanyag) települ a régió 850 kW-os erőműve, amely egy 7 km-es vezetékhálózaton keresztül 122 háztartást lát el hőenergiával, a megtermelt áramot a fűrészüzem használja fel. A megújuló energiaipar fejlesztése olyannyira aktuális kérdés a régióban, hogy hat biomassza-erőmű, öt fermentációs erőmű tervezése van napirenden, melyekhez a polgári szövetkezet hitelt vesz fel, és csak marginális támogatással számolnak.

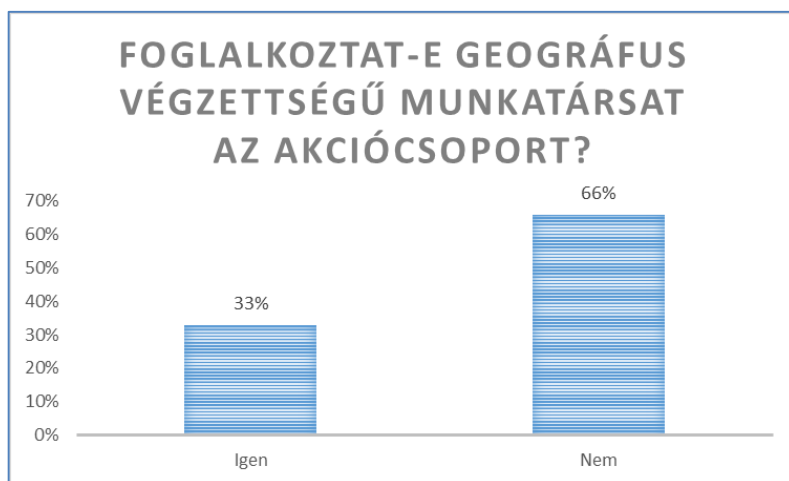

**12. ábra: A christenbergi hugentotta ösvény LEADER finanszírozású új panorámavendéglője a Burgwald-Ederbergländ akciócsoportban
Forrás: saját kép (2013.11.24)**

4.3.3 A LEADER 2007-2013, mint komplex régiófejlesztési program kérdőíves kiértékelése Hessenben

Németországi kutatómunkám során igyekeztem olyan akciócsoportokat felkeresni, amelyek megalakulásukat, térstruktúrájukat, céljaikat tekintve jelentős különbségeket mutatnak, érzékeltetve ezzel a LEADER alkalmazhatóságának sokszínűségét. Fontosnak tartottam kiemelni azokat a tényezőket, amelyekkel valamennyi régió képes lehet megtalálni egyediségét, egyéni arculatát, és ezt a motívumot, másképp fogalmazva speciális erőforrás potenciált képes legyen saját szerves fejlődésére fordítani. Fontosnak tartottam szakmai kérdőíves felmérés keretében megszólaltatni valamennyi hesseni LEADER akciócsoportot, és a húsz munkaszervezet vezető közül tíz tisztelt meg a válaszával. Vannak olyan kérdések, amelyeknél online tartalom alapján végeztem az összesítést, így mind a húsz térség véleményét tartalmazta. A kapott válaszokból próbáltam meghatározni a LEADER alkotóelemeit, azaz a régióképződés, a helyi adottságokhoz alkalmazkodó terület- és településfejlesztés, valamint az irányítási feltételek speciális helyi egyvelegét.

Terület- és településfejlesztő geográfusként fontosnak tartottam utánajárni annak is, hogy ezekben a térségekben mekkora elfogadottsága van a szakmának, mivel hazánkban a geográfus munka sok tekintetben „ismeretlen” a piac számára. (TÉSITS et al. 2014) Meglepő módon Németországban a terület- és településfejlesztéssel, táj- és környezetvédelemmel foglalkozó hivatalokban, civil egyesületekben, vállalkozásokban ismert és elismert szakma a miénk. (Ulf Hahne Professzor Úrral történt személyes interjú alapján). Számos LEADER térség előszeretettel alkalmaz szakmabelit, sok esetben munkaszervezet vezetőként is **(13. ábra)**.

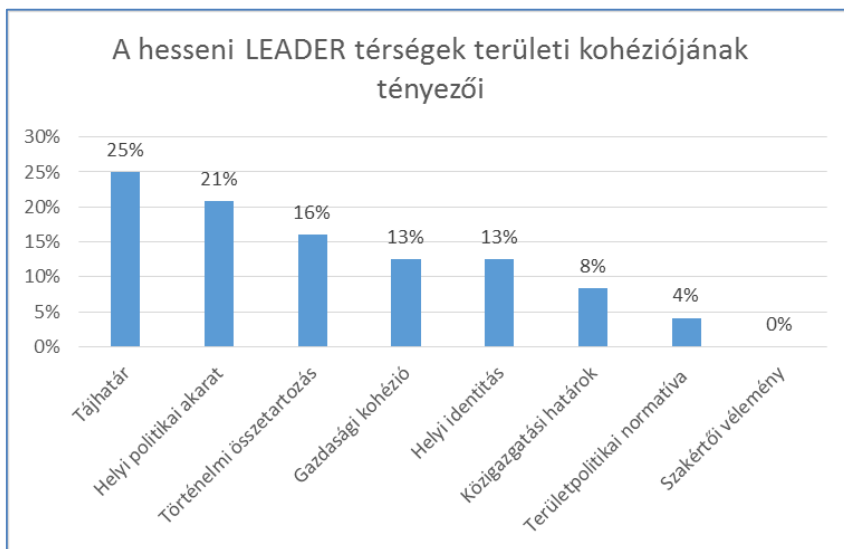
13. ábra: A geográfus szakma jelentősége a hesseni LEADER munkaszervezetekben

Forrás: saját kérdőíves felmérés 2013

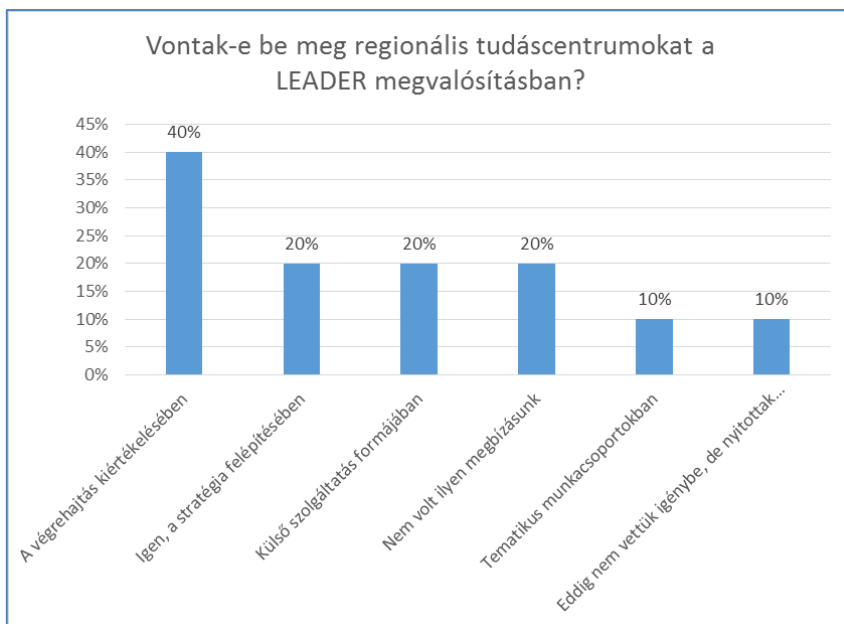
A LEADER térségek kijelölése az Európai Bizottság véleménye alapján „a LEADER program címzettjei olyan kisebb vidéki jellegű területek, amelyek földrajzi, gazdasági és társadalmi tekintetben koherens egységet képeznek. A kiválasztott területeknek

humánerőforrás, a támogatások felhasználhatósága és a gazdasági potenciál alapján el kell érnie az ún. kritikus tömeget”. (EUROPÄISCHE KOMMISSION 2000) Ez a területiséget alapvetően tágran értelmező meghatározás, de a LEADER I tanulságait alapul véve a területek kijelölésénél elsődleges fontosságú a tájkarakter és a helyi identitástudat. Az előbb említett tényezők szerepét árnyalja, hogy a 25 éve LEADER kedvezményezett Hessen sem kizárólag ilyesfajta régiókkal rendelkezik. Jelen esetben a tájkarakternek nincsen akkora szerepe, mint a LEADER I esetében volt, de jól érzékelhetően vezeti a területi kohéziót meghatározó tényezők sorát. A LEADER filozófiát ellenben gyengítheti a helyi politika megjelenése a térszervezési folyamatokban, és a következő régióalkotó tényező a helyi politika súlya lett, megelőzve a történelmi gyökereket, a gazdasági kohéziót és a helyi identitást. **(14. ábra)** Az identitástudat gyengülését mutatja, hogy a nyolc tényező közül csupán az ötödik legfontosabb szempontként jelenik meg.

Mint a területiséggel foglalkozó kutató, kísérletképpen a tényezők közé soroltam a regionális tudásközpontok, az egyetemek szakértői által definiált, fenntartható térszerkezet választásának lehetőségét **(15. ábra)**. Ezt azzal indoklom, hogy a tágran értelmezhető LEADER területiség definiálásában a földrajztudományokhoz köthető szakmai műhelyek lehetnek alkalmasak egzakt módon meghatározni egy ún. ideális helyi közösség területi lehatárolását. A területiség kérdéskörében a tudásközpontok szerepe elhanyagolható.

14. ábra: A régióalkotás alapelemei hesseni LEADER programban
Forrás: saját kérdőíves felmérés 2013

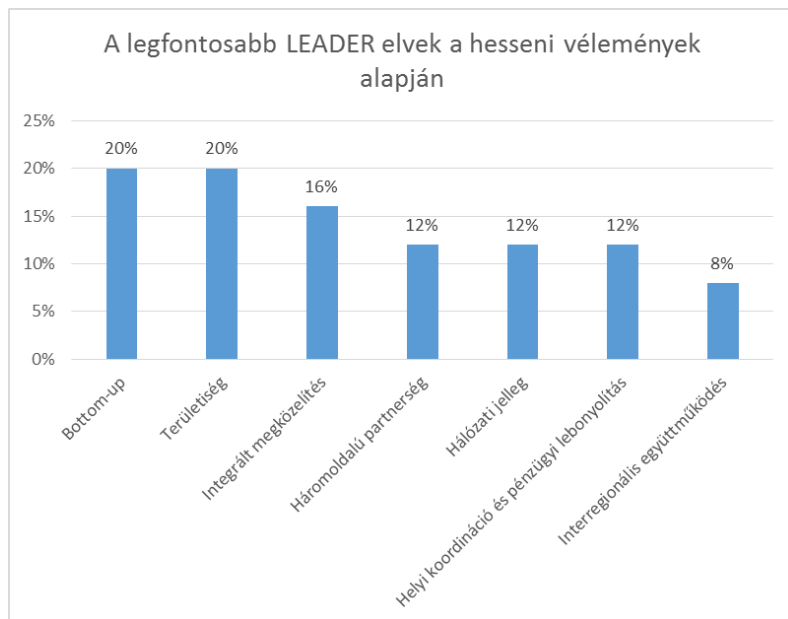
15. ábra: A regionális tudásbázisok szerepe a LEADER megvalósításban Hessen tartományban

Forrás: saját kérdőíves felmérés 2013

A projekt lebonyolítás tekintetében ellenben aktívan részt vettek ilyen térségi szervezetek, mivel a tíz akciócsoportból hét valamilyen formában igénybe vette a helyi tudásbázis szakértelmét. Ez alapvetően az egyes megvalósítási szakaszok kiértékelésében, a stratégiai tervezésben, és a fejlesztési munkacsoportok minőségemelésében volt tetten érhető.

A társadalmi-gazdasági és táji aspektusból fenntartható térségi keret meghatározásához jó kiindulópontként szolgálnak a LEADER alapelvek, amelyekkel a program kihangsúlyozza többletértékét az egyéb uniós fejlesztési szakpolitikák között. Való igaz, hogy a 2007-2013-as időszakra ezek az elvek, és alkalmazhatóságuk erősen megkopni látszottak, viszont tudományosan értelmezve a kérdést, a hét alapelv mentén lehetséges az eszményi tércategória felépítése. Ezek az elvek előtérbe helyezik a területi, identitásbeli, partnerségi kontextus súlyát, valamint az integrált megközelítés fontosságát (**16. ábra**). Ez utóbbi értelmezésem szerint helyi termékláncok kialakításánál teljesen adott módszertani elképzelés, ellenben a Német Akciócsoportok Munkaközösségének véleménye alapján az integrált megközelítés kényszere sok, egyébként jól felépített projekt megvalósíthatóságát tette kockára, sőt eleve tágan értelmezhető az „integrált” jelző a tervezésben. (Berliner Erklärung der BAG LAG zu den Entwürfen der EU-Verordnung 2011/0276 und 2011/0282)

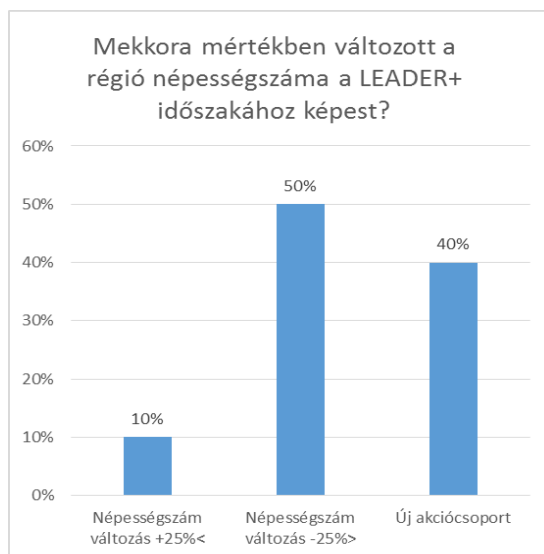
A további alapelvek tekintetében a megvalósítás nehézsége miatt az interregionális és az internacionális együttműködés okozza a legnagyobb kihívást, habár adatbázisszerűen valamennyi térség elérhető az európai partnerség számára. A hesseni akciócsoportok éppen ezért a legutolsó alapelvnek sorolták be az interregionális együttműködést, melynek okát már a vogelsbergi mintapélda alapján is említettem.

16. ábra: A LEADER alapelvek hesseni "rangosra"

Forrás: saját kérdőíves felmérés 2013

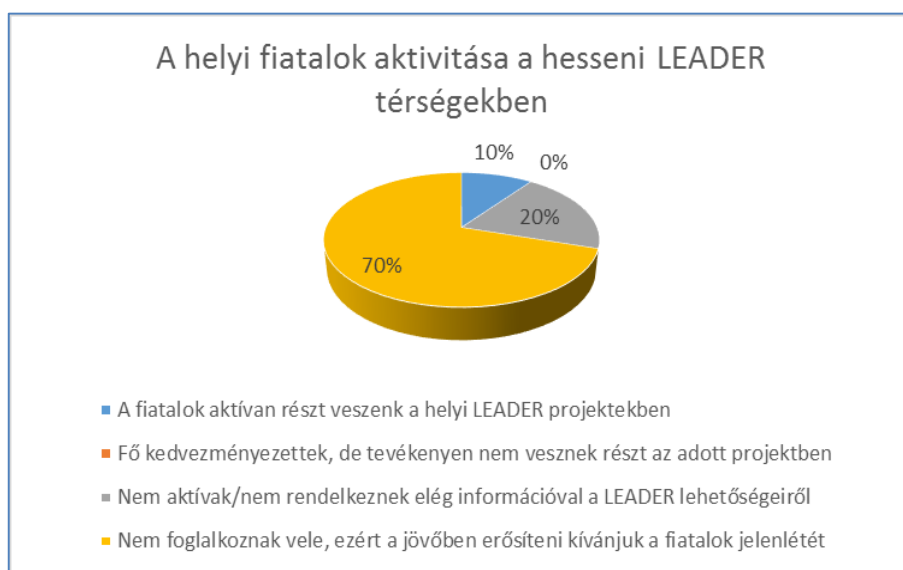
A hazai helyzettel ellentétes módon a 2007-2013-as LEADER szakasz nem egy teljesen új területi szemléletmód eljövételét jelentette Hessenben, hanem alapvetően a régi struktúra továbbörökítését az új periódusra. Hessenben a megkérdezett térségek közül csak az egyetlen akciócsoport volt olyan, melynek lakossága 25%-ot meghaladó mértékben növekedett (**17. ábra**).

17. ábra: A LEADER térségek népességszám változásai a LEADER+ és a LEADER 2007-2013 időszakban

Forrás: saját kérdőíves felmérés 2013

A népességmegtartáshoz véleményem szerint szorosan kapcsolódik a helyi fiatalok életminőségének, életlehetőségeinek javítása, tehát számukra egy olyan élettér megteremtése, amely elegendő vonzóerővel bír ahhoz, hogy a környező nagyváros elszívó hatásán felülkerekedjen. Nincs könnyű helyzetben az a térség, amely távol fekszik az urbánus fejlődéséi tengelyektől, ugyanis az ingázás időbeli korlátai miatt csak az elvándorlás jöhet szóba (DIENEL et al. 2005). A gondokat tetézi a Vogelsberg Akciócsoport vezetőjének állítása, mely szerint a volt NSZK vidéki térségeiben, belső periferiáiban is jól érzékelhető a probléma. A fiatalok bevonása tehát elsőrendű feladat lehetne az olyan régiók számára, amelyben kiemelt kockázati tényezőt jelent a munkaerő fogyása és az egzisztenciák leépítése. Az **18. ábra** tanulsága szerint ebben a kérdéskörben a hesseni akciócsoportok sem kiemelkedőek, és gyerekcipőben jár még a fiatal generációk megszólítása, a lokálpatriotizmus építésének tartalmi megalapozása. A helyi fiatal értelmiség, a főiskolások és az egyetemisták bevonása fejlesztésre szorul, hiszen a jövő építése alapvetően az ő számukra történik (**19. ábra**).

18. ábra: A fiatalok aktivitása a LEADER program projektjeiben Hessenben

Forrás: saját kérdőíves felmérés 2013

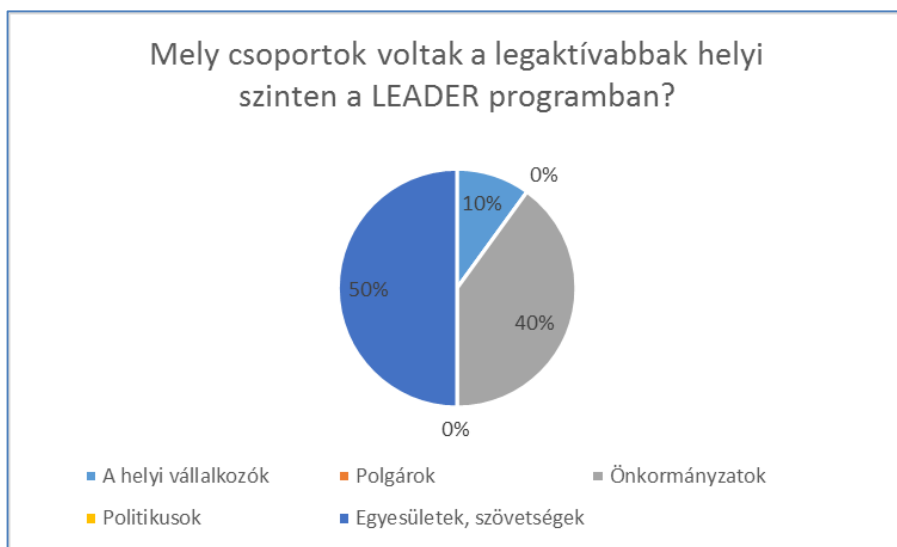
19. ábra: Egyetemisták/főiskolások bevonása az akciócsoporthoz működésében
Forrás: saját kérdőíves felmérés 2013

A LEADER-ben történő aktív szerepvállalás a háromoldalú partnerség összetételén múlik. Ez alapvető mértékben függ a helyi közösség ismeretétől a LEADER programot illetően. Hessenben az akciócsoporthoz vezetői egyértelmű gyengeségnek nevezték meg a program csekély mértékű ismertségét. Meglepő adat ez egy olyan tartománytól, amely a LEADER I szakasztól kezdve gyakorolja ezt a vidékfejlesztési politikát. A jövőben komolyan foglalkoznak majd ezzel a problémával, hiszen az alulról jövő kezdeményezés elvét csorbíthatja a nem megfelelő szintű, regionális információellátás (**20. ábra**).

20. ábra: LEADER program ismertsége a hesseni akciócsoporthozban
Forrás: saját kérdőíves felmérés

Összességében megállapítható, hogy a helyi aktivitás annál élénkebb, minél több civil szervezet és helyi vállalkozás vesz benne részt. A megújuló energia-boom számos vidéki térségekben létrehozta az ún. Bürgergenossenschaft szerveződést, vagyis olyan polgári szövetkezeteket, amelyek önállóan vállalkozhatnak és indulhatnak fejlesztési támogatásért is, egy személyben testesítik meg a tulajdonost és a vevőt (Armin Raatz⁷ úrral folytatott beszélgetésem alapján). Ilyen szerveződés keretében valósult meg a burgwaldi akciócsoport területén található fűrészüzem hulladék hőjének hasznosítása. A LEADER források szűkössége miatt általában a vállalkozói szféra kevésbé aktív az akciócsoport működésében, és a megkérdezett hesseni térségek közül is csupán egyben voltak igazán tevékeny ennek a szférának a képviselői (**21. ábra**).

21. ábra: A helyi partnerség aktivitása gazdasági és non-profit szférák alapján

Forrás: saját kérdőíves felmérés 2013

A helyi partnerség azon képessége, miképpen tudják a szereplők egymást erősítve egy olyan klaszterjellegű hálózattá szervezni magukat, meghatározza magának a térségnek a prosperitását, hosszú távú fejlesztési potenciálját. Egy erős helyi együttműködés külső források nélkül is képes lehet saját erőforrásaira támaszkodva, hosszú távon fenntartani működését. Talán ez a kimondatlan cél az Európai Unió részéről. Erre a szerveződési szintre sajnos csak kevés akciócsoport jut el, és napjainkban ennek pontosan az ellenkezője zajlik, mint amit egy fenntartható rurális gazdaság megteremtése indokolná. Ezalatt azt értem, hogy a kedvezményezettek köre növekszik, és ezzel együtt a közpénzek újraelosztása is, sokszor a valós teljesítmény figyelembe vétele nélkül. A 20104-2020-as periódusban Hessenben, de hazánkban is a LEADER programot valamennyi rurális térszerveződés igénybe veheti anélkül, hogy igazán magas minőségű, egyedi fejlesztési programot nyújtana be, amely még a Közösségi Kezdeményezés időszakában kiválasztási kritérium volt. Ezért talán nem is csoda, hogy a megkérdezett német akciócsoportok csupán tizede lehet életképes támogatások nélkül (**22. ábra**).

⁷ Armin Raatz elektromérnök az MUT és a KEEA zöldgazdasági szektorba tartozó tervezőcégek tulajdonosa Kasselben

Az akció csoportokban történő partnerség aktivitása és a térség lakosainak információi a LEADER-ról sajnos nem összefüggő tényezők. A német akció csoportok is küzdenek azzal, hogy minél szélesebb körben megismertessék a lakossággal a program lényegét, miáltal nagyobb társadalmi részvételt remélnék, egyelőre kevés sikerrel. Valamennyi akció csoport (!) úgy nyilatkozott, hogy a lakosság túlnyomó többsége hiányos információkkal rendelkezik a programról, és az új LEADER-ben kiemelt jelentőséget kell tulajdonítani a programhoz köthető hírveréseknek.

22. ábra: Az akció csoportok támogatási függősége Hessen tartományban
Forrás: saját kérdőíves felmérés 2013

23. ábra: A hesseni akció csoportok részvételi hajlandósága a térségi közigazgatásban
Forrás: saját kérdőíves felmérés 2013

A LEADER gesztorszervezetek térségi szerepkörének növelésében szerephez juthat a térségi közigazgatásba történő operatív jellegű bekapcsolódás. A zsugorodó települések számára egyre nagyobb kihívást jelent olyan szakmai és adminisztrációs apparátus működtetése, amely például a településfejlesztéshez kapcsolódó feladatköröket látja el. (GAWRON 2010) Fontosnak tartottam e kérdéskör szerepeltetését a vidékfejlesztésben komoly kompetenciákkal rendelkező akciócsoportok esetében is, hiszen számos ilyen szervezet gesztorálását olyan menedzsment kvalitásokkal rendelkező egyesületek, vállalkozások végzik, amelyek a régiómenedzsment feladatköreinek is tökéletesen megfelelnek (SEIBERT 2007). A megkérdezett hesseni akciócsoportok egyharmada esélyt lát arra, hogy a térség bizonyos szintű közigazgatási, fejlesztési feladatait, hivatalos formában is átvegye (**23. ábra**).

A LEADER program mellett, hogy a helyi közösséget együttműködésre sarkalja, és a hosszú távon is működőképes fejlesztéseket próbálja előtérbe helyezni, további járulékos előnnyel rendelkezik a településekre nézve. A program jelentős tervezési segítséget ad olyan kistelepülések számára, amelyek önerőből vagy a szükséges kompetencia hiányából nem tudnának szakmailag elfogadható fejlesztési dokumentumokat létrehozni. Sőt az eddig is kiváló együttműködési kultúrával rendelkező települések számára a LEADER hozta el azt az extra lendületet, amely addig sokszor csak terv szintjén létezett. A válaszadásban senki sem jelölte meg azt a lehetőséget, hogy a LEADER egy főlegesen túlbonyolított adminisztrációs teher lenne csupán a települések számára.

Az elemzés végére illesztettem be az akciócsoportok által megjelölt legfontosabb intézkedéseket, beavatkozási területeket, amelyek végrehajtására egyértelműen a LEADER a legalkalmasabb. A **11. táblázatból** világossá válik, hogy a hesseni csoportok kiemelt fejlesztési prioritásai közé tartozik a helyi hozzáadott érték növelése és értékláncok kialakítása a megújuló alapú energiaellátásban, valamint a szorosan kapcsolódó táj- és környezetvédelmi intézkedésekben, a turizmusfejlesztésben. A kezdetekhez képest a kis- és közepes vállalkozások fejlesztése 25 év elteltével kevésbé fontos prioritásként szerepel a LEADER finansziális korlátai miatt. Ezt inkább a harmadik EMVA tengely keretében oldották meg. A változó térstruktúra miatt a régió arculatának tervezése is kikerült a fő intézkedések közül. Új elemként szerepel a térségi alapellátás fejlesztése, a már említett demográfiai problémák kezelése, az örökségi tervezés, és az e-mobilitás.

11. táblázat: Az EMVA LEADER tengely hesseni intézkedései

Sorszám	Intézkedés	Jelentősége a helyi stratégiákban
1.	Helyi értékláncok kialakítása, helyi hozzáadott érték növelése	++
2.	Megújuló alapú energiaellátás és mobilitás	++
3.	Turizmusfejlesztés	++
4.	Demográfiai stabilitás elősegítése, életminőség javítása	++

5.	Táj és környezetvédelmi intézkedések	++
6.	A helyi gazdaság több lábón állásának elősegítése	+
7.	Alapellátás fejlesztése	+
8.	A gazdasági élet szereplőinek hálózatba szervezése	0
9.	A mezőgazdasági versenyképességének javítása	0
10.	Műemlék és örökségvédelem	0

**Forrás: LEADER bewegt Regionen - Hessisches Ministerium für Wirtschaft, Verkehr und Landesentwicklung
(saját szerkesztés)**

4.4 A hesseni kérdőíves felmérés konklúziója

Az empirikus fejezet rész összegzéseként elmondható, hogy a német akciócsoportok működésében, szerveztségében, területi prosperitásukban jól kivehető a 20-25 éves tapasztalat. A német LEADER csoportok alapvetően táj,- és társadalomföldrajzi alapon szerveződtek, némely esetben a helyi politikai ráhatás, vagy közigazgatási megfontolások alakították ki a területi struktúrákat, melyek stabilnak mondhatók. A tervek szerint 2014-2020-as időszakra valamennyi hesseni vidéki térség LEADER fokozatot fog kapni, amely a jelenlegi területi vonatkozásokat nem befolyásolja, mivel a csatlakozó részek jelenleg olyan régiók, ahol a LEADER-en kívül valamennyi EMVA tengely pályázható volt. Ezek az ún. HELER régiók (a tartomány nevének első betűjéből és a német EMVA rövidítésből létrehozott mozaikszó), ahol bár van helyi munkaszervezet, de normatív alapú közösségi ellentételezést nem kapnak. Kizárólag a futó projektek menedzsment költségeiből részesülnek és természetesen privát tevékenységek bevételeiből.

Az akciócsoportoknak megküldött szakértői kérdőív utolsó kérdése véleményem szerint a fejezet zárásaként ad átfogó összefoglalást. A kérdés úgy hangzott, hogyan képzelik el az akciócsoportok további működését Hessenben a munkaszervezet vezetői. A válaszok szinte tökéletesen szóródtak a négy kérdés között, melyekből többet is bejelölhettek. Tehát a hesseni akciócsoportok minden olyan termékkel és szolgáltatással ellátják a környező piacokat, amelyek egy modern vidékfejlesztési térségtől elvárhatóak, ezek például a megbízható forrásból származó, javarészt ökológiai gazdálkodásból származó, minőségi élelmiszerek, kisipari termékek, ásványkincsek, rekreációs lehetőségek. A helyi termékek felfuttatása erősíti a helyi erdő és mezőgazdaságot, a falvak megújuló energiával látják el a központi településeket, és meghatározásra kerülnek a régiók egyéni funkciói, jellemző arculata, amelyre célirányos régiómarketing stratégiát lehet építeni. Előnybe részesítik a társadalmi kezdeményezéssel létrehozott projekteket, a helyi identitástudat megfelelő szintű erősítésének érdekében.

5. A LEADER Közösségi Kezdeményezés hazánkban

5.1 A szubregionális területi szint jelentősége a LEADER program vonatkozásában

Hazánkban a LEADER program bevezetéséig nem volt jelentősebb régiófejlesztési tapasztalata az olyan integrált megközelítésekkel kapcsolatban, amelyek az alulról jövő kezdeményezések elvét alkalmazták, ehhez talán az önkormányzati társulások egyéni fejlesztési kezdeményezései álltak a legközelebb. Szocialista örökségként a mindenkorai államhatalom csupán a felülről jövő szervezés elvét ismerte, amelyben a helyi kezdeményezéseknek egyáltalán nem volt jelentős szerepük (KORNAI 1993).

A LEADER területek kijelölése számos akciócsoport esetében politikai döntés következményei volt, amelyeknél a „funkcionalitás” és a helyi önszerveződés, - mint alapvető régióképző feltételek-, kevés kivételtől eltekintve nem sok szerephez jutottak (CHEVALIER – MAUREL – PÓLA 2012). Az első két rövid megvalósítási szakasz (Kísérleti LEADER program 2001-2004 és a 2005-2006-os LEADER+ „résziprogram”) területi diszkontinuitása végezt sem mélyíthette el kellőképpen az alulról történő szerveződések gyakorlatát.

A LEADER I tapasztalataiból kiindulva a tagállamok általában éltek a „természetes regionalizáció” adta lehetőségekkel, előtérbe kerültek azok a tényezők, amelyek a regionalizmus építőkövei is egyben, tehát a táji kerethez, a társadalmi-gazdasági egyveretűséghez, identitáshoz történő illeszkedés. Európai értelemben a LEADER térségek kialakítása top-down fejlesztéspolitikai kezdeményezés volt, egy regionalizációs törekvés, amely a hazai megvalósítást ugyancsak jellemezte. Ez utóbbit FARAGÓ (2004) is megerősíti: *„Az új regionalizmus magyarországi megjelenését én nem a reálfolyamatokkal magyarázom, és nem belső szerves (gazdasági, kulturális stb.) fejlődés eredményének tartom, hanem az uniós integráció hatására alakuló politikai folyamatnak”*. A két fogalom – a regionalizmus és a regionalizáció – csak kis mértékben térnek el egymástól. TEMESI (2006) szerint *„A regionalizmus azokat az elképzeléseket jelöli meg, amelyek régiók létrehozását célozzák, illetve ahhoz vezetnek. A regionalizáció pedig, a regionális politika tényleges, gyakorlati megvalósítását jelenti közigazgatási vagy államszerkezeti reform keretében”*. A regionalizmus egy alulról jövő térszervező törekvés, amíg a regionalizáció az államhatalom decentralizációja, de egyes esetekben az állami szervek dekoncentrációja is lehet (TEMESI, 2006). Mindkét folyamat végeredménye természetesen a régióképződés, viszont nálunk nem léteznek „nyugati” értelemben vett régiók, mivel hazánkban csak az uniós csatlakozást követően kaphattak önálló forrásokat, lehetőséget saját fejlesztési stratégia létrehozására és önkormányzati jogköröket a kijelölt térségek (SZABÓ 2005).

A kérdés tehát az, hogy az itthon NUTS IV. kiterjedési szintű (szubregionális) térségkategóriába tartozó LEADER térségek mennyiben tekinthetők identitástérségeknek,

sőt mennyiben lehetnek funkcionális, szerencsésebb esetben homogén régiók. (FRIES 2008)

NEMES NAGY (1997) a LEADER alapelveknek megfelelően írja le a régió ismérveit, ellenben lakosságszámról, területi kiterjedésről ő sem tesz említést: „A *határozott véleményt nyilvánítók nagy többsége (89%) szerint „a régió lényegéhez tartozik a gazdasági együvé tartozás”*. Hasonlóképp nagy egyetértést szerzett (82%) az a kijelentés, miszerint „bármely régió léte sajátos szellemiséget is feltételez”. Ugyancsak sokan értenek egyet azzal, hogy „a régió lényegéhez tartozik a közös történelmi múlt, a tradíció”. Ugyancsak többségi (66%) vélemény az, hogy „a régió lényegéhez tartozik a nyelvi-kulturális összetartozás”, hasonló (64%) az igazgatási szempont fontosságát jelző kijelentéssel (a régió lényegéhez tartozik az igazgatási-önkormányzati intézményesültség) való egyetértés. Csak kevesen tartják alapvetőnek ugyanakkor például a „vallás régióképző” szerepét (31%), míg fele-fele arányban megosztott volt a válaszolók csoportja abban a tekintetben, miszerint a régió lényegéhez tartozik a táji-természeti egyveretűség”. Tehát a LEADER térségeknek is – a Bizottság közleménye alapján - ezeknek a feltételeknek kell megfelelniük. A harmadik fejezetben tárgyalt LEADER I tapasztalatokkal igen nagy hasonlóságot mutat e kutatás eredménye.

A szakirodalomban megjelenő túlfeszített fogalomgyártás ellenére viszont máig nem létezik egységesen elfogadott régiódefiníció, sőt a régió kiterjedésében, és egyéb fontos paramétereiben is megosztottak a szakmai álláspontok. Egyezés csupán abban mutatkozik, hogy a régiók földrajzi integrációk és összetett tulajdonságokkal rendelkeznek, valamint kijelölhető a régiót determináló vonzasközpont. Hazánkban kizárólag területfejlesztési-adminisztrációs szinten létezik elfogadott régiókeret, amely az Európai Unió NUTS rendszerére épül (RECHNITZER 1998; SÜLI-ZAKAR 2003; SZABÓ 2005; CSOMÓS 2007). Ebben az esetben a lakosságszám jelenti a térségi keret meghatározását.

5.1.1 A járási szint, mint lehetséges vidékfejlesztési területi egység

Számos szubregionális területi lehatárolás született az elmúlt évtizedekben. Bár a rendszerváltás előtt a járási szint kialakulását az állam dekoncentrációjaként, vagy a helyi irányítás központosításaként lehetett értelmezni, az 1983-ban belőlük kialakuló városkörnyéki igazgatás lett a falusi közösségek adminisztrációs térszíne (24. ábra). A járás a funkcionális központokra és azok vonzástérségeire épült, vagyis a régiók nélkülözhetetlen fundamentumaira (BIBÓ 1986). Nagyságukkal (50-120.000 lakos) pedig a LEADER térségekkel voltak rokoníthatók.

24. ábra: A 88 nagyjárási közigazgatási szint Magyarországon 1986-ban

Forrás: <http://vmek.oszk.hu/02000/02043/html/456.html> (2010-06-22)

Amennyiben ezek a térségek ténylegesen és indokoltan is hordozták a várostérség jellegét és a helyi társadalmi identitást, akkor a régióalkotás alapjairól beszélhetünk. BIBÓ (1986) és MIHÁLYI (2009) szerint a járási (vagy városkörnyéki) rendszer:

- A leglendületesebb és legdemokratikusabb települési, tervezési és szervezési szempontból;
- Kedvez a községi szintet meghaladó, erőteljes önkormányzatoknak;
- Kedvez a város és a vidék egybeszerveződésének;
- Igényli a régiók kialakítását;
- Háttérbe szorítja a megye egységét.

A városkörnyék vagy járás legfontosabb jellemvonása tehát az önszerveződő képességében rejlik, amely a régiók kialakulásához elengedhetetlen feltétel, szerencsés esetben a központ köré szerveződő funkcionális térszerkezet. Amennyiben ezek a térstruktúrák kiemelt térségnek számítanak, tehát fejlesztésükhöz országos (európai) érdekek kapcsolódnak, véleményem szerint nagymértékben megkönnyíthetik a LEADER térségek kialakítását. Hozzáteve persze azt, hogy a lakosság szám megfelelő nagyságrendű, valamint a térségben lehetővé válik új fejlesztési módszerek, újszerű irányítási/stratégiai folyamatok bevezetése (NEMES NAGY 1998).

5.1.2 A kistérségi szint

A rendszerváltást követően a járási, városkörnyéki szint megszűnt, és átvette a szerepét az 1994-ben létrehozott statisztikai körzetek, 1997-től elemzési-statisztikai szintként működő KSH statisztikai kistérségek rendszere (FARAGÓ 2003). Sok kritika érte ezt a térfelosztást, mivel „A KSH által meghatározott statisztikai kistérségek rögzített határai nem fedik le az igen különböző minőségű és intenzitású kapcsolatok alapján létező valóságos (kis) térségi egységeket, szerveződéseket” (CSATÁRI 1996; LUKOVICS 2008). Az 1996. évi „A területfejlesztésről és területrendezésről” szóló XXI. törvény számunkra a kistérség fogalmát a nézőpontomat tekintve sokkal ígéretesebbnek írja le: „A települések között létező funkcionális kapcsolatrendszerek összessége alapján behatárolható területi egység, egymással intenzív kapcsolatban lévő, önszerveződő, egymással határos települések összessége” (NEMES NAGY 2003). NEMES NAGY József egyébként egy 1992-es tanulmányában az egykori vonzáskörzeti térségekre dolgozta ki a 170 egységből álló kistérségi felosztást, amely véleményem szerint jobb alternatíva lehetett volna a közelmúltbeli rendszer helyett. Ezt a meglátásomat azzal indoklom, hogy a mai kistérségi/járási rendszer számos példával igazolhatóan nem képes betölteni a törvényben meghatározott funkcióját, mivel létrehozásakor „*nagyon kevés használható információ épült be a lehatárolások során a területközi kapcsolatokról*”. A KSH 1994-ben azért hozta létre a kistérségi területi szintet, hogy a kistérséget alkotó települések, személyek, vállalkozások adatait egy felsőbb területi egységbe is képes legyen aggregálni, elősegítve ezáltal a területfejlesztés szempontjából fontos térségek kiemelését és statisztikai összehasonlítását. Egy minőségi vonzáskörzeti lehatárolás elkészítéséhez azonban sok adat, idő és pénz szükséges, amely utóbbit tekintve a kilencvenes évek elején igen korlátozottak voltak a lehetőségek (NEMES NAGY 2003).

BUSKÓ (2008) a hazai kistérségi rendszer kialakulását két szakaszra bontotta. Az első szakaszban a rendszerváltást követő években a kistérségi szerveződés csupán embrionális kezdetét jelentette. Ennek okát az előző rendszer viszontagságaiban látta: A kisebb, önálló beruházásokra képtelen települések még jól emlékeztek a rendszerváltást megelőző évek közös községi tanácsaira, ahol az „együttműködés” többnyire a gesztortelepülésnek való egyoldalú alárendelődést, konkrétan: a kistelepülések intézményeinek elsorvasztását jelentette. A rendszerváltást követően pedig javában éltek még az egykori rossz beidegződések: a bizalmatlanság enyhülését ráadásul a központi intézkedések sem ösztönözték kellő mértékben. Csupán néhány igen esetlegesen hozzáférhető pályázati forrás állt a megalakuló társulások rendelkezésére, járult hozzá a kistérségi szint intézményesüléséhez. A szerző hozzáteszi, bár egy kezdetleges szakasról beszélünk, ennek ellenére egy alulról jövő térségi együttműködés jellemezte. A második szakaszt az 1996-os területfejlesztési törvény és annak 1999-es módosítása közé teszi. Az előzőkhöz képest annyi változással, hogy a törvényi előírás erősen szorgalmazta a '94-es KSH lehatárolás alkalmazását, ami jellegét tekintve egy felülről irányított térségszervezés, az egykori városkörnyéki térfelosztás mai megfelelője. Emellett mindenképpen megemlítendő, hogy a törvényből az alulról szerveződő jelleg is kiérződik valamelyest... „*funkcionális kapcsolatrendszerek összessége alapján behatárolható, önszerveződő területi egység*”. A felülről történő irányítást bizonyítja, hogy a decentralizációs fejlesztési források megítélését önkormányzati társulásokhoz kötötték, mint ahogyan a megyei fejlesztési társulásokban való részvételt is. Az 1999. évi XCII.

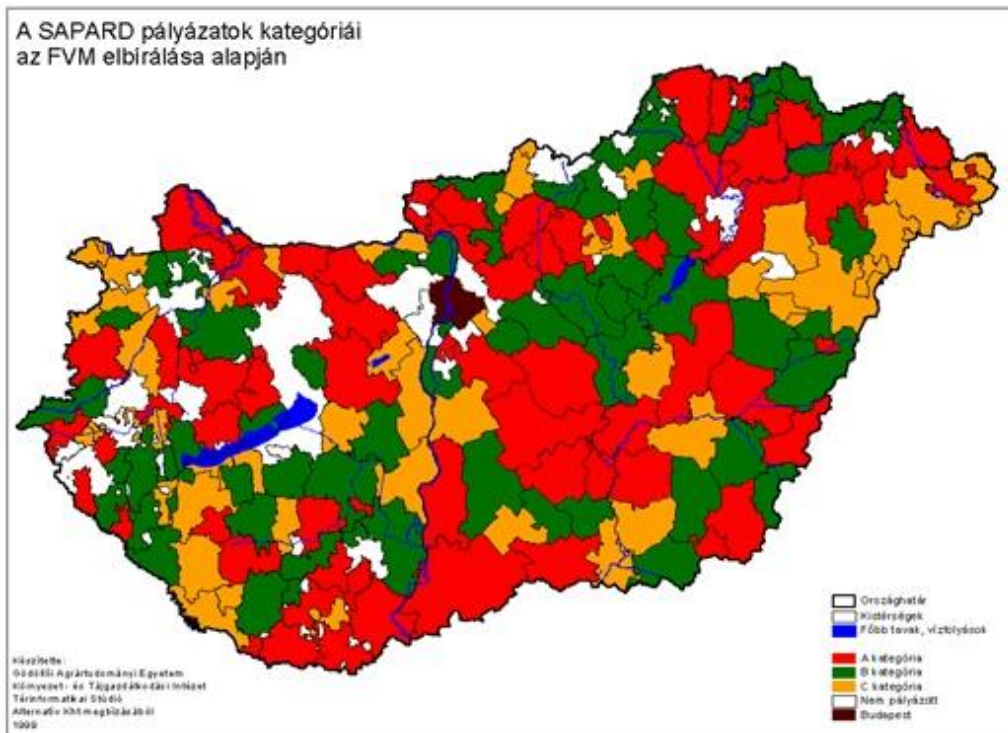
törvény létrehozta a tervezési-statisztikai régiókat, így a megyei szint súlya csökkent, sőt a kistérségek „beleszólási joga” is erőteljesen mérséklődött, mivel a megyei fejlesztési tanácsokban megyénként már csak három főt delegálhattak. *„A statisztikai kistérségek és az alulról építkező önkormányzati társulások harmonizációja így egyelőre kudarcba fulladt, a kormány pedig egészen 2004-ig nem tett kísérletet a „többcélú”, vagyis az önkormányzati-közszolgáltatási, államigazgatási és területfejlesztési funkciókat egyaránt ellátó kistérségek megalakítására”* (BUSKÓ, 2008)

A kistérségi szint, vagyis a lokalizáció jelentősége egy csomóponti régióban teljesebbé válik, és ez a régiótípus az eszményi alapja a LEADER térszervezésnek (DUBOST 2008; LUKOVICS 2008).

Kitérnék a kistérségi társulásokra is, amelyek alapvetően szubregionális nagyságrendet képviseltek hasonlóan a LEADER által szorgalmazott tércategóriával, ellenben alapvetően top-down kezdeményezésként jöttek létre, jelentősen csorbítva a kistérségek önszerveződési lehetőségeit. (BUSKÓ 2008)

A kistérségi formálódás harmadik szakasza kiemelt jelentőségű a rurális térségek fejlesztése szempontjából, mivel a SAPARD program - a közösségi agrár,- és vidékfejlesztési politikára felkészítő előcsatlakozási alap, - lebonyolításához 1999-ben létre kellett hozni a vidékfejlesztési társulások rendszerét **(25. ábra)**. A SAPARD finanszírozás feltétele a térségenkénti helyi fejlesztési programok kidolgozása volt, elősegítve a térségi együttgondolkodást, együttműködést, amely addig nem volt általánosan bevett szokás hazánkban (JÁVOR 1999). Ezeket a térségeket az önkormányzati társulásokból és azok szövetségeiből hozták létre. Előnyt jelentett a vidéki jelleg (az EU Bizottságának ajánlása alapján figyelembe vett tércategória, melyet a SAPARD Tervdokumentáció részletesen tartalmazott) és a közös térségi fejlesztési tapasztalatok. A lehatárolás figyelmen kívül hagyhatta a megyei és a regionális határokat is (FARKAS 2000). A programban középvárosok is részt vehettek (amennyiben közigazgatási területük népsűrűsége nem tért el jelentősen a 120fő/km² értéktől, és megfeleltek az egyéb hátrányos helyzetű megállapításoknak), amit előnyként lehetne értékelni, de a szervezés mögé látva már sokkal árnyaltabb kép tárult fel.

Egyrészt a SAPARD sokkal inkább ágazati program volt, mint összetett szükségletekre alapozott térségfejlesztés, másrészt a megközelítésben alig érzékelhető a város-vidék viszonyrendszer kiemelése. Ez a vidékfejlesztési tércategória véleményem szerint egy szükséges adminisztrációs átszervezése volt a közigazgatás egy szegmensének a közösségi pénzek lehívásához. Ettől perspektivikusabb potenciált nem láttak benne, lévén, hogy a LEADER területek csak ritkán egyeztek meg a vidékfejlesztési térségekével.

25. ábra: A SAPARD vidékfejlesztési kistérségek hazánkban

Forrás: SZÉKELYHIDI ET.AL. 1999

5.1.3 A természetföldrajzi tércategóriák vidékfejlesztési vonatkozásban

A szubrégió fogalmát elsősorban a tájföldrajzban használják, és a LEADER térségek kijelölése mindenkor nagymértékben függött a táji keretektől. A kistáj definíciója DÖMSÖDI (2010) szerint: „A legkisebb homogén tájak azonos genesisű és felépítésű térelemei, amelyeken: a vízellátottság, a növényborítottság és a talajtakaró teljesen azonos.” PALÁDI-KOVÁCS (2011) ellenben inkább a néprajzhoz köti a fogalmat, vagyis a tájban megjelenik az ember és ezért a táj kialakításában az ember a legfontosabb tényező. Létezik kultúrtáj, etnikai táj, néprajzi táj. MAROSI és SOMOGYI (1990) szerint a szubrégió egyértelműen természetföldrajzi tércategória, viszont Magyarország kistájkezelésében különös módon a kistáj határa sok esetben politikai határvonalakkal azonos. A mikrorégiókban, ill. a kistájban aránylag kevés rokon, vagy azonos típusú tájrészek – régiómozaikok – kapcsolódnak egymásba. A következő táblázat a táji tércategóriákat állítja hierarchikus sorrendbe (12. táblázat).

12. táblázat: A táji hierarchia szintjei

Nemzetközi megnevezés	Magyar megnevezés	Magyarország nemzeti atlasza	Példa
Ökotop	Tájsejt	–	Homogén Pl. D-i kitettségű 10°-os lejtőszakasz homogén talajviszonyokkal
Nanochor	Tájsejt-együttes	–	D-i kitettségű lejtő változó lejtés- és talajviszonyokkal
Mikrochor	Tájrézlet	–	Bodrogkeresztúri-félmedence
Mesochor	Kistáj	Mikrorégió	Hegyalja
Makrochor	Kistáj-csoport	Szubrégió	Tokaj-Hegyalja
Szubrégió	Középtáj	Mezoregió	Tokaj-Zempléni hegyvidék
Régió	Nagy-táj	Makrorégió	Észak-magyarországi-középhegység
Nagy régió	Nagy-táj-csoport	–	Kárpát-medence

Forrás: KATONA 2008 (saját szerkesztés)

A táji egyveretőség, a helyi identitás és a szükséges kritikus tömeg megjelenítésére legalkalmasabb táji keret a kistáj és a kistáj-csoport térkategória. A Tanács 1698/2005 az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap vidékfejlesztés támogatásáról szóló rendelete a LEADER térségeket, mint szubregionális szintet jelöli meg. A fogalom magyarázatára nem tér ki a rendelet. Ez viszont félreértésekre adhat okot, és a LEADER iránymutatásainak képlékenységére is rámutat. A Bizottság 2000/C 139/5 LEADER+ Közösségi Kezdeményezésre vonatkozó közleménye még nem említi szubregionális vagy egyéb geográfiai térkategóriákat. Számomra ez nehezen érthető, hiszen a LEADER tengely mindig is a fenntartható helyi fejlesztésre helyezte a hangsúlyt, amelyben a táji erőforrások feltárása jelentette elsődleges prioritást élvezett. Az új rendeletbe bekerült ingoványos térkategória pedig nem teszi hatékonyabbá a program területi kialakításának feltételeit.

A táj elemi fontosságú a területfejlesztésben: „a társadalom hozta létre a termelőtájat, majd a lakótájat, s a történelem során ezek differenciálódtak tovább: ipari, mező-, kert- és erdőgazdasági tájjá, illetve lakó- és üdülőtájjá. A természet és a társadalom megbonthatatlan egységet képez, társadalom nélkül nincs táj” (KERÉNYI 2006). A táj determinálja a LEADER térségek természeti-társadalmi „arculatát”, vagyis annak minősége alapján lenne indokolt kijelölni a fejlesztési programok területi hatókörét. A szakirodalom társadalomföldrajzi szempontok alapján kétféleképpen definiálja a táji

kiterjedést aszerint, hogy azt az egyén a maga szemszögéből hogyan értelmezi. Létezik ugyanis egy saját táj, egy megélt tér, és egy nagyobb kiterjedésű térbeli formáció. Ez a kis tér és a nagy tér (CSATÁRI, 2006). A „kis tér” az a területi egység, amely megfelel az „alulról jövő” szemléletmódnak, vagyis az a legkisebb térbeli egység, amelyet egy-egy közösség a magáénak tekint, amelyben otthon érzi magát, és amelynek változása a közvetlenül hat rá. Jellemzője a stabilitás, a helyi közösség összetartó ereje, vagy másképpen fogalmazva a stabilitás magára a szűken vett önkormányzásra épül (FÜRST – BENZ 2003).

A LEADER fejlesztési megközelítés területiségi alapelveinek - a fent vázolt álláspontja miatt - éppen ezért igen nehéz a meghatározása. Brüsszeli tanulmányutam során *Jean-Michel Courades* úr sem adott egyértelmű választ a területiséget feszegető kérdéseimre. Véleménye szerint nagyobb városok nem lehetnek teljes jogú akciócsoport tagok, legfeljebb a segítségüket ajánlhatják fel pl. a tervezés, ill. a helyi termékek piacra jutásában. A kisebb városok programban történő részvételének esetében az adott tagállam maga határozza meg a lakosságszám-határt. Hazánkban ez jelenleg legfeljebb 10.000 lakost jelent (vannak olyan jellemzően agrártelepülések, ahol ez a határ magasabb pl. Karcag, Kisújszállás, Mezőtúr stb.), viszont a 2014-es időszaktól kezdve ez a lakosságszám limit minden bizonnyal, általánosan emelkedni fog (Búsi Lajos vidékfejlesztésért felelős helyettes államtitkár véleménye alapján). Vagyis városi jogállás tekintetében 10-20.000 közötti a népességszám a felső határa az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap támogatásaira való jogosultságának.

A probléma tehát összetett. Amennyiben regionális keretekben gondolkodunk, szükséges meghatározni a térség központját és annak vonzásterületét. A LEADER program esetében ez egy nehézkes folyamat, hiszen maga a program a települések önálló és szabad társulására épül, bár fokozottan ajánlatos a helyi társadalmi-gazdasági viszonyok figyelembe vétele és a tájban vagy tájcsoportokban történő „szubregionális” gondolkodás. Ennek sokszor - ahogyan a kérdőíves felmérésekből és a szakmai interjúkból világossá vált - hiányoznak az empirikus alapjai.

5.2 A Kísérleti LEADER („LEADER I”) program (2001-2004)

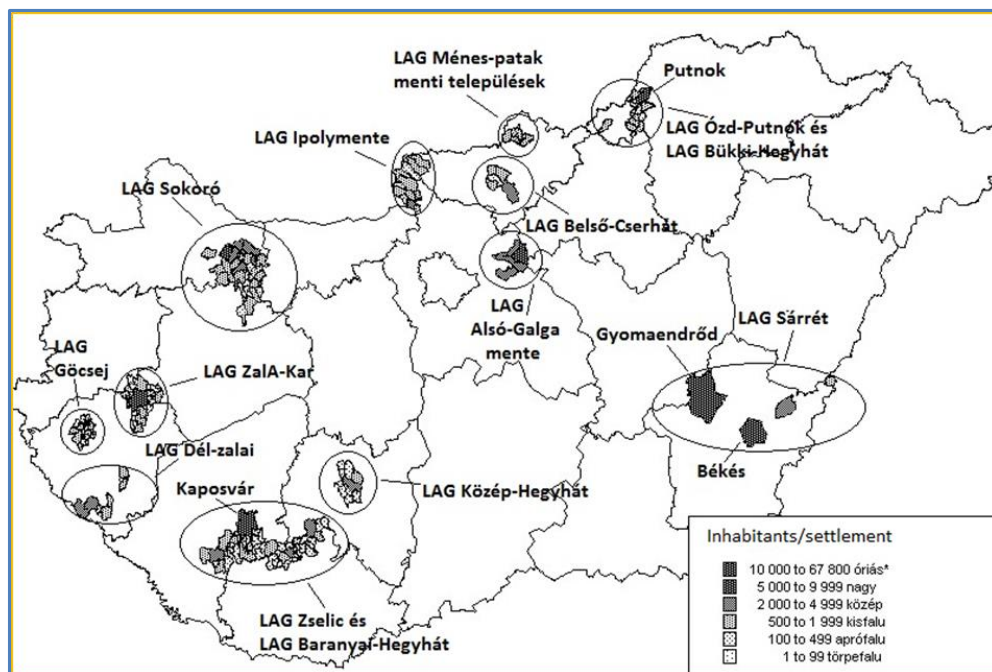
5.2.1 A Kísérleti LEADER Program általános jellemzői Magyarországon

Hazánk a 2004-es Európai Unió csatlakozását megelőzően már kísérletet tett a LEADER személetet a hazai elültetésére a Kísérleti LEADER Programmal, majd „hivatalosan” a 2005-ben megalakult LEADER+ helyi akciócsoportokkal vett részt az európai politikában. A program alapelvei és ajánlásai hazánk számára is kiemelkedően fontos fejlesztési követelmények voltak, bár az ezeket keretbe foglaló bizottsági rendeleteket nem minden esetben sikerült átültetni a magyar programszakaszokban.

A magyarországi Kísérleti LEADER program részletesebb bemutatására azért törekedtem, mert hazánk első ízben a LEADER program keretein belül ismerkedhetett meg a valódi regionális gondolkodás alapvető feltételeivel. Jóllehet a SAPARD vidékfejlesztési pénzek felhasználását is hasonló tervezési módszertan alapján ütemezték

be, de a LEADER alapelveinek megjelenése kizárólag magában a programban volt teljes körű. A kiválasztott térségek számára lehetővé vált egyéni fejlesztési stratégia elkészítése és megvalósítása, mindezt a LEADER hét alapelve köré szöve. Ami az elért eredményeket illeti, a megvalósítás minősége hagyott némi kívánnivalót maga után. A közösségi ajánlások mellőzése és a térszerveződési aspektusok jórészt figyelmen kívül hagyása alapvetően befolyásolta a program fenntarthatóságát.

Az FVM Vidékfejlesztési Programok Főosztálya 2001-ben a maradék SAPARD pénzt LEADER jellegű fejlesztési programok megalkotására kívánta elkölteni. „A program úttörő vállalkozásnak volt tekinthető, hiszen a csatlakozásra váró országok között elsőként próbálta felkészíteni a vidékfejlesztés szereplőit az integrált megközelítés hazai alkalmazására.” (FAZEKAS – NEMES 2005) Ez a megállapítás kiegészítésre szorul, mivel a SAPARD fejlesztési tervek is az integrált, több ágazatot, partnert közös munkára bíró módszertant próbálták bevezetni (MADARÁSZ 2000). A program alapvető célja elsősorban az EU-ban már folyamatban lévő LEADER Közösségi Kezdeményezésre való felkészítés volt, tehát mind a közigazgatási szintek, mind a fejlesztésekben érdekelt, érintettek számára gyakorlati tapasztalatszerzés. A Kísérleti LEADER Program számos megye területét mellőzte (26. ábra).

26. ábra: Kísérleti LEADER területek Magyarországon 2001-2004 között

Forrás: www.fvm.hu (2009.08.15 – saját szerkesztés)

A térkép tanulmányozása során kirajzolódottak a hazai LEADER megvalósítás területi sajátosságai. Egyrészt közigazgatásilag számos LEADER térség nem alkotott összefüggő területi egységet, eltekintve attól, hogy városi térségek beékelődhetnek az akciócsoportok területébe, viszont jellemzően urbanizált térségben lévő városok nem lehettek LEADER

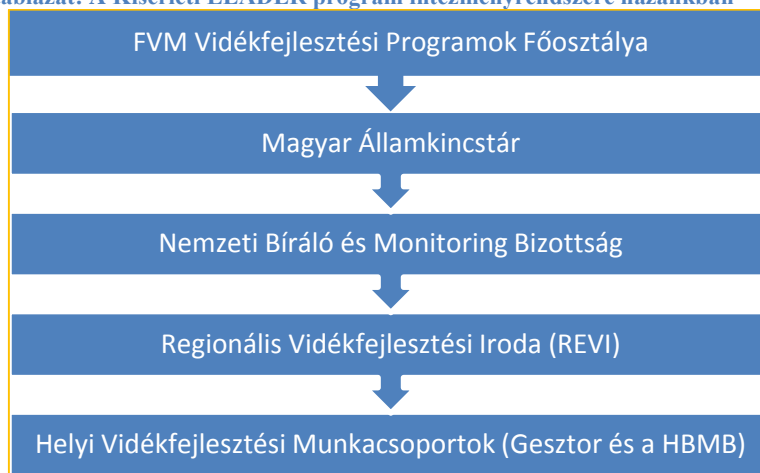
kedvezményezettek. Ennek ellenére pl. Békés, Gyomaendrőd, Kaposvár, Putnok fő kedvezményezetti státuszban voltak feltüntetve. Ebből Putnok részvétele halmozottan hátrányos helyzete és 6.700 lakosa miatt indokolt lehetett. A területi koherencia hiányzott az Ózd-Putnok, a Dél-Zalai, és Sárrét Vidékfejlesztési munkacsoportokban. A lebonyolító minisztérium részéről erősen centralizált szemléletmódot demonstrált a nem bottom-up területkijelölés, és így az egyik fő LEADER alapelv, az alulról jövő kezdeményezés elve sérült.

A Kísérleti LEADER program az európai LEADER I programhoz hasonlóan, pionír jellege miatt számos gyengeséggel küzdött. Ezek a gyengeségek erősen befolyásolták a program eredményeit, bár kétségkívül sok tapasztalatot gyűjthettek mind a közigazgatás részéről érdekelt partnerek, mind pedig a helyi munkacsoportok partnerségei.

A Kísérleti LEADER program hátrányai:

- A program megfelelő lebonyolításához szükséges kézikönyv nem készült el időben
- Folyamatos bizonytalanságot okozott, hogy sokáig nem lehetett tudni pontosan, mennyi pénz áll rendelkezésre
- Az átlagosan 30-35 millió Ft-os támogatás nem volt elegendő nagyobb jelentőségű fejlesztések megalapozásához
- Az utófinanszírozás révén gyakorta nehézségekbe ütközött egy-egy pályázat megvalósítása, kiváltképp, ha a végső kedvezményezett civil szervezet volt
- Túlzott és értelmetlen pályázati bürokrácia, amely elvette a résztvevő civilek kedvét a további együttműködéstől
- 2002 nyara helyett 2004 elejére estek a kifizetések, vagyis ennyi ideig nem kaphatták vissza a projektbe fektetett pénzüket a helyi résztvevők, ha egyáltalán bele tudtak a megvalósításba
- Nem készült ex-post értékelési dokumentum a hazai Kísérleti LEADER programról
- A program intézményrendszere túlságosan összetett volt, amely a kedvezményezettek számára jelentősen megnehezítette a lebonyolítást (**lásd 13. táblázat**)

13. táblázat: A Kísérleti LEADER program intézményrendszere hazánkban

Forrás: Promei Kht. AVOP LEADER+ készségek elsajátítása tananyag 2001

A Kísérleti LEADER program sikereként könyvelhető el a 12 helyi munkacsoport hálózati együttműködésének kiépítése, amely az európai helyi akciócsoportok mintája alapján működött. Az akciócsoportok elkészíthették helyi kezdeményezésű fejlesztési terveiket, amennyiben ezek a fejlesztési elképzelések megalapozottak voltak megalkotva, úgy az ténylegesen növelte a térség esélyeit a következő LEADER programokban történő részvétel esélyét illetően (pl. az „Ipolymente az egészséges kistérség” program, „Helyi értéket!” - a Zala-KAR helyi munkacsoport programja). A kitartó, és minőségi munkát végző akciócsoportok a következő pozitív eredményekről számoltak be:

- Kialakultak a helyi háromoldalú partnerség alapjai (civil-, köz-, és magánszféra között)
- Gyakorlati értéket nyert a szubszidiaritás fogalma
- Csekély források ellenére megvalósult néhány jelentősebb fejlesztés
- Sikerült megerősíteni a helyi érték fogalmát
- A résztvevő önkormányzatok között tovább fejlődött az együttműködési hajlandóság

5.2.2 Az Észak-magyarországi Kísérleti LEADER program

Az régióban négy munkacsoport kapott lehetőséget a Kísérleti LEADER programban (14. táblázat). Lakosságszámuk nagysága - összevetve az EK-ban akkor futó LEADER+ program kívánalmaival (10.000-100.000 fő/helyi akciócsoport) - meglehetősen alacsonynak számított, csupán egy esetben érte el a LEADER+ minimális követelményének számító 10.000-es lélekszámot, jóllehet indokolt esetben ettől el lehetett térni. A program szűkös forrásaira és kísérleti jellegére tekintettel ez az eltérés egyébként is érthető volt. Az Ózd-Putnok Munkacsoport különös ismertetőjegye területének inkoherens volta, mivel Borsodszentgyörgy település földrajzilag elkülönült a

munkacsoport magterületétől, amely így nem felelt meg a LEADER elveknek. Igen komoly kritikaként említhető ugyanakkor, hogy az érintett négy munkacsoport a későbbiekben – különböző okok miatt – nem folytatta a tevékenységét.

Belső-Cserhát Helyi Vidékfejlesztési Munkacsoport: a térség öt településből áll, kiterjedéséből fakadóan nem éri el a 10.000 fős közösségileg elismert alsó népességhatárt⁸ (5235 lakos – KSH adat 2001). Fejlesztési programjuk három kulcsterületre koncentrált: a fiatalok helyben tartására, a környezetvédelemre, valamint a szellemi és tárgyi örökség megőrzésére.

Bükki- Hegyhát Vidékfejlesztési Munkacsoport: A kilenc településből álló borsodi munkacsoport lélekszáma sem érte el a 10.000 fős lélekszámot (6852 lakos – KSH 2001). Fejlesztési programjuk központjában a helyi társadalom identitáserősítése, a gazdasági szerkezet átalakítása, az EU csatlakozásra történő felkészülés, és a fiatalok helyben tartása szerepelt.

Ménés-patak menti Helyi Munkacsoport: a hat településből álló munkacsoport a roma kisebbség felzárkóztatásának elősegítését, a vállalkozóvá válás megkönnyítését, és a helyi örökség védelmét tűzte ki célul. Stratégiája magas színvonalú, koherens munka volt, nemzetközi szakértői elismerésben részesült. Lakónépessége 5681 fő volt.

Ózd-Putnok Helyi Vidékfejlesztési Munkacsoport: a térséghez tagja volt Putnok város is, az egykori járási központ, népességszámát tekintve a nagyfalu kategóriába tartozott. A térség 16.762 lakossal rendelkezett, és ugyancsak az Ózdi Kistérségben helyezkedett el. Fejlesztési tervük célja a helyi társadalom aktivitásának fokozása (fontos LEADER szemlélet!), modern oktatás elősegítése, valamint mikro és kisvállalkozások támogatása.

14. táblázat: Az észak-magyarországi Kísérleti LEADER program összefoglaló táblázata

Az akciócsoport neve	LAG Bükki-Hegyhát	LAG Ménés-patak mente	LAG Belső Cserhát	LAG Ózd-Putnok
Népesség (2001)	6852	5681	5325	15438
Terület (km ²)	113,29	87,66	153,86	137,3
Népsűrűség (fő/km ²)	47	65	35	112
A települések száma	9	6	5	6
Szervezeti forma	egyesület	egyesület	betéti társaság	kulturális intézmény

⁸ 2001-ben az EU már a LEADER módszertan harmadik szakaszát indította el, ezért kézenfekvő lett volna, ha ennek a programnak megfelelően alakítják ki a hazai Kísérleti LEADER térségeit, legfőképpen azért, mert a 2004-es csatlakozás után már teljes jogú tagországgként vehettünk részt ebben a szakpolitikában.

Az akciócsoport összetétele				
- közszféra	domináns	jelentős	domináns	domináns
- privat sféra	jelentős	csekély	csekély	csekély
- civil sféra	csekély	domináns	jelentős	csekély
Az akciócsoport területi kialakítása				
- régiókialakítás	top-down	bottom-up	bottom-up	top-down
- koherencia	funkcionálisan megközelítőleg koherens	tájéfldrajzilag koherens	tájéfldrajzilag megközelítőleg koherens	nincs definiálható koherencia
A támogatás pénzbeli értéke	~ 100.000 €	~ 100.000 €	~ 100.000 €	~100.000 €
A helyi fejlesztési stratégiai súlyponti eleme	A magyar Semmering-vidék újjáélesztése	A Ménes-patak életmódrégió kialakítása	A Belső-Cserhát életminőségének javítása	A helyi közösségek fejlesztése
Vélemény	A helyi szolgáltatások fejlesztése a természeti és táji értékek megőrzése és turisztikai hasznosítás témakörében.	Komplex fejlesztési programot dolgoztak ki a helyi hozzáadott érték növeléséhez és a régió erőforrásainak hatékony kihasználásához (A térség 2002-ben nemzetközi elismerést kapott)	Néhány idegenforgalmi kisprojekt megvalósítása, elsősorban a diákturizmus fellendítése érdekében. Az akciócsoport igen kevés településszámmal rendelkezik, holott a térség kimondottan aprófalvas struktúrával rendelkezik.	A megvalósított projektek és a helyi fejlesztési stratégiai elemei több alkalommal nem fedték egymást. A viszonylag magas népsűrűség is kockázatot rejtett az igazi vidékies arculat megjelenítésében.
Területi folytonosság	megszűnt	megszűnt	megszűnt	megszűnt

Forrás: www.fvm.hu, KSH népszámlálási adatok 2001 (Ruszkai Csaba/Jürgen Aring)

5.3 A hazai „csonka” LEADER+ program 2004-2006 között

5.3.1 A LEADER+ program magyarországi jellemzői

Hazánknak a 2004-es közösségi csatlakozását követően lehetősége nyílt arra, hogy a 2000-2006-os közösség támogatási periódus utolsó harmadában „élesben” is részt vehessen az LEADER Községi Kezdeményezés megvalósításában. Nem volt könnyű feladat a „vegyes érzelmekkel” zárult Kísérleti LEADER program után a helyi közösségeket újból lendületbe hozni, ráadásul a települések mozgásterét erősen behatárolta az átlagosan csak 90-100 millió forint⁹ nagyságú pénzügyi támogatás. Még ezt az összeget sem lehetett biztosan felhasználható forrásnak venni, hiszen a támogatási intenzitás csak kivételes esetekben érthette el a 100%-os arányt, és a pénz 15%-a a gesztorszervezet működési költségeit fedezte. E feladatok idő-, és költségigényes volta végezté egyáltalán nem volt eltúlzott összeg. (Dr. Nagy Józseffel¹⁰ készített prominencia interjú alapján). Az **1. ábra** alapján látható, hogy a magyar akciócsoportok az európai átlaghoz, valamint a rövidített ciklushoz képest is töredék összeggel gazdálkodhattak.

Hazánk számára tehát kiemelt fontosságú volt LEADER és egyéb más EU-s projektek társfinanszírozásának mértéke. A legtöbb vidékfejlesztési projekt számára elérhetetlen volt a 100%-os támogatási intenzitás, amely a nehéz helyzetben lévő térségeinkben erőteljesen befolyásolta a program gazdagfejlesztési hatásait. Vagyis a potenciális helyi pályázók képtelenek voltak felhasználni az elkülönített közösségi forrásokat, vagy esetleg csak hatalmas banki hiteladósság árán tudták kielégíteni a települések fejlesztési igényeit.

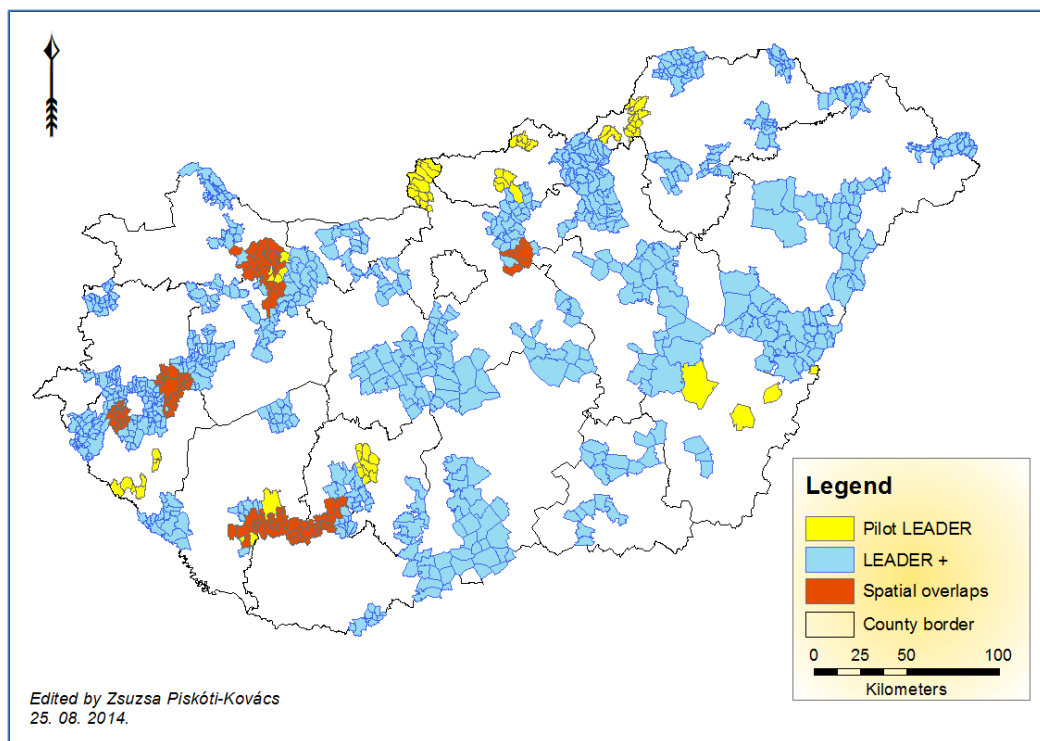
A közösségi program előzetes kihirdetése 2004 végén történt. A mentorképzés beindításához, a következő évben készült el az *AVOP LEADER+ készségek elsajátítása* című tananyag. Némi csúszással 2006-ban indultak meg a LEADER mentor továbbképzések. Résztevői a helyi önkormányzatok, vagy azok közvetett hatókörébe tartozó szakemberek köréből kerültek ki. A felkészítői tréningek jelentették az akciócsoportok megalapításához szükséges közösségi ismeretek és tapasztalatok átadását, a helyi LEADER program irányításához szükséges tudás megszerzését. A mentorok kiválasztása önkéntes alapon történt. (Illés Menyhért minősített EU tanácsadó – LEADER mentor, a Miskolci Egyetem gyakorlatvezetőjével folytatott személyes interjú alapján. 2007. 09. 15)

Hazánkban a LEADER+ közösségi kezdeményezést az első Nemzeti Fejlesztési Terv keretén belül az Agrár és Vidékfejlesztési Operatív Programban indították el 2005-ben. A pályáztatás már nem kijelöléses alapon történt, hanem kétfordulós szinten zajlott. Az első fordulóban mintegy 108 akciócsoport jutott tovább a 186 indulóból. A második körben 67 munkacsoportnak sikerült hozzájutniuk a LEADER forrásokhoz (ezek jelentős része – elsősorban a Dunántúlon – részt vett a Kísérleti LEADER programban is – **27. ábra**). Hazánk abban a kedvező helyzetben volt, hogy már egy érett fázisba lépett, harmadik generációs LEADER program stratégiai elemeit használhatta fel. Az ország rurális

⁹ A 100 millió Ft mértékű támogatást csak halmozottan hátrányos helyzetű térségek kaphatták meg.

¹⁰ 2007. november 10.

területeinek mintegy 1/3 vált LEADER kedvezményezetté, ez a régi tagállamokban elérte az 50%-ot is (RUSZKAI 2006).

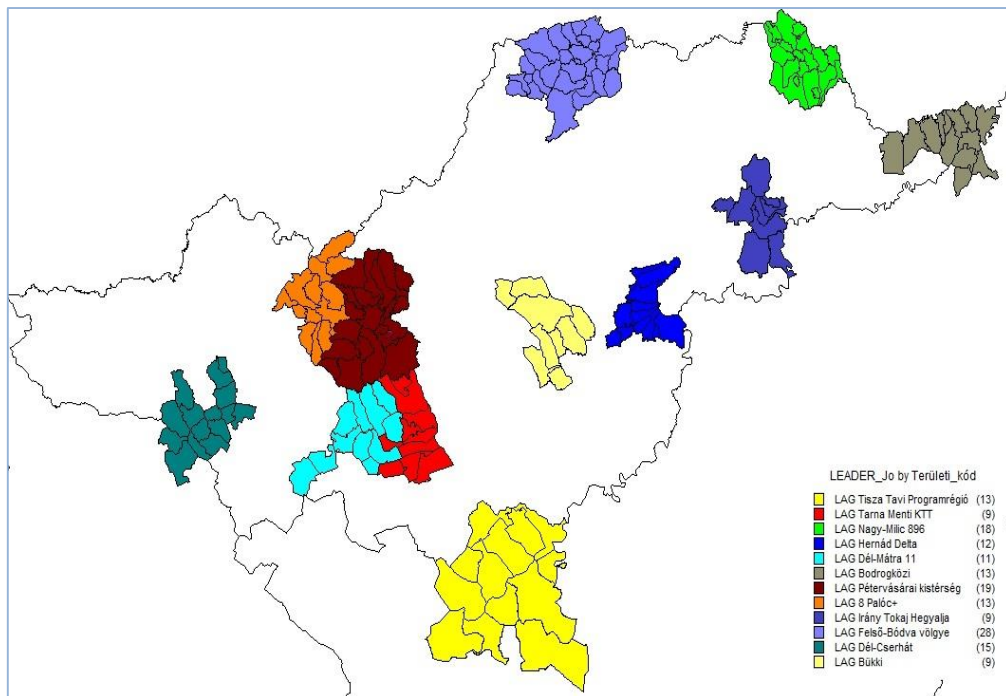

27. ábra: Területi folytonosság a Kísérleti LEADER program és a LEADER+ között
(Forrás: www.ksh.hu – Adatbázis: Patkós Csaba/Ruszkai Csaba/Kozma Gábor – Szerkesztette: Piskóti-Kovács Zsuzsa)

Jelmagyarázat: **Citromsárga jelzés** – Kísérleti LEADER program települései
Kék jelzés – LEADER+ program kedvezményezett települései
Narancssárga jelzés – Területi átfedés alá eső települések

5.3.2 A LEADER+ program az Észak-Magyarországi régióban

A 2006-ban lezárult második pályázati fordulóban mintegy 13 térség és ezzel együtt 172 település kapta meg az Észak-Magyarországi régióban a LEADER fokozatot (**28. ábra**), viszont a Kísérleti LEADER programban szereplő települések egyike sem jutott tovább, ami az európai tapasztalatoknak teljesen ellentmondó állapotot jelent. A LEADER+ program a 2007-es népességi adatok szerint mintegy 195.101 főt érintett, tehát az akciócsoportok átlagos lakosságszáma nem érte el a 20.000 főt. Három LEADER+ térség is átlépte a megyehatárt (NUTS 3), amely módszertani szempontból üdvözlendő volt, hiszen az európai ajánlások kizárólag a települések határait tekintették régióalkotó tényezőnek. A program lebonyolító intézményrendszere meglehetősen túlbürokratizált volt, mely a pályáztatás során rendkívüli nehézségeket jelentett az akciócsoportok számára (Dr. Nagy Józseffel készített prominencia interjú alapján – valamint lásd. **15. táblázatot!**)

28. ábra: LEADER+ térségek az Észak-Magyarországi régióban
(saját szerkesztés, adatforrás: www.fvm.hu)

15. táblázat: A LEADER+ hazai intézményrendszere

Forrás: www.fvm.hu 2010.03.16, www.leader.co.hu 2007.05.06 – saját szerkesztés

A tizenhárom kiválasztott akciócsoport területi szerkezetének kialakítására alapvetően a LEADER elvek voltak érvényesek, viszonylag mérsékelt politikai ráhatás mellett jöhettek létre az akciócsoportok. Az átlagos településszám körülbelül 14-15 volt, amely

kezelhető méretet jelentett a későbbi periódusban kialakított 40-50 településeggyüttesből álló „akciócsoport-monstrumok” mellett. Ami a támogatás mértékét illeti, véleményem szerint az akciócsoportonként hasonló mértékben allokált források jelentősen torzíthatják a területi tervezés hatékonyságát. A fenntartható gazdaságfejlesztés szempontjai alapján nem előremutató az a szemlélet, amely kizárólag az adott időintervallumban rendelkezésre álló fejlesztési forrásoktól teszi függővé a stratégia kialakításának tartalmi elemeit. Egy adott település, vagy térség fejlesztése, fejlődése nem 2-3 vagy esetleg hét év időtávlatú. Követhető, koherens, és visszacsatolásos tervezésre volna szükség a tovagyűrűző kedvező hatások eléréséhez, de ezt már csak az állandó mértékben megváltoztatott területi kijelölés sem teszi lehetővé. A fejlesztési szükségleteket a rendelkezésre álló forrásoknak alárendelő szemléletmód ugyancsak.

A LEADER+ szakaszban ennek ellenére egészen egyedi fejlesztési tervek is születtek, annak ellenére, hogy sok értékes résztvevő „kiesett” a Kísérleti LEADER térségek mellőzésével. Ez az egyediség a LEADER+ akciócsoport összefoglaló táblázatából is egyértelművé válik **(16. táblázat)**. A szűkös források (90-100Mft/akciócsoport) bár erősen behatárolták a fejlesztési mozgásteret, jövőbe mutató, komoly kezdeményezésekkel így is számos akciócsoport büszkélkedhetett. (pl. a Felső Bódvavölgyi Helyi Akciócsoport.)

Az első európai szintű LEADER program észak-magyarországi tapasztalatai kedvezőbb képet mutattak a Kísérleti LEADER Programmal összevetve. Az akciócsoportok mérete általában elérte a közösség szabályozásban meghatározott minimum 10.000 fős határt. A népsűrűségi korlát sehol sem lépte túl a 120 fő/km²-t, sőt a településszám is egy kezelhető térstruktúrát mutatott (PATKÓS 2006). Az akciócsoportok gesztorszervezeteinek jogállása általában a szakmai alapú non-profit jelleget képviselte, bár egyes esetekben a gesztorok gazdasági társaságként, jelentős vidékfejlesztési kompetenciákkal rendelkezve vettek részt (pl. Bükki Akciócsoport). A területkialakítás módja és a szervezeti forma erősen összefüggött egymástól, hiszen a közigazgatás által meghatározott régióképződmények kialakítása eredendően top-down módszertant képviselt (pl. Pétervásárai kistérség). Kivételt képeztek a tájfeldrajzi fundamentumokra épülő, közigazgatási jellegű gesztorszervezettel rendelkező térségek, mint pl. a Nagy-Milic 896 és a Tisza-tavi Programrégió. A térségi koherenciát ennek megfelelően eléggé változatos tényezők határozták meg, a táji adottságoktól rendelkező térségektől, a kultúrföldrajzi jegyeket viselő régiókon át, a közigazgatási egységeikig bezárólag valamennyi térszerveződési forma jelen volt az Észak-Magyarországi régióban. A helyi vidékfejlesztési stratégiákban általában felfedezhető volt az egyedi jelleg és a súlyponti témakör megjelölése, mindezt árnyalja a közszféra jelenlétének túlsúlya az akciócsoportok működésében, mivel a pályázatok túlnyomó részét legfőképpen az önkormányzati szféra valósította meg **(16. táblázat)**.

16. táblázat: Az Észak-Magyarországi Régió LEADER+ térségei (A)

Az akcióscsoport neve (LEADER+)	LAG Bükki	LAG Dél-Cserhát	LAG Felső-Bódvavölgy	LAG Irány Tokaj-Hegyalja	LAG 8 Palóc+	LAG Pétervásárai Kistérség	LAG Bodrogközi
Lakónépesség (2001)	12.528	14.316	13.430	14.823	15.795	22.010	13.862
Terület (km ²)	266,65	292,38	427,32	231,89	266,72	475,07	281,08
Népsűrűség (lakos/km ²)	47	49	31	64	59	46	49
A résztvevő települések száma	9	15	28	9	14	20	13
Szervezeti forma	korlátolt felelősségű társaság	korlátolt felelősségű társaság	település-szövetség	közigazgatási szerv	egyesület	közigazgatási szerv	egyesület
Az akcióscsoport partnerségi összetétele							
- közszféra	domináns	domináns	domináns	domináns	domináns	domináns	domináns
- privat szféra	csekély	csekély	csekély	jelentős	csekély	csekély	csekély
- civil szféra	jelentős	csekély	csekély	csekély	jelentős	csekély	jelentős
Az akcióscsoport területi kialakítása							
- régiókialakítás	bottom-up	top-down	top-down	bottom-up	bottom-up	top-down	bottom-up
- koherencia	nincs definiálható koherencia	nincs definiálható koherencia	tájéfldrajzi koherencia	tájéfldrajzi koherencia	identitástérség	közigazgatási koherencia	tájéfldrajzi koherencia
Támogatás	~ 300.000 €	~ 300.000 €	~ 350.000 €	~ 350.000 €	~ 300.000 €	~ 300.000 €	~ 350.000 €

<p>A helyi vidékfejlesztési stratégia súlyponti elemei</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Turizmusfejlesztés a Bükklába kistájon - A helyi termékek hozzáadott értékének növelése - A rendelkezésre álló természeti erőforrások hatékonyabb kihasználása - Projektek kezdeményezése a munkahelyteremtés és a helyi életminőség növelése érdekében - Közösségfejlesztési kezdeményezések a társadalmi kohézió erősítése céljából 	<ul style="list-style-type: none"> - Új vidékfejlesztési megközelítések adaptálása - A helyi életminőség növelése - A helyi termékek hozzáadott értékének növelése - A vállalkozóvá válás elősegítése és a regionális gazdasági diverzifikáció erősítése a létrejövő vállalkozások esetében 	<ul style="list-style-type: none"> - A helyi életminőség növelése - A rendelkezésre álló természeti erőforrások hatékonyabb kihasználása - Helyi termékek előállításának támogatása - Projektek kezdeményezése az emberi erőforrások fejlesztésének témakörében - A fiatalok elvándorlásának csökkentése 	<ul style="list-style-type: none"> - A szőlőtermesztés, mint turisztikai potenciál erősítése a régióban - A régió imázsának növelése a régiómarketing eszközeinek felhasználásával és a kapcsolódó beruházások megvalósításával - A térség lakosságának stabilizálása - a regionális gazdasági struktúra javítása 	<ul style="list-style-type: none"> - Az életminőség javítása a régióban - A helyi termékek hozzáadott értékének növelése - Az elérhető természeti erőforrások hatékony kihasználása 	<ul style="list-style-type: none"> - A térségi turisztikai kínálat növelése - Régiómarketing intézkedések - Humánerőforrás-fejlesztés - A régió civil erejének erősítése - Közösségfejlesztési intézkedések 	<ul style="list-style-type: none"> - A vidéki turizmus fejlesztése - Műemlékvédelem - Kultúrtörténeti rendezvények szervezése - Tájvédelem
---	---	---	---	---	--	--	--

Forrás: www.fvm.hu 2012.11.03 (Ruszkai Csaba/Jürgen Aring)

Az akcióscsoport neve (LEADER+)	LAG Dél-Máttra 11	LAG Hernád-delta	LAG Nagy-Milic 896	LAG Tarnamenti KTT	LAG TiszaTavi PR	LAG Galgamenti
Lakónépesség (2001)	17.073	18.730	6.818	14.940	30.776	54.758
Terület (km ²)	282,36	185,71	237,93	224,95	908,61	495,06
Népsűrűség (lakos/ km ²)	60	101	29	66	34	110,6
A résztvevő települések száma	11	12	18	9	13	18
Szervezeti forma	Közhasznú Nonprofit Zrt	korlátolt felelősségű társaság	közigazgatási szerv	közigazgatási szerv	közigazgatási szerv	alapítvány
Az akcióscsoport partnerségi összetétele						
- közszféra	domináns	domináns	domináns	domináns	domináns	domináns
- privat szféra	csekély	csekély	csekély	csekély	csekély	csekély
- civil szféra	csekély	csekély	csekély	csekély	csekély	jelentős
Az akcióscsoport területi kialakítása						
- régiókialakítás	bottom-up	top-down	bottom-up	top-down	bottom-up	bottom-up
- területi koherencia	tájélföldrajzi koherencia	közigazgatási koherencia	tájélföldrajzi koherencia	nincs definiálható koherencia	funkcionális régió	funkcionális régió
Támogatás	~ 300.000 €	~ 300.000 €	~ 300.000 €	~ 350.000 €	~ 350.000 €	300.000 €
A helyi	- A regionális	- Idegenforgalmi	- Tájvédelmi	- Helyi	- A gazdasági	- A gazdasági

<p>vidékfejlesztési stratégia súlyponti elemei</p>	<p>természeti erőforrások hatékonyabb kihasználása</p> <ul style="list-style-type: none"> - helyi termékek fejlesztése - Képzés - hátrányos helyzetű társadalmi csoportok felzárkóztatása 	<p>intézkedések</p> <ul style="list-style-type: none"> - Humánerőforrás-fejlesztés - Régiómarketing 	<p>intézkedések</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ökoturisztikai stációk kialakítása - Turisztikai információs rendszer felállítása - Műemlékvédelem a kulturális örökség megőrzése érdekében 	<p>gazdaságfejlesztési intézkedések elsősorban az agrár,- és a szolgáltató szektorokban</p> <ul style="list-style-type: none"> - Az egészséges életmódot népszerűsítő marketingtevékenységek - A regionális kapcsolatok erősítése, közös kezdeményezések létrehozásának elősegítése - A regionális identitás erősítése az egykori szokások és kisipari tevékenységek felélesztésével 	<p>szervezetváltás elősegítése a régióban</p> <ul style="list-style-type: none"> - Fenntartható ökoturizmus kialakítása - Az egész éven át tartó turizmushoz szükséges szolgáltatások fejlesztése 	<p>ágazatok közötti regionális együttműködés erősítése</p> <ul style="list-style-type: none"> - Műemlékvédelmi intézkedések - Néprajzi és történelmi kutatások támogatása
---	--	---	---	---	---	---

Forrás: www.fvm.hu 2012.11.03 (Ruszkai Csaba/Jürgen Aring)

5.4 A 2007-2013 közötti LEADER program

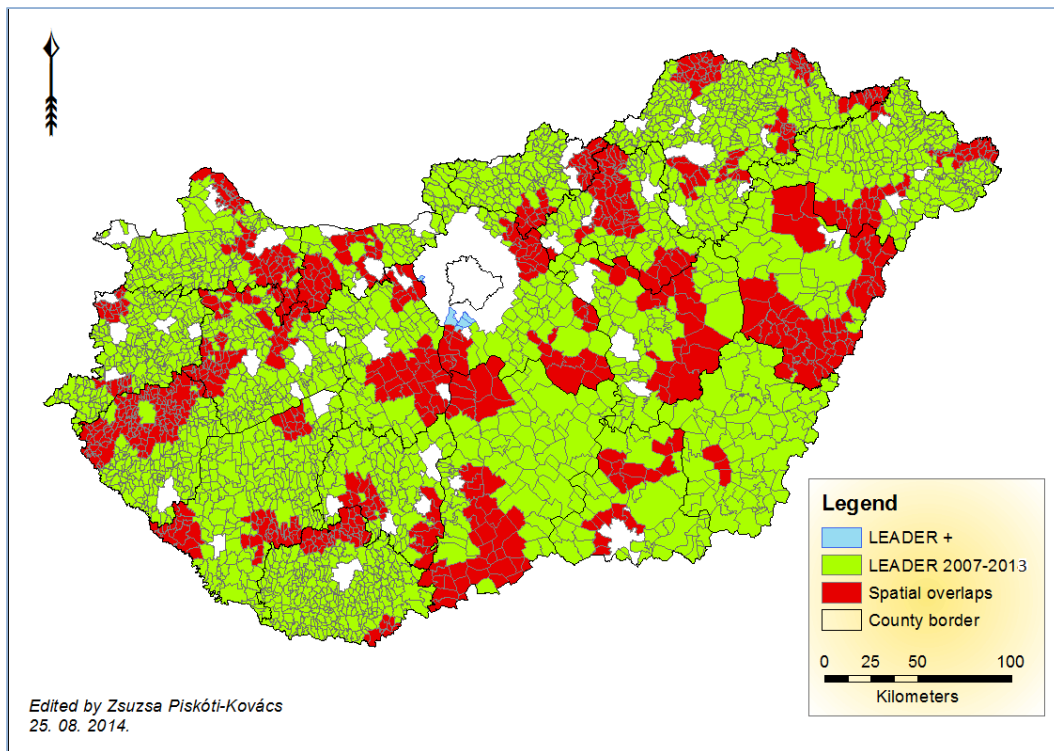
A 2007-2013-as időszak hazai LEADER térségei koordinációs szempontból szinte kezelhetetlen méretűvé váltak, ezért már a program indításakor célszerű lett volna mikrotérségenként felosztani az egyes akciócsoportokat. A településenkénti, és az akciócsoport-tagonkénti javaslatok feldolgozása igen megterhelő tényezője volt a koordinációs munkának, bár jelentős forráselosztási változtatások nem történtek. (Dr. Nagy Józseffel folytatott prominenciainterjú alapján)

A 67 egykori LEADER+ kedvezményezett száma 96-ra emelkedett, a program területi hatóköre megkétszereződött, amely egyben azt is jelentette, hogy valamennyi előzetesen elismert vidékfejlesztési akciócsoport programkedvezményezett lett. **(28. ábra)** Ez a kiválasztási módszertan nem minden esetben segítette a minőségi, hozzáadott értékkel, egyedi karakterrel bíró koncepcióalkotást, és emiatt éppen a LEADER egyedi jellege tűnt el a megvalósítás során. A LEADER 2007-2013 tartalmi felpuhulásának kritikai észrevételeihez a Régiók Bizottságának véleménye adhat útmutatót: „...és világos szerep a LEADER számára. A Régiók Bizottsága fontosnak tartja a LEADER kezdeményezést és ezért sajnálatosnak tartja, hogy a rendeletben a LEADER szerepe nem világos. A LEADER egyrészt a 4.2. cikkben negyedik kiemelt célkitűzőként, másrészt az első három kiemelt célkitűzés elérésére hozott intézkedések megvalósításának módszertanuként került meghatározásra. A Régiók Bizottsága ösztönzi, hogy a LEADER megkapja a neki járó helyet, mint külön súlyponti tengely, hasonlóan az INTERREG által a regionális politikában betöltött szerephez. A LEADER módszeres beépítése az összes területbe azt a veszélyt rejti magában, hogy ennek a koncepciónak az egyedisége és hozzáadott értéke elvész.” (RÉGIÓK BIZOTTSÁGA 2005)

A program előkészítő fázisában nem állt rendelkezésre olyan külső támogatási forrás, amely az elemzési, tervezési, és hírverési feladatok lebonyolításához szükséges lett volna. Ugyancsak emberi tényezőkhöz sorolom a politikai pártok túlzott részvételét a LEADER programban, amelyre a személyes tapasztalataimon túl a választási körzetekkel sok esetben rímelő LEADER térségek jöttek létre (RUSZKAI 2009; CHEVALLIER ET.AL. 2013)

A települési helyzetelemzések a helyi társadalom inaktivitása miatt kizárólag egy szűkebb kör számára készülhettek el, hiszen igen behatárolt lehetőségek voltak a szélesebb körű társadalmi bázis bevonására. Az alkalmazott geográfia, valamint a faluföldrajz eszközeinek korlátlan teret lehetett volna biztosítani az előkészítési, valamint a monitoring feladatok elemzési részeinél.

A szakmaiság kibontakoztatását a 93/2007. FVM rendelet tervezete is erősen befolyásolta. A tervzetben tételesen fel volt sorolva a település/lakosságszám/hátrányos helyzet tényezőktől függő pénzügyi támogatás mértéke, amely arra ösztönözte a térségi szereplőket, hogy minél nagyobb területi egységben gondolkodjanak.

29. ábra: A LEADER+ és a LEADER program területi átfedései Magyarországon

(Forrás: www.ksh.hu – Adatbázis: Patkós Csaba/Ruszkai Csaba/Kozma Gábor – Szerkesztette: Piskóti-Kovács Zsuzsa)

Jelmagyarázat: **Kék jelzés** – A LEADER+ program települései

Zöld jelzés – A LEADER 2007-2013 program kedvezményezett települései

Piros jelzés – Területi átfedés alá eső települések

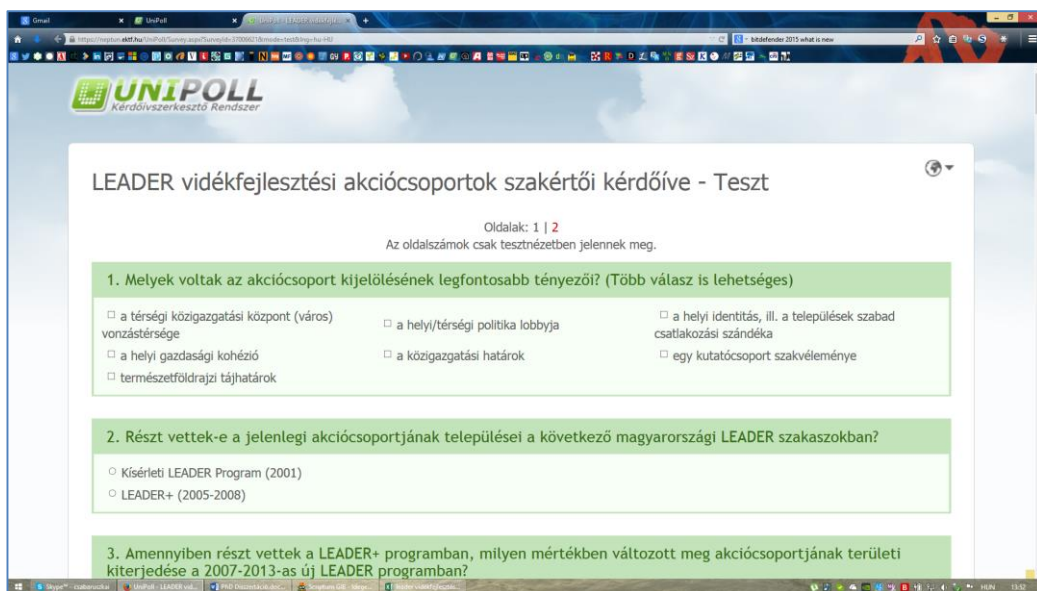
Természetesen nem volt kötelező a stakeholderek számára, hogy kizárólag csak a LEADER forrásaira alapozzanak, sőt egy minőségileg előkészített fejlesztési koncepció valószínűleg meghaladta az 5+2 éves LEADER tervezés időszakot, és pénzügyi kereteit (RAY 1998). A régi tagországok előnyt élveztek a korábbi Községi Kezdeményezés szakaszaiban egyrészt több rendelkezésre álló támogatási forráslehetőségek miatt, másrészt a három szakasz folytonossága kiszámíthatóvá megvalósítási környezetet tett lehetővé. (KLÁRE 2007, GIESSEN 2010) Volt ideje kiforrni az elképzeléseknek, volt idő felkészíteni a térségi közigazgatást és a helyi érdekelteket a szakpolitika hatékony alkalmazására.

5.5 A LEADER 2007-2013 programmegvalósítás összehasonlító elemzése

A hazai előrehaladás milyenségét véleményem szerint nemzetközi kontextusba illesztve lehet igazán jól érzékeltetni. A LEADER megvalósítás legfontosabb tematikus

kérdéseire, a programot koordináló gesztorszervezetek lehetnek képesek egzakt válaszokat adni. A program módszertanának megértése, alkalmazása és értékelése hozzájárul a jövőbeli hasonló kezdeményezések sikerének megteremtéséhez (GEISSENDÖRFER 2005). A nemzetközi kérdőíves felmérés során szándékosan próbáltam olyan kérdéseket megfogalmazni, amelyek a LEADER alkalmazásának eltérő időbeli megvalósításához köthetően, érzékelhető tapasztalati különbségeket tárhatnak fel. Prekonceptiómat a kérdőíves kutatás nem támasztotta alá, amely egyet jelent azzal, hogy a hazai gesztorok túlnyomó része sikeresen alkalmazza a LEADER program eszközeit, és az eltelt 10 év alatt elegendő gyakorlatot szerzett a programmegvalósítást illetően.

Hol tart vajon Magyarország a LEADER elvek mentén történő területi fejlődésben, és mekkora jelentősége van hazánkban ennek az újszerű régiófejlesztési megközelítésnek? Ennek a megválaszolásához már a 4. fejezetben bemutatott kérdőíves felmérés, és személyes megkeresés, interjúkészítés szolgált. A magyar akciócsoportok a németekéhez hasonlóan egy 26 kérdésből álló, de már online kérdőívet kaptak. Első körben 2010-2011 fordulóján kíséreltem meg begyűjteni a LEADER-hez kapcsolódó véleményeket az Észak-Magyarországi régióból, de a tizenhat akciócsoportból mindössze kettő méltatott válasza. Ez a kedvezőtlen helyzet a későbbiekben szerencsés módon alakult, mivel a németországi ösztöndíjam alatt Ulf Hahne professzor úr javaslatára egész Magyarországra kiterjedően vizsgáltam meg az akciócsoportokat. Ez azért is volt kézenfekvő, mert az Észak-Magyarországi régió csupán NUTS II besorolású térség volt. A 96 címre kiküldött online kérdőívből harmincat sikerült kitölteni a megkerdezettekkel. Az online kérdőív összesen 25 kérdést tartalmazott. (30. ábra)

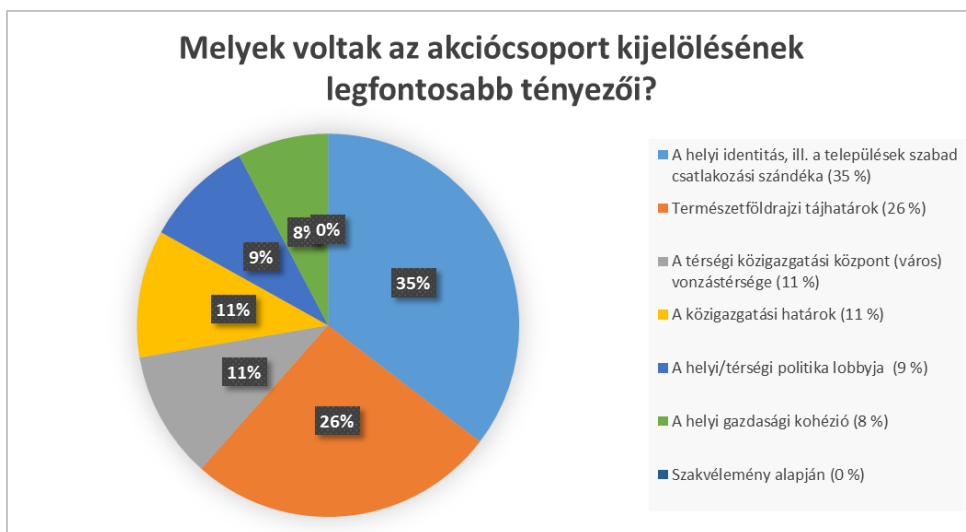
30. ábra: A hazai 25 kérdéses tematikus kérdőív online változata

Forrás: www.ektf.hu/unipoll 2014. augusztus 30.

A legelső kérdéskör a területiség tényezőit tárta fel, mely alapján a tájkarakter, a helyi identitás és a gazdasági kohézió 69%-os súllyal determinálta a hazai területi egységeket,

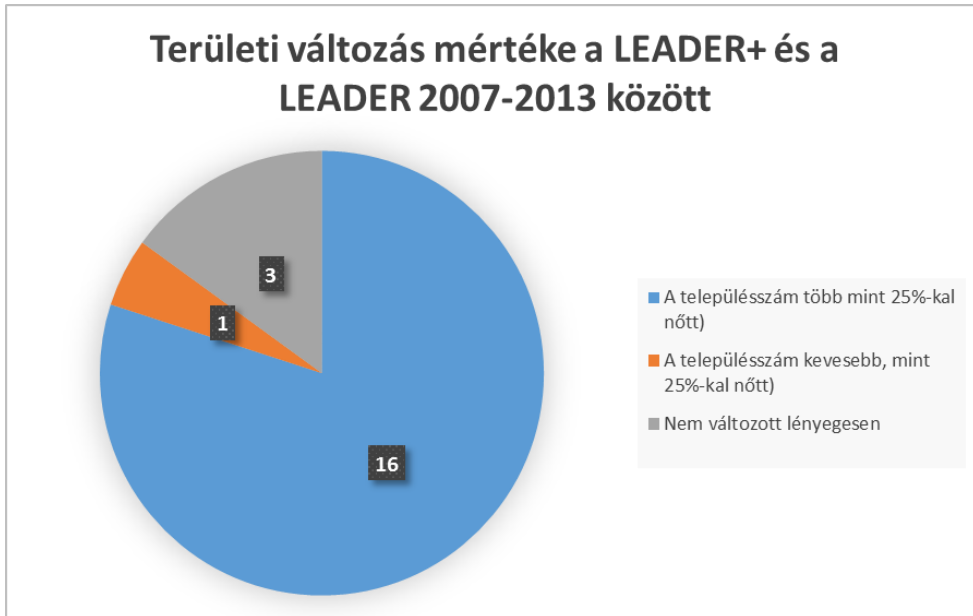
ez a német rendszer esetében csupán 51%-ot tett ki. A politikai akarat viszont 21%-ban befolyásolta a térség létrejöttét, amíg hazánkban ez az arány csupán 9% volt. Ezekből az adatokból véleményem szerint nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, viszont annyi mindenképpen megállapítható belőlük, hogy a hazai LEADER területek létrejötte hasonlóképpen történt, mint egy régi EU tagállam tartományában. Öröndetes tény a szabad régióalkotás túlsúlyának megjelenése mindkét tagállam esetében. Jelzésértékű viszont hogy szakvélemények, kutatási eredmények nem szerepeltek a területalkotó tényezők között egyik országban sem. **(31. ábra)**

A hazai megkérdezett harminc gesztorszervezet közül húsz a LEADER+ programban is részt vett, a térségek kiterjedése mind a német, mind a hazai akciócsoportok tekintetében a LEADER+ program és a LEADER 2007-2013 fordulóján jelentős mértékben változott. Német részről az akciócsoportok felénél az elvándorlás és az elöregedés következtében népességsökkenés volt tapasztalható, itthon viszont egyértelműen az új területi struktúrák által létrejött magas népességszámú LEADER akciócsoportok miatt ennek az ellenkezője történt. Ez egyértelmű jele volt a LEADER vidékfejlesztési főiránnyá válásának, mely előnyös lehet a program területi hatókörének kiterjesztésében, hátrányos a többletérték kibontakoztatásának szempontjából. A nagyarányú népességváltozás számomra kérdéseket vet fel a helyi identitás és az egységes tájkarakter kiemelt fontosságát illetően. **(32. ábra)**

31. ábra: A hazai LEADER akciócsoportok régióalkotó tényezői
Forrás: saját kérdőíves felmérés 2014

Területi változás mértéke a LEADER+ és a LEADER 2007-2013 között

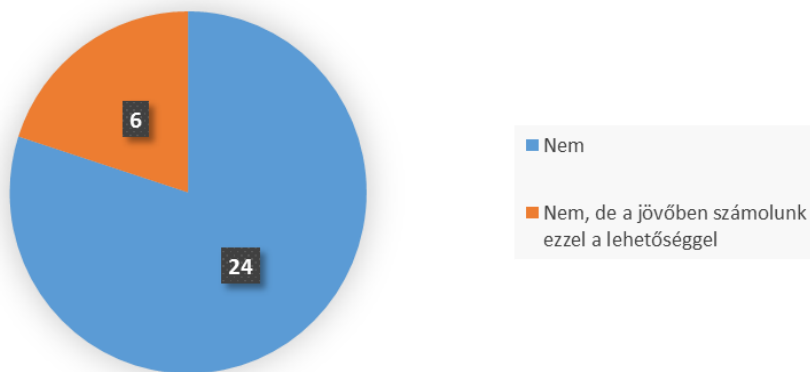

32. ábra: A LEADER+ programban szereplő térségek kiterjedésének változása
Forrás: saját kérdőíves felmérés 2014

A német felméréshez hasonlóan a hazai akciócsoportoknál is rákérdeztem a térség és a tudomány kapcsolatának minőségére a stratégiakészítés és a területkijelölés kapcsán. A magyar akciócsoportok a németekkel ellentétben nem vontak be tudományos szakértőt az előkészítésbe, programkiértékelésbe, területi kutatások kezdeményezésébe, viszont 20%-uk nyitott volt a jövőben ilyen együttműködések kiépítésére (**33. ábra**). A hazai helyzet ezáltal szöges ellentétben állt a hesseni akciócsoportokban tapasztaltaktól. Véleményem szerint feltétlenül javasolt a vidékfejlesztési térségek és a regionális tudásbázisok kapcsolatrendszerének erősítése, hiszen mindkét fél számára előnyökkel járhat a közös gondolkodás. Előny az akciócsoportnak a tervezés minőségbiztosításában, előny a tudáscentrumoknak referenciaértékben, a szakképzési gyakorlatorientálttá tételében, valamint társadalmi felelősségvállalás kérdéskörében is.

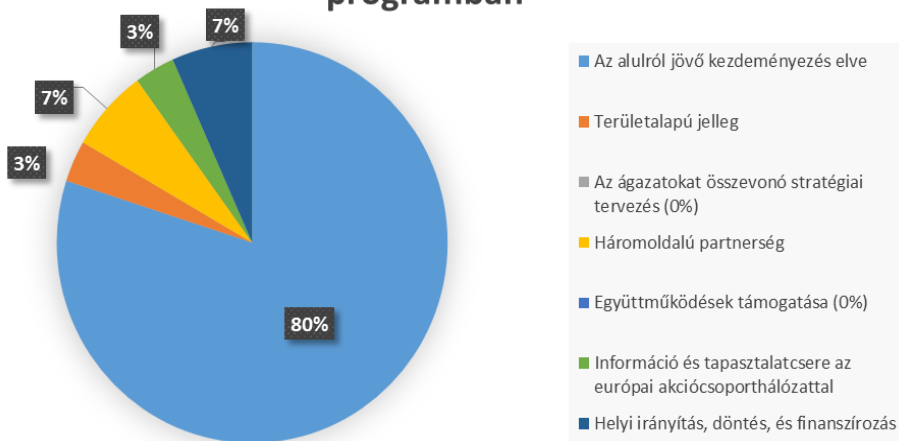
A LEADER alapelvek tekintetében a hazai véleménynyilvánító gesztorszervezet vezetők az alulról jövő kezdeményezés elvét jelölték meg legfontosabbnak. Ez szignifikáns eltérést mutat a németekéhez képest annak ellenére is, hogy Hessen esetében a bottom-up és a területiség egyaránt a legfontosabb LEADER alapelveknek számítottak (**34. ábra**). A hazai eredmény alapján valós igény létezik a szabadon önszerveződő tevékenységek kezdeményezésére, amely véleményem szerint alapvető érték a régiók Európájában. Az alulról jövő kezdeményezés kiegészítője a helyi szintű döntéshozatal és finanszírozás, valamint a vidékfejlesztési partnerség megléte. Némi aggodalomra adhat okot a hazai akciócsoportok harmadának idegenkedése az interregionális együttműködésektől.

Részt vettek-e tudományos szervezetek/ felsőoktatási intézmények a stratégia készítésben, területkijelölésben?

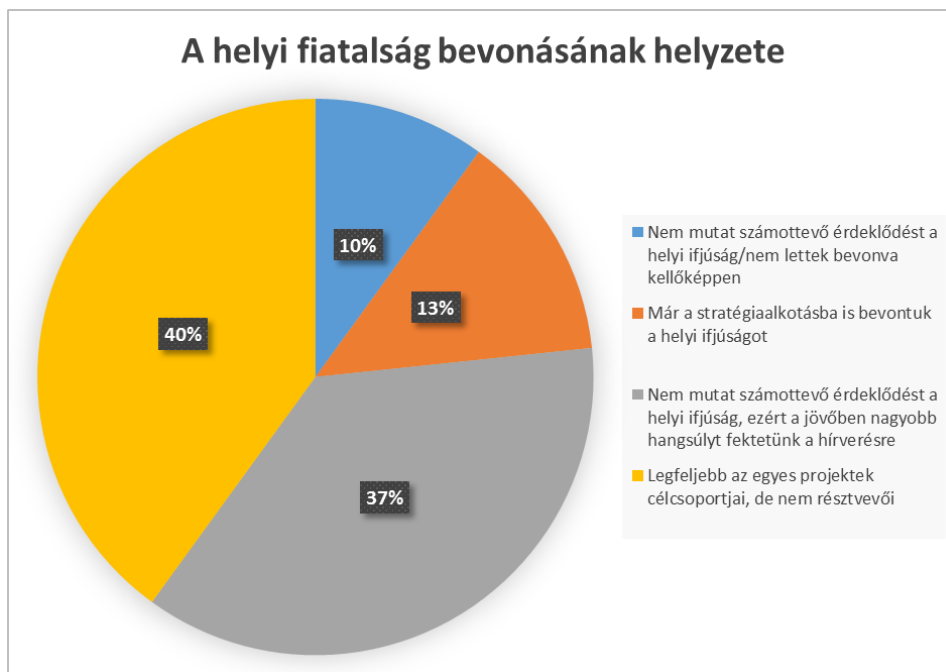
33. ábra: A tudomány részvétele a hazai akciócsoportok felkészítésében
Forrás: saját kérdőíves felmérés 2014

A legfontosabb alapelvek a hazai LEADER programban

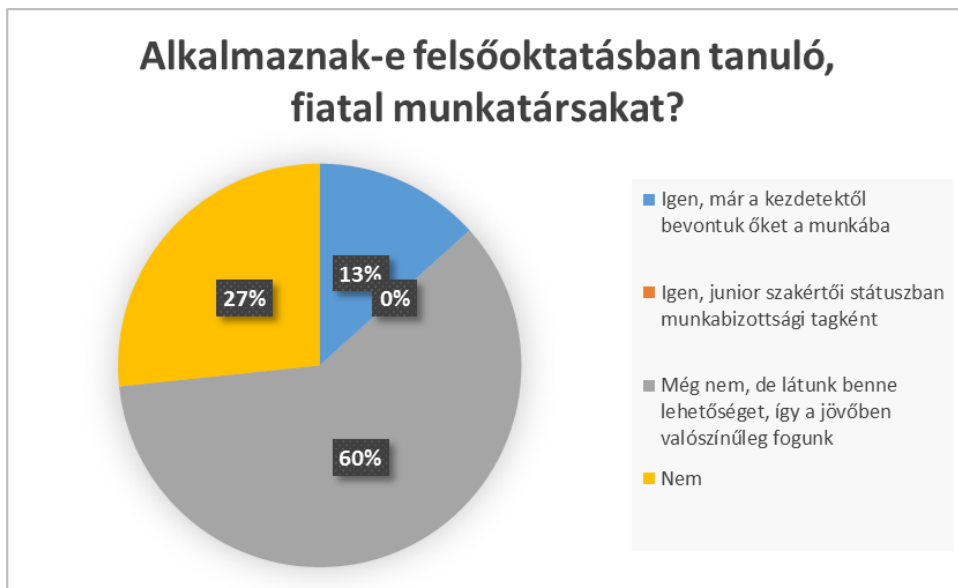
34. ábra: A LEADER alapelvek jelentősége hazánkban
Forrás: saját kérdőíves felmérés 2014

A vidéki fiatalság és a LEADER program közti kapcsolat a német helyzethez hasonlóan sürgősen javításra szorul. Látják a hiányosságot maguk az akciócsoportok is, és szándékukban áll a program hírverésének, vonzóvá tételének erősítése a fiatalabb korosztályok számára. Összességében elmondható, hogy mind magyar, mind német részről a fiatalok a térségek 10%-ában kaptak aktív szerepet a 2007-2013-as időszak feladataiban **(35. ábra)**. Tovább árnyalva a kérdéskört a fiatal értelmiség helybentartására tett erőfeszítések egyike lehet az akciócsoportok gesztorszervezeteinek aktív közreműködése a junior értelmiség foglalkoztatásában. Ez történhet gyakornoki pozícióban, teljes állásban vagy társadalmi munkában is. A megkérdezett hesseni csoportok egyikében sem történt ilyen kezdeményezés, ellenben a hazai csoportok 13%-ában igen. Bizalomra ad okot a jövőbeni tervek közt szereplő bevonási lehetőség, amelyet a hazai csoportok 60%-a jelölt meg. A fiatal értelmiség bevonásának „elutasítottága” itthon 27%-os, Hessenben csupán 10%, amelyre mindenképpen választ kell találniuk a vidéki térségeknek **(36. ábra)**.

35. ábra: A helyi fiatalság szerepe a magyar akciócsoportokban

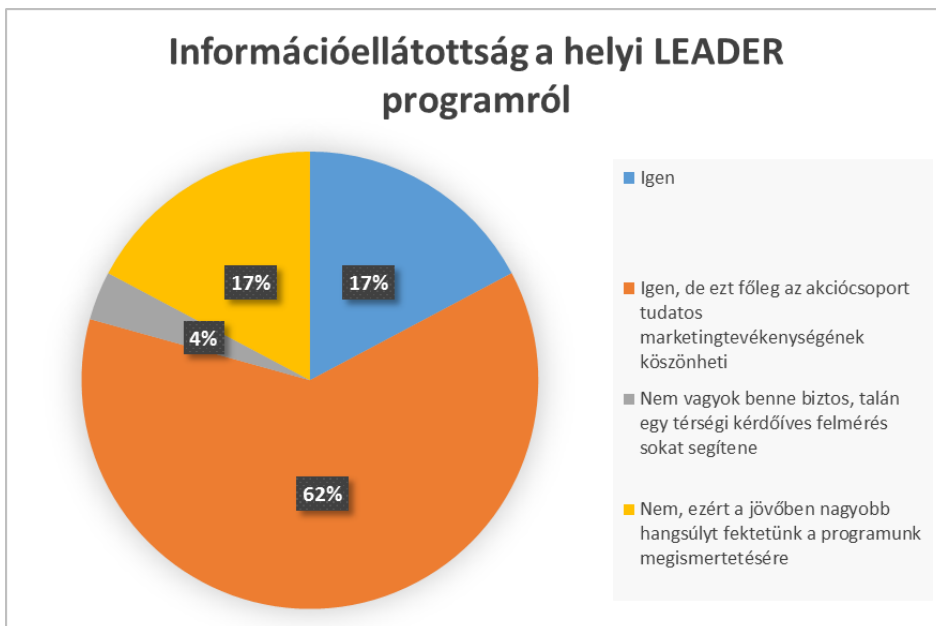
Forrás: saját kérdőíves felmérés 2014

36. ábra: Fiatal értelmiségiek és az akcióscsoportok kapcsolata

Forrás: saját kérdőíves felmérés 2014

A LEADER akcióscsoportok hatékony működtetése és a pályázati források megfelelő szintű felhasználása alapvetően a helyi, háromoldalú partnerségtől függ. Emiatt kiemelkedő jelentősége van a LEADER köré épített népszerűsítő kampánynak. Magyarország - összehasonlítva a német eredményekkel, amelyben a gesztorszervezet vezetők kudarcként értékelték a LEADER helyi ismertségét - jól helytállt, a hazai akcióscsoportok sokat tettek azért, hogy a helyi szereplők időben tudomást szerezzenek a programról (**37. ábra**). Némiképp árnyalja a képet, hogy ezt a feladatkört egy központi LEADER szervezettel még hatékonyabban tudták volna ellátni. A 2010-es átszervezéseket követően ez a problémakör megoldottnak látszott, akkor jött létre ugyanis a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat (MNVH) szervezete.

37. ábra: A lakossága tájékozottsága a LEADER programról

Forrás: saját kérdőíves felmérés 2014

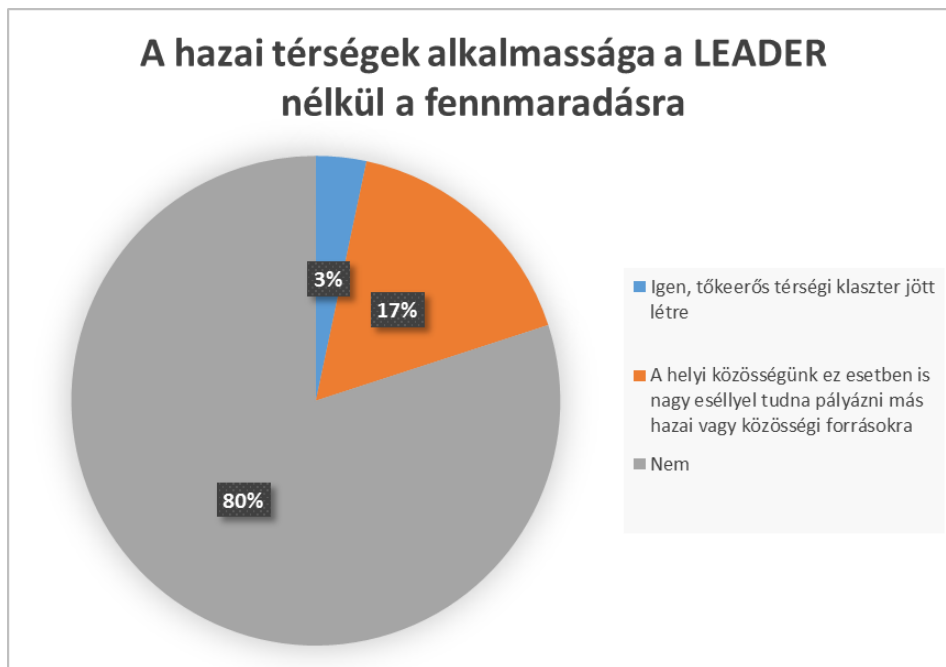
A regionális partnerségi aktivitás jelentős eltéréseket mutatott a hazai és a hesseni összehasonlításban. A LEADER rendelkezéseknek megfelelően a közsféra részvételi aránya legfeljebb 49% lehet, amely önmagában még nem garantálja a vidékfejlesztés minőségi feltételeit (ELBE et al. 2007). Mindesetre a helyi gazdaság fejlődésére pozitív hatással lehet a regionális vállalkozások tevékeny részvétele, melynek hiányára a hesseni elemzés mutatott rá. A német akciócsoportoknál mért 10%-os aktivitási arány itthon ennek a bő hatszorosa, amely azt sugallja, hogy Magyarországon a vidéki térségek vállalkozásai nagymértékben érdekeltek ebben a politikában. **(38. ábra)** Az eltérés valós okai véleményem szerint mélyebb területi kutatást igényelnek. Természetesen megpróbáltam felfedni az adatok mögött álló tényezőket, és személyes megkeresésem tapasztalatai alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a német akciócsoportokban tevékeny gazdasági szervezetek sok esetben non-profit jellegűek, nagyrészt közösségi tulajdonban vannak, és emiatt nem sorolják őket a vállalkozói szférához, másrészt a vállalkozások részére a német LEADER-ben közel sem álltak rendelkezésre olyan mértékű forráslehetőségek, mint a hazai munkacsoportokban. Ez annak köszönhető, hogy a német akciócsoportok kizárólag az EMVA IV. (LEADER) tengely fejlesztési pénzeiből gazdálkodhattak.

38. ábra: A háromoldalú partnerség és a lakosság aktivitása a hazai akciócsoportokban
Forrás: saját kérdőíves felmérés 2014

Az erős helyi partnerség és a kiterjedt regionális kapcsolatok megteremthetik egy gazdaságilag fenntartható térség alapjait. Ez együtt járhat a külső, jelen esetben LEADER források nélküli önfinanszírozás beindulásával. Véleményem szerint valamennyi támogatáspolitikai célja az, ha a kedvezményezett előbb-utóbb képes lesz saját erőforrásaiból fenntartani magát, így a fejlesztési források átcsoportosíthatóvá válnak a leszakadó térségek számára. Ezzel együtt megfigyelhető, hogy a kohéziós és a strukturális politika GDP arányos támogathatósági kritériumai ellenére a fejlett magtárségek is részesedhetnek közösségi/állami támogatásban, hiszen egyre inkább az a felfogás honosodik meg Európa szerte, hogy a perifériális területeket nem támogathatják a magtárségek rovására. A 2014-2020-as tervezetek szerint a prosperáló térségekben is biztosítani kell a magas támogatási intenzitást, hogy a fejlesztési források akadály nélkül hasznosulhassanak a fejlett régiókban is. A Közösségi Támogatási Keret 2011-es tervezete is ezt a módszertant szorgalmazza (EURÓPAI BIZOTTSÁG 2011).

A megkérdezett hazai LEADER régiók 97%-a úgy véli, hogy nem tudná a szabadpiaci ügyletekből fedezni saját költségeit, és csupán egyetlenegy gondolta úgy, hogy támogatási források nélkül is fennmaradna a térségi együttműködési hálózat. A hesseni felmérés alapján is csupán egyetlen német régió jelölte meg a LEADER források nélküli fennmaradás lehetőségét. (39. ábra)

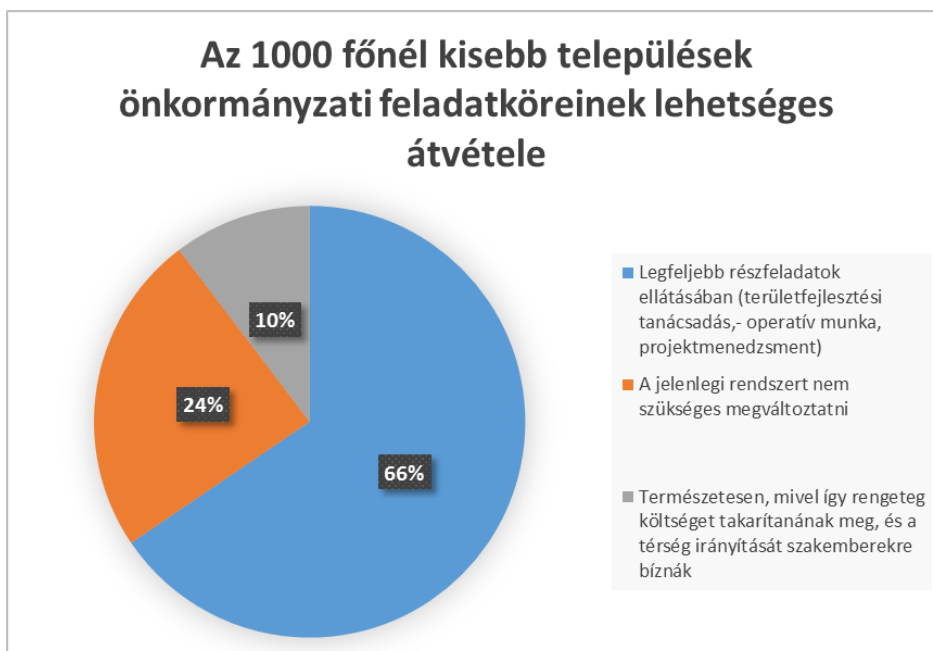
39. ábra: A térségek függőségének mértéke a LEADER programtól

Forrás: saját kérdőíves felmérés 2014

A dolgozat elkészítésének idején alakult át a hazai közigazgatási rendszer lokális szintjének felépítése és létrejött a járási struktúra (IVANICS/TÓTH 2012). Ez a területi szint kiterjedésében egybevág a LEADER térségek területi méretével. Maguk a LEADER akciócsoportok is egyfajta közigazgatási szerepet töltenek be a helyi partnerség tevékenységének összefogásában, és a fejlesztési források allokálásában. A 2010-es országgyűlési választások idején lebetgetett települési közigazgatási reform ismeretében fogalmazódott meg bennem az „eretnek” gondolat, vajon egy LEADER akciócsoport gesztorszervezete alkalmas lehet-e arra, hogy kistelepülések egyes feladatköreit ellássa? Meglepetésemre az akciócsoportok meglehetősen jól fogadták a kérdést, sőt 14%-uk már az új ciklustól kezdve támogatná az elképzelést, 11% pedig 8-10 éven belül látná esélyesnek. A megkérdezettek 18%-a lát benne lehetőséget, de nem gondolkodott el komolyabban a reformelképzelésen. Csupán 21% tartja lehetetlennek az akciócsoportok elképzelt új közigazgatási funkcióját (40. ábra). E kérdéskört kiegészítve a térségek kétharmada lehetségesnek tartaná az 1000 főnél kisebb lélekszámú települések esetén egyes feladatkörök átvételét, sőt a megkérdezettek összesen 76%-ánál pozitív reakciót váltott ki a gondolat (41. ábra).

40. ábra: Közigazgatási reformelképzelés LEADER alapokon
Forrás: saját kérdőíves felmérés 2014

41. ábra: Önkormányzati feladatok átvételének lehetősége a LEADER akciócsoportok részéről
Forrás: saját kérdőíves felmérés 2014

5.6 A LEADER program 2014 után

A LEADER program tagállami szintű kidolgozottsági foka a dolgozat utolsó fejezetének írásakor 2014 tavaszán még „kísérleti” fázisban volt. Ez közel sem csak hazai sajátosság, mivel annak ellenére, hogy a vidékfejlesztési operatív program negyedik tervezete a napokban került nyilvánosságra, még nem tisztázódott megnyugtató mértékben sem a CLLD-k, sem pedig magának a LEADER-nek a sorsa. Annyi bizonyosnak tűnik, hogy a LEADER az EMVA második pillérében, a vidékfejlesztési programrészben foglal helyet anélkül, hogy alárendelt szerepet töltené be más prioritásoknak.

Kora tavasszal konferenciát rendezett a miskolci MAB „*Város-vidék kapcsolatok (CLLD) fejlesztésének támogatása az új programozási időszakban*” címmel, ahol ismertették a vidékfejlesztési operatív program tervezetének újabb módosítási eredményét, avagy a CLLD kezdeményezés leszűkítését néhány megyei jogú városra, mint URBACT jelenkori értelmezését. A LEADER egyelőre EMVA forrásból táplálkozhat csak. A szakmai közönség nem-tetszéssel fogadta az új módosítást, amelyre a Nemzetgazdasági Minisztérium munkatársa azzal felelt, hogy nem véglegesek még az álláspontok. Olyannyira nem, hogy májusban kérdőívet kaptam a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózattól, hogy fejtssem ki a véleményem többek között az új LEADER programról. A kérdőív meglepően pozitív kontextusban mérte fel a LEADER-rel kapcsolatos észrevételeket. A kérdőív alapvetően a LEADER-ben rejlő lehetőségek kiszélesítését és a LEADER források bővítését emelte ki.

Ulf Hahne professzor Úrral folytatott mélyinterjú alapján úgy vélem, hogy a világválság hatására a LEADER filozófia egy magasabb szintre emelkedett az Európai Bizottság felfogásában, hiszen meglátásuk szerint a globális problémák begyűrűzését erős lokális gondolkodás és tett mellett lehet hatékonyan csökkenteni. A Bizottság olyannyira hisz a CLLD programokban, hogy a Közösségi Stratégiai Keret valamennyi alapját csatasorba állította a helyi fejlesztések számára. A nagy kérdés csupán az, hogy a tagállamok milyen mértékben élnek ezzel a lehetőséggel, és támogatják a helyi demokrácia és a szubszidiaritás metaforájaként értelmezhető LEADER program, vagy annak alapelveire épülő egyéb közösségvezérelt programok szélesebb hatókörű alkalmazását.

A LEADER jelenleg, az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap második oszlopában, mint különálló vidékfejlesztési program szerepel, és nem a mezőgazdaságnak alárendelt szerepkörben, mint a 2007-2013-as ciklusban. Az új módszertani ajánlás alapján az akciócsoportoknak cselekvési tervet kell kidolgozniuk, melynek elemei a következők:

- Területi helyzetelemzés
- Célok kijelölése
- Intézkedések megfogalmazása
- Indikátorok megjelölése
- Folyamatos kiértékelés.

Hessenben Magyarországgal ellentétben nem az egész tartomány van lefedve a LEADER térségek által, ezt viszont a következő periódusban orvosolni fogják. Az Európai Bizottság 2016-tól egy ún. mid-term monitoringot tervez a LEADER akciócsoportok számára, hogy világos képet kapjon arról, hogy mit értek el az első két évben, és min kell javítani a hatékonyság megtartása érdekében. Valószínűleg elérkezett az idő a visszacsatolós stratégiai tervezésre.

6. A kutatás összegzése

6.1 A Közösségi Kezdeményezések jelentősége a regionális politika tükrében

A Közösségi Kezdeményezések kiemelt szerepet töltek be az Európai Közösségek fejlesztéspolitikájának evolúciójában. Az Európai Egységokmány elfogadásával életre hívott, célzott beavatkozási lehetőségekkel rendelkező programok összegyűjtött tapasztalatait ma a főirányt képező közösségi fejlesztéspolitikák hordozzák magukban. A regionális politika célkitűzéseit alapul véve az egyes Közösségi Kezdeményezések meghatározott területi és/vagy ágazati problémák megoldására jöttek létre. Tulajdonképpen kísérleti programoknak tekinthetők, amelyeket működésük közben folyamatosan figyelemmel kísért az Európai Bizottság, és az összegyűjtött tapasztalatokat felhasználva indított el újabb, hatékonyabb, szélesebb horizontú fejlesztéspolitikai beavatkozásokat. Számos Közösségi Kezdeményezés több generáción keresztül létezett vagy új programba integrálva működött tovább.

Az elérhető nemzetközi szakirodalmi források feldolgozása alapján hiánypótló adatbázist sikerült felállítanom a Közösségi Kezdeményezések tipizálása terén. Ezek alapján készült el a huszonöt Közösségi Kezdeményezés összesítő táblázata. A kezdeményezések időtartama, beavatkozási célterülete, tartalma és pénzügyi keretei foglalják össze a legfontosabb adatokat, amelyet ebben a formában a kutatásomat megelőzően még nem publikáltak.

Második lépésként – a téma terjedelme miatt -, ugyancsak összesítő táblázat segítségével hasonlítottam össze a huszonöt Közösségi Kezdeményezés fejlesztési céljait az európai regionális politika célkitűzéseivel. Az így kapott 350 prioritás tekintetében kirajzolódott a kezdeményezések valós különbözőségei. Egyes programok ernyőszerűen, komplex módon segítettek az Európai Unió szerves területi fejlődését, még mások néhány tematikus célterületre koncentrálnak fejtették ki hatásukat. Közös tulajdonságuk az interregionális együttműködések, a jó gyakorlatok, tapasztalatátadás prioritásként való kezelése. Ezt a tulajdonságot szinte valamennyi program a magáénak mondhatta. Az elemzés alapján világossá vált, hogy az Európai Bizottság elsősorban azokat a Közösségi Kezdeményezéseket működtette hosszabb távon, amelyek komplex megközelítést alkalmaztak, és a regionális politika valamennyi célkitűzését magukba foglalták. A komplex feladatkörű programok közül az INTERREG, a URBAN, a RENAVAL és a

LEADER emelkedett ki. Megállapítottam továbbá, hogy földrajzi beavatkozási területük alapján általában az első célkitűzés alá eső területek voltak a fő kedvezményezettek, de sok esetben a vidékfejlesztési szempontból hátrányos helyzetű térségek (5/b), és az Európai Unió távoli területei (6) is a Közösségi Kezdeményezések célrégiói között voltak. Földrajzi hatókör szerint a legszélesebb horizontú program az INTERREG volt. Ez legfőképpen a program célkitűzéseivel és hosszú távú alkalmazásával magyarázható, mivel valamennyi költségvetési időszak összes célterületén (Objectives) alkalmazható volt. Hasonló szerepet töltött be a LEADER program is, hiszen megvalósítási idejét és földrajzi hatókörét tekintve az Európai Unió kiemelt Közösségi Kezdeményezése volt. Meghatározott beavatkozási területre/problémakörre fókuszált, de igen eredményesnek számított a PEACE, a RETEX, a PESCA, a RECHAR, és a RESIDER program.

Ma jelenleg egyedül a LEADER az az egykori Közösségi Kezdeményezés, amely elnevezését és egyedi jellegét megtartva részesévé válhatott az európai regionális politikának. A többi program tapasztalataival, jó gyakorlataival teljes mértékben beolvadt a Strukturális és Kohéziós Alapok komplex célkitűzéseibe, amellyel az Európai Unió rugalmasan és összetett megközelítéssel tudott beavatkozni egy-egy területi probléma, fejlesztési igény megoldásába

6.2 A LEADER, mint európai Közösségi Kezdeményezés

Az Európai Gazdasági Közösség 1991-ben elindított területfejlesztési kezdeményezése olyan újszerű szemléletmódot fektetett le a regionális fejlesztéspolitikában, amely a különféle kapcsolatrendszerekkel átszótt földrajzi térben, releváns területi egységekben létező vidéki térségeket képessé tette önálló térségfejlesztési kezdeményezések lebonyolítására. A program jelentősége két elemre épült: térségi vonzásoközpont (amennyiben adott volt), ill. a régióban található helyi és helyzeti energiákra, melyek megadják a programban résztvevő települések általi kritikus tömeget. Ez a települési „tömeg” fogja meghatározni az adott vonzástérség, „régió” kiterjedését. A program három költségvetési perióduson keresztül működött, a LEADER I 1991-1993 között, a LEADER II 1994-1999 között, és a LEADER+ - amelynek már hazánk is részese volt-, 2000-2006 között. Az eltelt tizenöt év alatt számos esetben bizonyította egyedi alapelveinek hatékonyságát:

1. Földrajzilag jól lehatárolható, vonzásokörzeti térségben gondolkodó szemléletmód,
2. Alulról építkező megközelítés, a fejlesztési folyamatokban történő nélkülözhetetlen helyi részvétel,
3. A fejlesztési igények újszerű megfogalmazása, és ezek tematikus összekapcsolása valamennyi társadalmi-gazdasági alrendszerrel (átfogó szemlélet).
4. Helyi fejlesztési-adminisztrációs munkacsoport alapítása (akciócsoport),
5. Kapcsolati hálózatba szerveződés nemzeti és közösségi kiterjedésben,

6. A program egyéb közösségen belüli vagy akár egy harmadik országgal történő együttműködést is támogathat, amellyel elősegíthető az adott LEADER régió fejlődése
7. Önálló pénzügyi lebonyolítás a programmegvalósítás során.

A LEADER I célja az önálló, helyi összefogásra és erőforrásokra épülő térségi együttműködések létrehozása volt, amellyel megteremtette a társadalmi-gazdasági alrendszereket, szektorokat átfogó, integrált jellegű tervezési módszertant. A kiemelten kedvezményezett térségek számára egy olyan stratégia megalkotását ösztönözte, amely átfogta az egyes gazdasági ágazatokat, területfejlesztési prioritásokat (pl. helyi értékteremtési láncolat megteremtése, klaszterfejlesztés stb.)

A LEADER II programban a tapasztalatok horizontális terjesztése volt a legfőbb célkitűzés, így Európa szerte mintegy megnégyszereződött a részt vevő akciócsoportok száma. A fő célkitűzésnek megfelelően a helyi szinten történő készségek elsajátítása szerepelt gyakorlati prioritásként a programban, amellyel minél több innovatív helyi partnerséget kívántak bevonni a LEADER típusú térségfejlesztési megközelítésbe.

6.3 A LEADER program Németországban

Németország tartományonként külön belső szabályozású LEADER programot készített el a LEADER+ időszakára. Az akciócsoportok kiválasztása a tartományok feladata volt, valamint a projektek elbírálása és a támogatások kifizetése szintén a hatáskörükhöz tartozott. Németország LEADER+ intézményrendszere a decentralizált jelleg miatt egyszerűbb felépítésű volt, mint a magyar megfelelője, mivel itt csupán három igazgatási szinten keresztül történt a lebonyolítás. Németországban 148 akciócsoport folytatta a LEADER II-ben megkezdett munkát, az új akciócsoportok 90%-a LEADER II kedvezményezett is volt.

A 2010-ben végzett bajorországi felmérésem alapján az megkérdezett LEADER térségek alapvetően közigazgatási alapon szerveződtek, a tájjelleg és a helyi identitás szerepe másodlagos fontosságú tényező volt a térségek kialakításánál. A LEADER régiók területi vonatkozásainak alakulására sokkal nagyobb mértékben hatott a térségi politika, mint ahogyan azt a LEADER I tapasztalatai alapján sejteni lehetett, mivel a válaszadók első körben jelölték meg a helyi politika szerepét a területkialakítás esetében. Habár a nehezen megfogható helyi identitás szerepelt második tényezőként, ezt szorosan követte a közigazgatási határokhoz történő igazodás. A táji tényezők és a gazdasági koherencia csupán sereghajtóként szerepeltek a bajor LEADER területiségét meghatározó tényezők között. Mind Bajorországban, mind a Hessen tartományban működő akciócsoportok jelentős arányban foglalkoztattak geográfus végzettségű szakembereket, a megkérdezett akciócsoportok mintegy harmada alkalmazott szakmabeli munkatársakat.

A Hessen tartományban végzett 2013-as vizsgálataim ellenben néhány pontban eltértek a bajor tapasztalatoktól. A területiség kérdésében a legszembetűnőbb különbség a tájhatárok kiemelt fontossága volt, bár a politikai befolyás közvetlenül e tényező mögött

állt, hozzátevé azt, hogy az elvek kiválasztása tekintetében az alulról jövő szerveződés, és a területiség kérdésköre került előtérbe. A vidékfejlesztési térségek finanszírozását illetően a megkérdezettek 91%-a úgy vélte, hogy LEADER források nélkül nem lenne életképes a térség. A régiómenedzsment kompetenciájának vizsgálata alapján a hét ismeretkörből álló kérdéssor legfontosabb elemei a kommunikációs készség, a térségfejlesztési-, és a geográfiai ismeretek voltak. Ezzel javarészt magyarázható, hogy a bajor akciócsoportok miért alkalmaztak előszeretettel geográfus végzettségű szakembereket.

A hesseni akciócsoportok esetében kiemelt hangsúlyt helyeztem a fiatalok aktív bevonásának vizsgálatára, hiszen véleményem szerint ez az elvándorlás csökkentésének egyik kulcstényezője lehet. Vizsgálataim rámutattak arra, hogy a megkérdezett akciócsoportok csak korlátozott lehetőséget teremtettek a fiatalok bevonására. A LEADER program fiatalok körében történő népszerűsítéséért sem sokat tettek a német akciócsoportok. A program gyenge ismertsége egyébként erősen összefüggött a lakosság általános információhiányával. A hesseni LEADER csekély forrásellátottságával magyarázható, hogy az akciócsoportok partnerségében alapvetően a non-profit szféra volt a legaktívabb, utána következtek az önkormányzatok, és utolsóként, 10%-os aránnyal a vállalkozói szféra. Megjegyzendő, hogy a hazai viszonyokkal ellentétben az német akciócsoportok kizárólag az EMVA IV. tengely (LEADER) pénzeivel gazdálkodhattak.

6.4 A LEADER Közösségi Kezdeményezés hazánkban

6.4.1 A szubregionális területi szint definiálása

A hazai program megvalósításának területi egységét, a szubregionális térszerveződési szintet különböző táj és társadalomföldrajzi tércategóriákban értelmezhetjük. Az Európai Unió „szubrégió” fogalma közigazgatási értelemben alkalmazható a kistérségi és a járási szintekre, ezen belül a kistérségi társulásokra is. Hazánkban az egykori kistérségek, Németországban a járássok gyakran alkotnak önálló LEADER akciócsoportokat, amely sok esetben az alulról jövő szerveződés hiányosságait tárják fel, hiszen a LEADER program települések szuverén szövetségére épül. Említést kell tennem a vidékfejlesztési régiókról is, melyeket más néven SAPARD térségeknek is neveztek. Ezek a térszerveződési formák alapvetően a közösségi források lehívása érdekében jöttek létre, bár alapvetően szorgalmazták a helyi partnerségek létrejöttét, és részesei lehettek városok is. Ez utóbbi lehetővé tette a város-vidék viszonyrendszer bizonyos szintű megjelenését is. Már a Kísérleti LEADER program térségei sem fedték le a SAPARD rendszer területi egységeit, tehát ez a térszerveződés sem állta ki az idők próbáját.

Az alulról jövő szerveződés és a fenntarthatóság szempontjai alapján a legalkalmasabb térségi szint tájföldrajzi, történelmi, és identitásbeli tulajdonságokkal rendelkezik. Földrajzi értelemben ehhez a kistáj vagy kistáj-csoport tércategória áll a legközelebb, lévén hogy a táj nem létezik társadalom nélkül. Gazdaságföldrajzi tényezők és a város-vidék viszonyrendszer szempontjából kialakult tércategória a várostérség, amely egyre markánsabban jelenik meg az Európai Unió nomenklatúrájában. Erre a területi egységre sem találunk működő példát a hazai gyakorlatban.

6.4.2 A hazai LEADER szakaszok

A Kísérleti LEADER program térségei top-down módszertan alkalmazásával jöttek létre, némely esetben várostérségi jellegű térszerveződési egységet képviselték, bár olyan méretű városok is a kedvezményezettekhez tartoztak, amelyek az európai szabályzás szerint nem kaphattak volna vidékfejlesztési támogatást. Tizenhárom kiválasztott vidékfejlesztési munkacsoport kapott lehetőséget fejlesztési koncepciójának megvalósításához, amelyek különböző eredményeket hoztak. Egyrészt a megvalósítás minőségére jelentősen hatottak a kiválasztott gesztorszervezetek, másrészt a program adminisztrációjának hiányosságai, az elhúzódó kifizetések megnehezítették a LEADER multiplikátor hatásainak kibontakozását. Alapvetően indokolt volt „ideje korán” megismertetni a kiválasztott térségi partnerségeket az Európai Unió bottom-up vidékfejlesztési módszertanával, és számos kiváló projektötlet született a végrehajtás során, amelyek független szakmai zsűri elismerését is elnyerték. A térségek sok esetben átlépték a megye/régióhatárokat, amely üdvözlendő eljárás volt, tekintettel az európai LEADER ajánlásaira. Sajnálatos módon az Észak-Magyarországi régió egyetlen térsége sem folytathatta tevékenységét a 2005-2006 között bevezetett LEADER+ programban.

Hazánkban a LEADER+ közösségi kezdeményezés az első Nemzeti Fejlesztési Terv idejében (2004-2006) az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Programban keretében indult el. A pályáztatás már nem központosított jelleggel történt, hanem kétfordulós pályázati szinten zajlott. Az első fordulóban mintegy 108 akciócsoport jutott tovább a 186 indulóból. A második körben 67 munkacsoportnak sikerült hozzájutniuk a LEADER forrásokhoz. Hazánk abban a kedvező helyzetben volt, hogy már egy érett fázisba lépett, harmadik generációs LEADER program stratégiai elemeit használhatta fel. Az ország rurális területeinek mintegy 1/3 vált LEADER kedvezményezetté, bár ez az arány a régi tagállamokban elérte az 50%-ot.

Az Észak-Magyarországi régió esetében annak ellenére, hogy sok értékes résztvevő „kiesett” a Kísérleti LEADER térségek mellőzésével, számos kiváló fejlesztési koncepció született. A szűkös források (90-100Mft/akciócsoport) bár erősen behatárolták a fejlesztési mozgásteret, jövőbe mutató, komoly kezdeményezésekkel így is számos akciócsoport büszkélkedhetett.

6.4.3 A hazai LEADER program értékelése a német tapasztalatok viszonylatában

A hazai LEADER megvalósítás bizonyos szegmenseit egy nemzetközi összehasonlítás keretében tártam fel. A területiség kérdéskörében meglepő eredményekkel szembesültem, jóllehet a megkérdezett térségek nem fedték le 100%-osan a magyar és a hesseni akciórégiókat. A szuverén területkialakítás elve (tájkarakter, gazdasági kohézió, helyi identitás) Magyarországon hangsúlyosabb szerepet kapott annak ellenére is, hogy a Kísérleti LEADER és a LEADER+közötti ellentmondások, ill. a választási körzetekhez köthető területi egyezések erősen áthatották a területiség kérdéskörét. A LEADER+ és a LEADER program közötti átmenet során az akciócsoportok népességszáma ellenben a

magyar térségekben változott meg jelentősen, amely ellentmond a felsőbb igazgatási szintektől független, stabil területi szerkezet kialakulásának.

A területiség kérdéskörét illetően azon az állásponton vagyok, hogy a regionális tudományok szakvéleményező szerepe elősegítené a jelölt fejlesztés térségek hosszú távú szerves fejlődését, ezzel szemben sem itthon, sem pedig Hessenben nem volt általános a bevonásuk ebben a kérdéskörben sem. Az alapelvek tekintetében hazánk akciócsoportjai nagyobb jelentőségűnek tartották a bottom-up elv érvényesülését a volt szocialista múlt ellenére is, mint a megkérdezett hesseni csoportok.

Fontos kérdéskörnek tekintetem a vidéki fiatalság aktivizálását a rurális térségekben. Meglepő módon ismét a hazai területek voltak tevékenyebbek ebben a feladatban, bár véleményük szerint még közel sem elégedettek annak eredményével. A lakosság tájékoztatásában is a hazai akciócsoportok járnak élen, amely a hesseni tapasztalatoktól eltérően szignifikáns különbséget mutatott. Valószínűleg a megfelelő hírverésnek köszönhetően hazánkban jóval erősebb a vállalkozói szféra részvétele az akciócsoportok működésében, mint Hessenben. Árnyalva a képet, a hazai akciócsoportok átlagosan bő háromszorosát költhették a hesseniekhez képest, amelynek egyik oka a magyar térségek fejlettségi szintje (konvergencia régiók), és az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap harmadik és negyedik tengelyéből nyújtott többletfinanszírozás. Hessenben csak a negyedik tengely forrásait engedték át a LEADER térségeknek. A LEADER térségek támogatások nélküli pénzügyi fenntarthatóságát itthon és Hessenben is csak csekély számban jelölték meg a megkérdezett térségek. Ennek alapján megállapítható, hogy a LEADER, bár erősíti a helyi partnerséget, de önálló gazdasági lábón álló hálózatokat, klasztereket kevés esetben tudott felállítani. Véleményem szerint erre a következő időszakban fokozottabban ügyelniük kellene az brüsszeli és a hazai döntéshozóknak is.

A hazai közigazgatási reformelképzelések hatására saját felmérésemben is kitértem arra a kérdésre, hogy alkalmasak lehetnek-e a LEADER térségek gesztorszervezetei kistérségi vagy települési szintű közigazgatási funkciók átvételére. A válaszok heterogenitásának ellenére léteznek olyan hazai LEADER akciócsoportok, amelyek lehetségesnek tartják - akár már a következő helyhatósági választások után is - a közigazgatás átalakításban történő aktívan részvételt, sőt részfeladatok ellátásának átvételére az 1000 főnél kisebb lélekszámú települések esetén a megkérdezették kétharmada pozitív válasszal reagált.

A hazai LEADER program régiófejlesztési jelentősége nemzetközi kontextusban is vitathatatlan. A dolgozat rávilágított arra is, hogy a Közösségi Kezdeményezések ma már méltatlanul elfedett eszközei az Európai Unió fejlesztéspolitikájának. Sokoldalúságuk, célirányos beavatkozási képességük és újszerű megközelítéseket alkalmazó fejlesztési potenciáljuk kiemelik őket a regionális politika eszköztárából. A LEADER vidékfejlesztési politika ráadásul képes volt valamennyi regionális politikai célkitűzés egyidejű képviselőjére oly módon, hogy egyediségét, és a benne rejlő potenciálokat nem vesztette el három európai költségvetési szakaszon (1991-2006) keresztül sem. Sikere máig egyedülálló módon integrálta szerepét az Európai Unió vidékfejlesztési politikájában. A 2014-2020-as periódusban szintén kiemelt státuszt szánnak a

programnak, amely így továbbra is biztosíthatja az EU rurális térségei számára a fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődés erős alapjainak megszilárdítását.

6.5 Summary

The importance of the Community Initiatives in the light of the Regional Policy

Community Initiatives played a key role in the evolution of the development policy of the European Communities. The gathered experiences of targeted intervention programs - which was brought to life with the adoption of the Single European Act – are carried in the mainstream community development policy. Based on the objectives of the regional policy the specific Community Initiatives were established for resolving territorial and/or sectoral problems. As a matter of fact, they are considered as a pilot program, which were continuously monitored during their operations by the European Commission, and by utilizing the gathered experiences it launched a new, more effective and wider horizon of development policy interventions. Many Community Initiative has been existed for several generations or continued to operate by integrating to a new program.

Based on the processing of the available international literature resources I have managed to set up a gapfilling database in the typing of Community Initiatives. The twentyfive Community Initiative summary table was made on this basis. The duration, the intervention target area, the content and the financial framework of the initiatives summarize the staple data which has not been published before my research in this form.

As a second step – for the sake of the extent of the theme – I also compared the initiative aims of the twenty-five Community Development Initiative and the objectives of the european regional policy with the help of the summary table. With regard to the 350 priority which was recorded, the real differences were outlined. Some programs have helped the organic territorial development of the European Union in an umbel-like, complex way, yet a few others had an impact focusing on a thematic target area. Their common features are the interregional cooperation, good practices, and transferring experiences treating as a priority. This property is shared in almost every program. According to this analysis, it became clear that the European Commission have made those Initiatives to operate in a long term, which used a complex approach and included the objectives of the regional policy. Among the programs with complex range of functions the INTERREG, the URBAN, the RENAVAL and the LEADER stood out. Based on geographical areas of intervention I also allocated, that generally the subject to the first target areas were the main beneficiaries, but in many cases the less-favoured area (5/b) - from the aspect of rural development - and the European Union's remote areas were also the target region (Objective 6) of the Community Initiatives. According to geographical coverage the program with the widest horizon was the INTERREG program. It can be explained especially with its aims and long-term treatment, since it could be applied to each target area of all budget period (Objectives). The LEADER program also filled a similar role, because considering its implementation time and

geographical scope it was the EU's primary community initiatives. It focused on a specified areas of intervention/ circuit problem, but the PEACE, the RETEX, the PESCA, the RECHAR and the RESIDER program was also very effective.

Today the LEADER program is the only one from the former Community Initiative, which maintains its name and nature and become a party to the European regional policy. With the experiences and good practices of the other programs, it has fully absorbed into the complex objectives of the Structural and Cohesion Funds, which the European Union could intervene in a flexible and complex way in the regional problems, and in the resolving of the development claim.

The LEADER as a European Community Initiative

The land development initiative launched in 1991 by the European Economic Area laid down a new approach to the regional development policy, which enabled the relations with various geographical areas, relevant existing territorial units in rural areas region to carry out self-development initiatives. The program was based on two components: the regional center of attraction (if available) and the local and potential energy found in the region, which provide the critical mass by municipalities participating in the program. This urban "crowd" will determine the specific catchment area, the "region's" scope. (RAY 1998, DUBOST 2008) The program ran for three fiscal periods, between 1991-1993 the LEADER I, between 1994-1999 the LEADER II, and between 2000-2006 the LEADER+ - in which our country has been participated too -, during the past fifteen years it has demonstrate the effectiveness of its specific principles in numerous times:

1. Geographically well separated, mentality of catchment area approach,
2. Bottom-up approach, the essential local participation in development processes,
3. Novel phrasing of the development needs and their thematic linking with all socio-economic subsystem (global approach).
4. Establishing a Local Development Administration working group (LAG)
5. Organizing into network connections at a local and community scope,
6. The program can sponsored the cooperation within the Community or even a third country, , which can advance the development of the given LEADER region,
7. Independent financial management during the program implementation.

LEADER I sought to establish an independent, local collaboration and resource based regional co-operation, which created the socio-economic sub-systems, and a cross-sector, integrated in the design methodology. It has encouraged for the featured beneficiary regions the creation of a strategy that embraced the individual sectors of the economy, the regional development priorities (eg. Establish the value-added chain, cluster development, etc.).

The main objective in the LEADER II program was the horizontal dissemination of experiences, thus across Europe the number of the participating action groups has about quadrupled. In accordance with the main objective, acquiring skills at local level included practical priority in the program, which they wanted to involve more innovative local partnerships to the LEADER type area development approach.

The LEADER program in Germany

Provinces of Germany has prepared a separate internal controlled LEADER program for the LEADER+ period. Selecting the action groups was the responsibility of the provinces and the evaluation of projects and disbursement of funds have also been their duty. The LEADER+ institutional system of Germany was simpler than the hungarian equivalent due to its decentralized feature, since in Germany the implementation happened through just a three level management. In Germany 148 action groups conducted the work started in LEADER II, the 90% of the new action groups were LEADER II beneficiaries as well.

According to the survey conducted in Bavaria in 2010, the surveyed LEADER areas were basically organized on an administrative basis, the role of the countryside and the local identity were secondary factor in the development of the regions. The regional policy has much greater influence for the evolution of the territorial aspects of the LEADER regions than it might have guessed based on the experience of LEADER I, as in the respondents of the first round nominated the role of the local policy in the development of the regions. Although the elusive local identity was the second factor, this was closely followed by the alignment for the administrative borders. The landscape factors and the economic coherence were only the laggard among the factors determining the Bavarian territoriality of LEADER. The action groups operating both in Bavaria and in Hessen were employed a significant proportion of people who qualified as geographer, and about a third of the respondents have employed professional staff.

However my investigation carried out in Hessen in 2013 differed in some points from the Bavarian experience. On the issue of territoriality, the most obvious difference was the utmost importance of the landborders, however the political influence was directly behind this factor, adding that regarding the choice of the principles the bottom-up organization and the territoriality issues came to the fore. Regarding the financing of the rural development areas the 91% of respondents believed that the area would be no viable without LEADER resources. This ratio was also similar in Hessen. Based on the analysis of the competence of the region's management the most important elements of the seven circles of questions were the communication skills, the land development and geographic knowledge. This largely explains why the Bavarian action groups used people who qualified as geographer.

In the case of action groups in Hessen I put great emphasis on testing the active involvement of young people, because in my opinion it could be a key factor in reducing the migration. My investigations indicated that the respondent action groups have created a limited opportunity to involve young people. The german action groups doesn't popularize the LEADER program among young people. The poor awareness of the

program is also highly related to the general lack of information of the population. The LEADER program in Hessen is explained with the small supply of sources, the non-profit sector was the most active in most of the action groups, followed by the local authorities, and last was the business sector with its 10% share. It should be noted that, contrary to the conditions in Hungary, the German action groups could only manage with the money of the EAFRD IV. Axis (LEADER).

LEADER Community Initiative in Hungary

Defining the sub-regional level

Territorial integrity of the national implementation of the program, the sub-regional spatial organization of space level can be interpreted in different landscape and social geographic categories. The European Union "subregion" concept can be used in an administrative way to the small regional and district levels, including the regional association as well. The former sub-regions in Hungary, and the districts in Germany often form separate action groups. However, in many cases it reveals the lack of the bottom-up organization, as the LEADER program is based on a community of sovereign communities. I have to mention the rural development regions, which are also known as SAPARD area as well. These spatial forms of organization have been established basically to community resources retrieval, although it was called to spearhead the creation of local partnerships, and cities could have been the part of it. The latter allowed the certain level of appearance of the urban-rural relationships as well. Even the Pilot LEADER program areas haven't covered the territorial units of the SAPARD system, therefore this organization of space hasn't stood the test of time.

From the aspects of the bottom-up organization and the sustainability, the best spatial level has region geographic, historical and identity-edge features. In geographical terms, the small region or small region groups are the closest to this, given that the landscape does not exist without society. The city area is a category based on the aspects of economic geographical factors and the urban-rural relationships, which is becoming more strikingly displayed in the nomenclature of the European Union. We can't find an operating example for this territorial unit in the domestic practice.

The LEADER sections in Hungary

The Pilot LEADER areas have been created using a top-down methodology, which in some cases, has represented a city-regional spatial organization unit type, although those cities were also have belonged to the beneficiaries that wouldn't receive rural development support according to the European regulation. Thirteen selected rural development action groups were given the opportunity to achieve a rural development support, which had various results. On the one hand, the quality of implementation was significantly influenced by the selected organizations, on the other hand the lack of the administrator's program and the delayed payments made the elevation of the multiplier effects of the LEADER program difficult. Basically it was reasonable to acquaint "early" the selected regional partnerships with the European Union's bottom-up methodology for

rural development, and during the implementation many excellent project idea was born, which won recognition of the independent jury. In many cases the areas crossed the county / region boundaries, which was a welcome move regarding the recommendations of the european LEADER program. Unfortunately, none of the Northern Hungary region could continue the activities of the LEADER + program launched between 2005-2006.

In our country, the LEADER + Community Initiative was launched at the first framework of the National Development Plan (2004-2006), within the Agricultural and Rural Development Operational Programme. The tender has not occurred in a centralized manner, but proceeded in a two-round tender level. In the first round about 108 action groups out of the 186 starters have managed to proceed. In the second round 67 action groups have managed to obtain the LEADER resources. Our country was in a favorable position, because it has already moved to a mature phase, it could use the strategic elements of the third generation of the LEADER program. About one third of the country's rural areas has become a beneficiary of the LEADER, although this proportion in the old Member States reached the 50%.

Despite the fact that in the case of the regions of Northern Hungary many valuable participants have „fallen out” because of the negligence of the Pilot LEADER areas, a number of outstanding development concepts were born. The scarcity of resources (90-100M€ / action groups) have heavily restricted the scope for the development, although many action groups could boast with future-oriented, serious initiatives.

The evaluation of the national LEADER program in relation to the German experience

I have uncovered the implementation of certain segments of the national LEADER program in an international comparison. I have been confronted with surprising results in the issue of territoriality, although the surveyed areas did not cover 100% of the Hungarian and the Hessian action regions. The principle of the design of sovereign territory (land character, economic cohesion, local identity) had a more pronounced role in Hungary, despite the fact that the discrepancies between the Pilot LEADER and LEADER + program, and the electoral districts related to the regional conformity have strongly permeated the question of territoriality. During the transition from the LEADER + and LEADER program, the population of action groups in the Hungarian regions have changed significantly, which is inconsistent with formation of the stable spatial structure which is independent from the higher administrative levels.

Having regard to the issue of territoriality, in my view the expert role of regional science would promote long-term development of the organic development of candidate regions, however neither in Hungary nor in the overall state of Hessen had involved them in this issue. In regard to the principles Hungarian action groups held more importance to the realization of bottom-up principle, despite the socialist past as the surveyed Hessian groups.

I have considered the mobilizing the rural youth in rural areas an important issue. Surprisingly, the national areas were more active in this task, even though they

aren't satisfied with the results. The national action groups spearhead in informing the population, which, unlike the experiences gathered in Hessen showed a significant difference. Probably due to good publicity the involvement of the business sector action groups is much stronger in our country than in Hessen. National action groups could have spent about an average three times more than in Hessen, because of the development level of hungarian regions (convergence regions), and the additional funding from the European Agricultural Fund for Rural Development of the third and fourth axis. The sources of the fourth axis were only allowed through the LEADER areas in Hessen. A small number of the surveyed areas have rarely identified the LEADER areas without any financial sustainability without subsidies at home and in Hessen. On this basis, the LEADER strengthens the local partnerships, however it rarely could establish self-standing economic networks and clusters. In my opinion, the brussels and national policy makers should pay particular attention for this for the next time.

In my survey I have also cover the issue about the results of national administrative reform ideas, and I also dealt with the question of whether that the LEADER area's organization are suitable for the small regional or local level to take over administrative functions. Despite the heterogeneity of the responses, there are national LEADER action groups that are considered possible - even longer after the next local elections - to receive active participation in the reform of public administration, or even the takeover of sub-tasks in the case of less than 1000 population centers in two thirds replied with positiv response.

The importance of regional development of the LEADER program is also undeniable in an international context. The disseration highlighted the fact that the Community Initiatives is now an unfairly obscured assets of the European Union's development policy. Their versatility, targeted intervention capacity and innovative approaches are unhing them from the development potential of regional policy tool kit. The LEADER rural development policy has represented all regional policy objectives simultaneously, so it hasn't lost its uniqueness, and its potential through three european budget section (1991-2006) either. Its success has intergrate its role int he EU rural development policy in a unique way. In the 2014-2020 period, a priority status are destined to the program, which continues to ensure the EU's rural areas for the creation of a strong, sustainable economic and social development.

7. Irodalomjegyzék

- ALEMANN, U. – MÜNCH, C. (2006): Handbuch Europa in NRW, Wer macht was in NRW für Europa? – 2. aktualisierte und erweiterte Auflage, VS Verlag für Sozialwissenschaften, pp. 405-407.
- ARNOLD, H. (2004): Die Gemeinschaftsinitiative EQUAL, in: *Sozial Extra, 2004 ISSUE 4*, pp. 36-42.
- BALLAUF, H. – LEIB, R. – FESS, W. – MIDDEKKE-STERN, B. (1995): *Scheitern in Ausbildung und Beruf verhindern*. Wie Jugendlichen beim Übergang Schule - Arbeitswelt wirksamer geholfen werden kann. (Beispiele aus der Praxis), Bartellsmann, p. 143.
- BALOGH, Z. (2008) Az új regionalizmus svéd modelljeinek alkalmazhatósága Magyarországon, PhD. értekezés, Budapest, pp. 122-125.
- BARKE, M. – NEWTON, M. (1997): The EU LEADER Initiative and Endogenous Rural Development: the Application of the Programme in Two Rural Areas of Andalusia, Southern Spain, *Journal of Rural Studies, Vol. 13. No. 3*, pp. 319-341.
- BARTELT, F. (2006): Neues aus dem ELER-Dschungel, LEADERforum Magazin der Deutschen Vernetzungsstelle 2006/3 pp. 19-23
- BASON, C. C. – SIDELMANN, P. (2000): Evaluation at European Level The Adapt Community Initiative, *Paper for the fourth Conference on evaluation of the Structural Funds Edinburgh*, 17-19 September 2000, p.33
- BEERMANN, P. – KÖHLER, S. – LEUNINGER, S. (2002): Regionale Kooperationen und Regionalmanagement – Modeerscheinung oder adäquate Antwort auf die Zukunftsherausforderungen des 21. Jahrhunderts?, in: *STANDORT – Zeitschrift für Angewandte Geographie 2/2002*, pp.56-62.
- BEKE, P (2003): Megoldanivalóink. Kistérség, kistáj. *Szín Közösségi Művelődés folyóirat, 8. évf. 6. szám*, p. 6
- BELUSZKY P. – KOVÁCS Z. – OLESSÁK D. (2001): *A terület- és településfejlesztés kézikönyve*, CEBA Kiadó, p. 424
- BERÉNYI, I. (2001). Kultúrtáj és – régió mint kulturális örökség. In: *Ezredforduló-századforduló-hetvenedik évforduló / Szerk. UJVÁRY J./ Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba*. pp. 639-651
- BIBÓ, I. (1986): Közigazgatási területrendezés és az 1971. évi településhálózat-fejlesztési koncepció. In: *Válogatott tanulmányok*. Szerk. VIDA István. Budapest, Magvető, pp. 212-272.
- BIRCHEN, M. et.al. (2009): Das Europäische Parlament und die deutsche Einheit, *REFERAT „ARCHIV- UND DOKUMENTATIONSZENTRUM“ (CARDOC) GENERALDIREKTION PRÄSIDENTSCHAFT EUROPÄISCHES PARLAMENT*, Europäische Gemeinschaften 2009, p.132
- BLATTER, J. (2002): Grenzüberschreitende Regionenbildung und europäische Integration: Erkenntnisse aus einemtransatlantischen Vergleich, In: *Regionales Europa – Europäisierte Regionen*, Thomas Conzelmann und Michèle Knodt (Hg.), pp.257-278

- BOGUMIL, J. – JANN, W. (2005) – *Verwaltung und Verwaltungswissenschaft in Deutschland – Einführung in die Verwaltungswissenschaft*, VS Verlag für Sozialwissenschaften pp.65-132.
- BÖCHER, M. (2003): Die politische Steuerung nachhaltiger Regionalentwicklung. Das Beispiel der EU-Gemeinschaftsinitiative LEADER+, in: *EDGAR GRANDE/RAINER Prätorius (Hrsg.): Politische Steuerung und neue Staatlichkeit (Staatslehre und politische Verwaltung Bd. 8)*, Baden-Baden: Nomos, pp. 235-258.
- BÖCHER, M. (2006): Participatory policy evaluation as an innovative method for improving sustainable rural development. In: *Agricultural Economics Review, Vol. 7, 1*, pp. 49–62.
- BÖCHER, M. (2008): Regional Governance and Rural Development in Germany: the Implementation of LEADER+. In: *Sociologia Ruralis, 48, No. 4*, pp. 372-388.
- BRUCKMEIER, K. (2000): "LEADER in Germany and the discourse of autonomous regional development", In: *Sociologia Ruralis, Vol 40, No. 2*, pp 219-227.
- BUDDE, F. (2004): *Transnationale Kooperation im Rahmen der EU-Gemeinschaftsinitiative INTERREG*, Ein handlungsbezogener Beitrag zur Verwirklichung einer europäischen Raumentwicklung am Beispiel des Nordseeraumes, Dissertation, pp.19-53
- BUHLER, A. (1996): 'Evaluation of the HORIZON Community Initiative in Germany - results and conclusions', in: *Evaluation of European Training, Employment and Human Resource Programmes.*, ed. E Centre for the Development of Vocational Training, CEDEFOP, Thessaloniki, pp.153-160.
- BUSKÓ, T. L. (2008): *A történeti hivatkozások szerepe a kistérségi önszerveződések kialakulásában Magyarországon (1990-2004) - különös tekintettel Zala megyére –*, Doktori értekezés, pp. 10-19, 69-161.
- BUZÁS, N. – KÁLLAY, L. – LENGYEL, I. (2003): *Kis- és középvállalkozások a változó gazdaságban*. Szeged, JatePress. p.210
- CARPENTER, J. (2006): Addressing Europe's Urban Challenges: Lessons from the EU URBAN Community Initiative, *Urban Studies Vol. 43*, pp. 2145-2162)
- CHEVALIER P, MAUREL M-C, PÓLA P. (2012): L'expérimentation de l'approche LEADER en Hongrie et en République tchèque: Deux logiques politiques différentes, *REVUE D'ETUDES COMPARATIVES EST-OUEST 43, No 3*. pp. 91-143.
- COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (1994): The Future of Community Initiatives under the Structural Funds, *COM(94) 46 final; 2 Brussel's*, 25. 03. 1994, p148.
- CSATÁRI, B (2006): A megélt tér élménye – Gondolatok a táj, a terület és a vidékfejlesztés kapcsolatáról, *Falu-Város-Régió, 2006/3*, pp. 23-25
- CSOMÓS, GY. (2007): A NUTS-rendszer magyarországi alkalmazása, *Szolnoki Tudományos Közlemények XI.*, p. 9
- CSORBA, P. (2006): Indikátorok az ökológiai tájszerkezet és tájműködés jellemzésére. In: Táj, környezet és társadalom / Landscape, Environment and Society. In: *Ünnepi tanulmányok Keveiné Bárány Ilona professzor asszony tiszteletére*. Szegedi Egyetem, pp. 117-122
- DABINETT, G. (1997): The EU Community Initiatives and the Management of Industrial Change in the UK, in: *BACHTLER, J. – TUROK, I.: The coherence of EU Regional Policy, contrasting perspectives on the Structural Funds*, Routledge pp. 109-122.

DAHM, S. (2004): *Abschlussbericht LEADER+ Projekt "Entwicklungskonzept zur Reaktivierung innerörtlicher Freiflächen zur Reduzierung des Landschaftsverbrauchs in den Gemeinden Forbach, Gernsbach und Weisenbach"* Institut für Städtebau und Landesplanung, Prof. Dr. sc. techn. BERND SCHOLL, Universität Karlsruhe (TH), ISBN 3-89157-109-7 p.97.

DAX, T. – MACHOLD, I. (2001): Assessment of rural development programmes to enhance youth integration, *Paper to the 41st Congress of the European Regional Science Association, ERSA, Zagreb, Croatia, 29th August - 1st September 2001;*"European Regional Development Issues in the New Millenium and Their Impact on Economic Policy" p. 19

DIENEL, C. szerk. (2005): *Abwanderung, Geburtenrückgang, und regionale Entwicklung, Ursachen und Folgen des Belvölkerungsrückgangs in Ostdeutschland*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, pp. 33-52.

DOHSE, M. (2007): Schnittstellen des landesplanerischen Instruments Regionalmanagement mit fachpolitischen und kommunalpolitischen Instrumenten und Handlungsansätzen, Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Fakultät für Angewandte Informatik Universität Augsburg, p.191

DÖMSÖDI, J. (2010): *Tájrendezés és tájvédelem 2, A tájak rendszertani (természeti földrajzi) alapismeretei*, Nyugat-magyarországi Egyetem, Elektronikus jegyzet, p.22

DUBOST, M. (2008): Gestaltung von Territorien. *Leader+ Magazine 2008/3*. pp.6-22.

EGRI, Z. (2014): A város- és városstéség-tipizálás alapjai Kelet-Közép-Európában. *Tér és Társadalom, Észak-Amerika, 28*, pp. 87-104

ELBE, S. /et.al./ (2007): *Begleitforschung „Regionen Aktiv” – Synthesebericht und Handlungsempfehlungen*, Universitätsdrucke Göttingen, pp.104-112.

ESER, T./NUSSMUELLER, E. (2006): Mid-term evaluations of Community Initiatives under European Union Structural Funds: A process between accounting and common learning, *Regional Studies 40* (2), April, p.249

EUROPÄISCHE GEMEINSCHAFTEN (2006): *Der LEADER-Ansatz. Ein grundlegender Leitfaden. Amt für amtliche Veröffentlichungen der Europäischen Gemeinschaften*, Luxemburg (ISBN 92-79-02042-0) p.27

EUROPEAN COMISSION (1997): *Ex-Post Evaluation of the LEADER I Community Initiative 1989-1993*. 1999 pp. 3-55

EUROPEAN COMISSION (1998): The European Social Fund an overview of the programming period 1994-1999, Employment & social affairs, Luxembourg: *Office for Official Publications of the European Communities*, pp. 14-33.

EUROPEAN COMISSION (2003): *Ex-post Evaluation of LEADER II Community Initiative Volume 1: Main Report – by ÖIR Managementdienste GmbH* p. 262

EUROPEAN COMISSION (2003): *LEADER II ex-post Evaluation, CHAPTER 5, Implementation of LEADER II*, pp. 89-111.

EUROPEAN SPATIAL PLANNING OBSERVATION NETWORK (2003): *The territorial impact of CAP and rural development policy – Third Interim Report August 2003*, p.190

FABIAN, B. (1996): *EU-Strukturpolitik in Deutschland 1994-1999*, Deutscher Industrie und Handlestag, p.163

- FALUVÉGI, A. (2004): A társadalmi gazdasági jellemzők területi alakulása és várható hatásai az átmenet időszakában, *Műhelytanulmányok- Discussion Papers 2004/5*, MTA Budapest. p.50
- FARAGÓ, L. (1991): A térszemlélet változó tartalma. *Tér és Társadalom, 1991/1.* pp.103-109
- FARAGÓ, L. (2004): A regionalizmus hajtóerői Magyarországon, *Tér és Társadalom 2004/3*, pp.1-23
- FARKAS, T. (2000): „SAPARD KISTÉRSÉGEK”, in: *Tér és Társadalom 2000/2-3.* pp. 209-217
- FARKAS, T. (2003): A kistérségek a vidékfejlesztés és a területfejlesztés hálójában, In: Nemes Nagy József (szerk.) (szerk.) *Regionális Tudományi Tanulmányok 8. Kistérségi Mozaik.* Budapest. pp. 25-36.
- FAZEKAS, ZS. - NEMES G. (2005): Kísérleti LEADER-jellegű program Magyarországon. Promei Faluműhely Alapítvány: *AVOP LEADER+ készségek elsajátítása.* 2005 pp. 342-369
- FERNANDES, T. F. – MILLER, K. L. – READ, P. A. (2000): The monitoring and regulation of marine aquaculture in Europe, *Journal of Applied Ichthyology Volume 16, Issue 4-5.* pp. 138-143.
- FRANZEN, N. HAHNE, U. HARTZ, A. KÜHNE, O. SCHAFRANSKI, F. SPELLERBERG, A. ZECK, H. (2008): Herausforderung Vielfalt – Ländliche Räume im Struktur- und Politikwandel, *AKADEMIE FÜR RAUMFORSCHUNG UND LANDESPLANUNG, Nr. 4.* p.50
- FRIEDRICH, W. – HÄGELE, H. – MATHEI, P. (2001): Evaluierung der Gemeinschaftsinitiative ADAPT in Deutschland – *Endbericht – Untersuchung im Auftrag des Bundesministeriums für Arbeit und Sozialordnung* pp. 1-27.
- FRIES, U (2008): *Regionalmanagement – „Seminararbeit im Rahmen des Seminars „Konzepte und Instrumente der Neuen Regionalplanung“* p.53
- FÜRST, D. (1998): *Projekt- und Regionalmanagement*, in. *Methode und Istrumente räumlicher Planung*, ARL (Hrsg), p.238
- FÜRST, D. (2005): Raumplanung im Wandel, *Zeitschrift für Angewandte Geographie 3/2005*, pp. 102-105.
- FÜRST, D./ BENZ, A. (2003): Region - "Regional Governance" - Regionalentwicklung. In: Adamaschek, B. & Pröhl, M. (Hrsg.): *Regionen erfolgreich steuern: Regional Governance - von der kommunalen zur regionalen Strategie*, pp. 11-66.
- GAWRON, T. (2010): Reorganisation der Verwaltungsstrukturen in schrumpfenden Regionen, Technische Universität Braunschweig, *RATUBS Nr. 2/2010*, ISSN 2190-5606 p.108
- GEILER, D, VIELHABER, B. (1999): *KMU-Förderungsprogramme und Wirtschaftsförderungsgesellschaften in Deutschland - Ein kritischer Überblick über das bestehende System*, Im Auftrag von GTZ, Abt. 41, AF "Privatwirtschaftsförderung" p.48
- GEISSENDÖRFER, M. - SEIBERT, O. (2005): LEADER 2007, was wäre, wenn... *LEADERforum 2005/2* pp. 42-43
- GEISSENDÖRFER, M. (2005): Evaluation von Programmen und Konzepten der ländlichen Strukturentwicklung dargestellt am Beispiel der EU-Gemeinschaftsinitiative LEADER. *Dissertation 2005* pp. 5-68
- GETIMIS, P. (2003): Improving European Union Regional Policy by Learning from the Past in View of Enlargement. *European Planning Studies, Volume 11, Number 1*, pp. 77-87.

GIESSEN, L. (2010): Regional Governance für ländliche Räume – innovativer Ansatz, politischer Gegenwind und der Weg vorwärts, *Raumforschung und Raumordnung* 68, pp.3–14

HAHNE, U. (2004): Ländliche Regionalentwicklung mit LEADER+, in: *Raumplanung* 116, pp. 199-204.

HAHNE, U. (2009): Zukunftskonzepte für schrumpfende ländliche Räume. Von dezentralen und eigenständigen Lösungen zur Aufrechterhaltung der Lebensqualität und zur Stabilisierung der Erwerbsgesellschaft. *Zeitschrift für Stadt-, Regional- und Landesentwicklung. Heft 1/2009. Hannover*, pp. 2-25

HAHNE, U. (2013): Regionale Resilienz. Eine neue Anforderung an die ländliche Entwicklung und künftige Regionalpolitik der EU. In: *Landwirtschaft 2013. Der kritische Agrarbericht. Konstanz/Hamm: ABL-Verlag* 2013, S. 155-160

HARDY, S. - HART, M. - KATOS, A. (1995): An enlarged Europe – „Regions in Competition?“, *Regional Policy and Development* 6, Regional Studies Association, pp. 192-206.

HARKAI, N. (2006) *Közösség és közösségi munka*. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest 2006, ISSN: 1216-6723 pp. 41-47.

HARVEY, B. (2003): Review of the Peace II programme, The Joseph Rowntree Charitable Trust, pp.15-56.

HEALEY, P. (2004) The treatment of space and place in the new strategic spatial planning of Europe. *International Journal of Urban and Regional Research* 28. pp. 45–67

HOFFMANN, I. (2008): *A kistérség helye a magyar közigazgatás rendszerében*. Disszertáció, (ELTE ÁJK) Budapest. 224 p.

HORVÁTH, GY. (2002): Regional policy and development in East-Central Europe. In: *Cities and Regions in an Enlarging European Union*. Ed.: R. DOMAŃSKI. Warszawa: *Polish Academy of Sciences Committee for Space Economy and Regional Planning*, 2002. 107-127. p.

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/tanritan/program.pdf> (2009.04.03)

http://urbact.eu/fileadmin/general_library/URBACT_CLLD_290212.pdf (2013.12.10)

HUTTER, A. – NEIDHARDT, R. (2005): Stadt-Land: Ein Verhältnis im Wandel, *Entwicklung & Ländlicher Raum* 2005/5, pp. 13-15.

HÜLSEN, C. (1993): *Regionalpolitische Konzepte und Instrumente von EG, BRD und Bundesländern*. Untersuchungen zu Integrationsproblemen bei der Umsetzung in Norddeutschland, p.183

INSTITUT RAUM UND ENERGIE (2003): *Stadt-Umland-Konzepte in Schleswig-Holstein - Empfehlungen für die kommunale Praxis*, Innenministerium des Landes Schleswig-Holstein Abteilung Landesplanung, ISSN 0935-4042 p.76.

IVANICS, I. – ŐTÓTH, J. (2012): A járások múltjáról és lehetséges jövőjéről, in: *Területi Statisztika*, 15. évf. 1. szám, pp. 6-33

JANKOVIC, D. (2012): Territorial approach to regional rural development, *Economics of Agriculture* 4/2012, pp.675-686.

JÁVOR, K. (1999): Számvetés a SAPARD-ról és viselt dolgainkról. *A Falu*. 14. évf. 3. szám. pp. 37-47.

- KASSAI, ZS. – FARKAS, T. (2007): A LEADER+ program alulnézetből, *Comitatus*, 2007. május, pp. 71-79.
- KATONA, J. (2008): *Tájföldrajz – Tájvédelem, egyetemi jegyzet*, Budapesti Műszaki Egyetem Környezetmérnöki Intézet, p. 34
- KERÉNYI, A. (2006): Kényelmetlen, de alapvető – a táj eltérő értelmezései és azok tájtervezési-tájvédelmi jelentősége, *Falu-Város-Régió*, 2006/3, pp. 18-22
- KINDELBERGER, K. – POLESCHNER, A. (2005): Arbeitsmarktpolitischen Gemeinschaftsinitiativen: Das EQUALProjekt Inclusion, *WeltTrends Nr.47*, pp. 55-63.
- KLÄRLE, M. (2007): Dorf komm+: Dörfer beleben - Flächen sparen ; wissenschaftliche Zusammenführung von 18 Ortsentwicklungskonzepten in der LEADER+-Gebietskulisse Hohenlohe-Tauber zur Entwicklung eines Leitfadens für Kommunen. Stuttgart : Steinbeis-Ed, pp. 6-10.
- KOCZISZKY, GY. (2008): *Területfejlesztés módszertana*, Miskolci Egyetem Kiadó, p. 260.
- KORNAL, J. (1993): *A szocialista rendszer*. Budapest, HVG kiadó, ISBN: 9788081014697, pp. 38–80.
- KOVÁCH, I. (2000) LEADER, a new social order, and the Central and East European Countries, *Sociologia Ruralis*, 2000, Vol. 40 (2) pp. 181-189
- KOVÁCS, T. (2003): Magyarország kistérségi szerkezete. In:Ágh A.–Németh J. (szerk.) Kistérségi közigazgatás. *Szakértői tanulmányok. Belügyminisztérium IDEA Program*. pp. 71-87.
- KOZMA, G. (2003): *Az Európai Unió regionális politikája* – (In: szerk. SÜLI-ZAKAR I.) A terület- és településfejlesztés alapjai, Campus Dialog, Szeged, pp.181-205.
- KOZMA, G. (2003): *Regionális gazdaságtan: geográfus és földrajz tanár szakos hallgatók számára*. – Egyetemi jegyzet, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, p. 188
- KÖNIG, I. (1992): Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt- und Berufsforschung, Dokumentation beschäftigungsrelevanter Förderprogramme der EG-Kommission, (Sonderausdruck) pp. 406-410.
- KRÄMER, R. – KÖNIG, F. (2002): Vernetzung europäisierter Regionen: Zwischen Regionalisierung und Europäisierung, In: *Regionales Europa – Europäisierte Regionen*, THOMAS CONZELMANN UND MICHÈLE KNODT (Hg.), pp. 279-298
- LEADER EUROPEAN OBSERVATORY (2001): *Der Mehrwert des LEADER-Ansatzes* – ein Leitfaden für die Bewertung der besonderen Merkmale von LEADER, Innovation im ländlichen Raum, Heft Nr. 4, Europäische Beobachtungsstelle LEADER p. 52.
- LEADER Koordinierungstelle/AEIDL (1994): *Verzeichnis der deutschen lokalen Aktionsgruppen*, LEADER Coordinating Unit/AEIDL (Brussels) p.32
- LEBER, N. – KUNZMANN, K. (2006): Entwicklungsperspektiven ländlicher Räume in Zeiten des Metropolenfiebers, In: *disP- The Planning Review 166-3/2006*, pp. 58-70
- LENGYEL, I. (2003): Verseny és területi fejlődés. JATEPress, Szeged. pp. 71-93
- LUKOVICS, M. (2008): Térségek versenyképességének mérése. JATEPress, Szeged. pp. 32-53.
- MACHOLD, I. – DAX, T. – MEISINGER, C. (2005): Soziale und wirtschaftliche Integration von Jugendlichen im ländlichen Raum - Policies and young people in rural development, In: *Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft für Agrarökonomie*, Band 10, pp. 181-197

- MADARÁSZ, I. (2000): *Hogyan készítsünk vidékfejlesztési programot?* Agroinform Kiadóház, Budapest ISBN: 963-502-705-2, 2000 p.194
- MARJÁN, A. (2006): *Az Európai Unió gazdasága.* HVG Kiadó, ISBN: 9637525920 pp. 676-677
- MARTIN, J. W. – MCKEOWN, S. F. (1993): The Potential of Information and Telecommunications Technologies for Rural Development, *The Information Society, Volume 9/2.* pp. 145-156.
- MATTÁNYI, Zs. (2005): Kistáj - kistérség? In: *Régiók távolról és közelről. Regionális Tudományi Tanulmányok 12.* /szerk. NEMES NAGY JÓZSEF/ ELTE, Regionális Földrajzi Tanszék, 2005. pp. 73-81.
- MEIER, C. - BUCHER, A. - HAGENBUCH, R. (2010): Landscape, Landscape Awareness, and Landscape Identity as Potentials for Regional Development – *An Empirical Case Study in Southern Glarus, Switzerland GAIA 19/3 (2010),* pp. 213 – 222
- MIHÁLYI, H. (2009): A Terület- és településfejlesztés, mint hazánk Európai Unióba történő illeszkedésének fontos eszköze, *Publicationes Universitatis Miskolcensis: Sectio Philosophica, 1/2009,* pp. 191-197.
- MOLNÁR M. (2010): Gondolatok a területi folyamatok monitoringozásáról és a falukutatásról
VIDÉK HANGJA MAGAZIN
<http://mnvh.hu/ptPortal/index.php?mod=news&action=showNews&newsid=12075&lang=hu>
- MOLNÁR, M. (2008): Sustainable Development in Connection with Urbanization, Rural Development In: *Economics of Sustainable Agriculture I-II.: Scientific Book* pp. 119-135.
- MORAVCSIK, A. (1993): Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach. *JCMS: Journal of Common Market Studies, 31,* pp. 473–524.
- MÖSGEN, A. (2008): *Regionalentwicklung in Deutschland und ihre Determinanten, Forschungsbeiträge zur Stadt- und Regionalgeographie,* Forschungsbeiträge zur Stadt- und Regionalgeographie, Band 3, 2008, broschiert ISBN: 978-3-8258-1047-4, LIT Verlag, p. 336.
- NEMES NAGY, J. (1997): Régiók, regionalizmus. „*Educatio*” 3. sz. pp. 407-423.
- NEMES NAGY, J. (1998): A tér a társadalomtudományban. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület „Ember-település-régió”, Budapest. pp. 67-85.
- NEMES NAGY, J. (2003): A kistérségek funkcióiról. Regionális Tudományi Tanulmányok 8. In: *Kistérségi Mozaik (Tanulmányok),* pp. 6-16.
- OBERMAIER, F. (2002): Konzeption von Regionalmanagement als Instrument der Landesentwicklung. *Inaugural-Dissertation. 2006* pp.21-31
- ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT (1996): OECD Workshop on Information Infrastructure, General Distribution, OCDE/GD(96)92, pp. 13-15.
- OSVÁTH, L. (2009): A non-profit szektor földrajzi képe Magyarországon, PhD értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar Földtudományi Doktori Iskola, pp.64-82.
- ÖSTERREICHISCHES INSTITUT FÜR RAUMPLANUNG (2006): Raumbewachung für Europa, Eine Reflexion zu ESPON und dessen bisherigen Ergebnissen aus österreichischer Sicht, p.77
- PALÁDI-KOVÁCS, A. (2011): Kistáj, járás, kistérség – egy etnográfus szemével, in: *Tér és Társadalom, 25/3.* pp. 141-153.

- PATKÓS, CS. (2006): LEADER+ Initiative in Northern Hungary, Zikov, Mihailo et alii (2006): *Rural Areas in the Modern Development Conditions. proceedings, Tome 1. Ohrid* pp. 235-253
- PHINNEMORE, D. – MCGOWAN L. (2002): *A Dictionary of the European Union*. Europa Publications Limited 2002 pp.51-68.
- PURCELL, J. (1994): *The LEADER Programme* – Department of Agriculture, Food and Forestry Ireland, p. 53
- RAY, C. (1998): Territories, Structures and Interpretation – Two case studies of the European Union's LEADER I Programme, *Journal of Rural Studies, Vol. 14. No.1* pp.79-87.
- RAY, C. (2000): Endogenous socio-economic development in the European Union - issues of evaluation, *Journal of Rural Studies 16*. pp. 447-458.
- RECHNITZER, J. (1998) *Területi stratégiák*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs ISBN: 963-9123-30-7, 1998. 345 p.
- RHODES, K./MAZEY S. ed. (1995): *The State of the European Union. Building a European Polity?* Vol.3. ISBN: 978-1-55587-605-0, pp.337-391
- RÖDDER, A. (2011): *Geschichte der deutschen Wiedervereinigung*, Verlag C. H. Beck, München, ISBN: 978-3-40662233-5, p.127
- RUSZKAI, CS. (2007) A LEADER+ közösségi kezdeményezés (2000-2006) és a LEADER-Program (2007-2013) összehasonlító elemzése - In: *Tanár Úrnak Tisztelettel!* (szerk.: Süli-Zakar I.) Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen, pp. 323-328
- RUSZKAI, Cs. (2009): A területiség vizsgálata a LEADER fejlesztési módszertan keretén belül - *PhD konferenciakötet Szeged 2009. március* - elektronikus kiadvány p.17
- RUSZKAI, CS. 2006: The co-operation of rural areas in the LEADER+ Program. - In: *Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-border Space* - from National to European Perspective (eds. Süli-Zakar, I. - Horga, I.). Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 393-396
- SCARPETTA, S./SONNETT, A./MANFREDI, T. (2010): Rising Youth Unemployment During The Crisis - How to prevent negative? *OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 106*, p.35
- SCHÄFFER, V. (2003): Regionalmanagement in Sachsen-Anhalt, Theoretische Grundlagen und praktische Ausgestaltung im Vergleich dreier Regionen, *METAR Band 44/2003*, p.145
- SCHERER, R. (2003): Prozessbegleitende Evaluation mit "verborgenen Hypothesen" - Praktische Erfahrungen am Beispiel der EU-Gemeinschaftsinitiative INTERREG III/A, *Zeitschrift für Evaluation 1*, pp.56-78.
- SCHMIDT, G. (2004): Entwicklung durch Regionales „Geld“? *LEADERforum 2004/2*. 2004 pp. 16-17.
- SCHMITZ, J. (2000): *Beihilfspolitik der EU* – Strukturfonds, Ausarbeitung, Verlag für Akademische Texte, ISBN: 978-3-640-02563-3 p 15.
- SCHULZE PALS, L. - BARTELT, F. (2007): NRW Mehr LEADER ab 2007, LEADER im Mainstream-Maßnahmenspektrum, *LEADERforum 2006/3* pp. 28-29.
- SEIBERT, O. (2007): *Kosten und Mehrwert von Regionalmanagement*. Vortrag im Thüringer Landtag, Erfurt 28.02.2007. Erweiterte Fassung, p. 21

- SHUCKSMITH, M (2000) - Endogenous development, social capital and social inclusion: perspectives from LEADER in the UK, in: *Sociologia Ruralis 40 Issue 2*, p.208-218
- SOTO, P. - HOUK, M. - RAMSDEN P. (2012): *Implementing "community-led" local development in cities. Lessons from URBACT*. p. 10
- STEHN, J. (1998): Interregionale Transfers nach einer EU-Osterweiterung: Ein Reformkonzept für die Europäischen Strukturfonds, In: *Die Weltwirtschaft, Heft 3.*, pp. 316-341
- STEIN, R. (2004): Territories, Centres and Peripheries: Toward a geoethnic-geoeconomic-geopolitical model of differentiation within Western Europe In: *KEATING, M (editor): Regions and Regionalism in Europe, Edward Elgar Publishing Limited 2004*, pp. 163-204.
- STÖHR, L. - SCHENK, W. (1997): Die Umsetzung des EU-Förderprogramms LEADER, in: *Raumforschung und Raumordnung 6*, pp.421-431
- STÖHR, L. (2001): *Ländliche Entwicklung in Europa Ziel-Wirkung-Analyse der EU-Gemeinschaftsinitiative LEADER* - Dissertation zur Erlangung des Grades eines Doktors der Philosophie der Geowissenschaftlichen Fakultät der Eberhard-Karls-Universität Tübingen, p.250
- SUSANU, M. (2008): Romanian Pattern in Absorption and Management of European Structural Funds: A Critical Analysis, Munich Personal RePEc Archive, *MPRA Paper No. 11095*, p.13
- SÜLI-ZAKAR I. (2008): *Neighbours and Partners: on the Two Sides of the Border*. (szerk. Süli-Zakar, I.). Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, p. 402
- SÜLI-ZAKAR, I. (1997) Régiók a földrajzi térben. *Comitatus VII. évf. 3-4. sz.*, p. 7-16.
- SÜLI-ZAKAR, I. (2003) *A régió földrajzi integráció*. In: Süli-Zakar I. (szerk.) A terület- és településfejlesztés alapjai. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, pp.127-135.
- SÜLI-ZAKAR, I. (2003): A régiók Európában és Magyarországon. – *Debreceni Szemle, VII. évf. 3.sz.* pp 355-370.
- SVRCKOVÁ, L. (2006): *European Cohesion Policy: Did It Succeed in Lowering of Regional Disparities?* - RIGOROUS THESIS, Charles University in Prague Faculty of Social Sciences, Institute of Economic Studies, pp. 6-18.
- SWOBODA, J. (2005): LEADER – ein Methodenkasten für die Regionalentwicklung in Europa, in: *Entwicklung und ländlicher Raum* p.20-22
- SZABÓ, P. (2005): A NUTS rendszer ki- és átalakulása. *Comitatus-Önkormányzati Szemle XV. évf. (8-9. szám)*, pp. 7-14.
- SZABÓ, P. (2005): Régió: „meghatározott területi egység”, in: *REGIONÁLIS TUDOMÁNYI TANULMÁNYOK 12*: pp. 7-61.
- SZÉKELYHIDI, T. ET AL. (1999): Agrárágazati- vidékfejlesztési stratégiák kidolgozásának támogatása térinformatikai módszerekkel, *FM EU-Integrációs Füzetek*, p.29.
- TANRITANIR, N. (2002): EUROPEAN COMMUNITY PROGRAMMES AND AGENCIES, p.91
- TÉSITS, R. ET AL. (2014): A földrajz sorskérdései. Egy kerekasztal beszélgetés tanulságai, In: *Földrajzi Közlemények 138.1.*, pp. 75-82.
- TORTOLA, P. (2014): "Urban regeneration in the EU: A comparative perspective". *Perspectives on Europe, 44, 1.* pp. 85-88.

TÖMMEL, I. (2002): Die Regionalpolitik der EU: Systementwicklung durch Politikgestaltung, In: *Regionales Europa – Europäisierte Regionen*, THOMAS CONZELMANN UND MICHÈLE KNODT (Hg.), pp. 39-68.

TÖMMEL, I. (2008): *Das politische System der EU*, Oldenbourg Wissenschaftsverlag; Auflage: 3., vollst. überarb. u. akt. A (19. November 2007) ISBN-13: 978-3486585476 p. 312

TÖPEL, K. ET AL. (2001): Ex-post Bewertung der Interventionen des EFRE im Land Berlin für den Förderzeitraum 1994 bis 1999: Bd. 3. Evaluierung der Gemeinschaftsinitiative KONVER, pp. 3-26.

VADÁSZ, I. (2002): Az öntevékeny társadalmi szervezetek (egyesületek, alapítványok) történeti földrajzi elemzése Magyarországon 1878-1996 Ember és környezete. *A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 58, Szolnok, 2002.* pp. 149-154

VIETING U. / SEIBERT, O. (2006): Neues REK – neue Chance, *LEADERforum 2006/2.* pp. 27-28.

VOLK A. - BOJNEC Š. (2014): Local action groups and the LEADER co-financing of rural development projects in Slovenia, *Agric. Econ. – Czech, 60*, pp. 364-375

WALSH, K. ET AL. (1997): *Interim Evaluation of the EMPLOYMENT Community Initiative*, Research Report RR8, ISBN 0 a5S22 594 7 p.112

WEIGAND, H. (2001): Lebensadern für Mensch und Natur. Das Talauenprojekt der LAG, Südlicher Steigerwald, in: *LEADERforum, Jg. 4, H. 1*, p.12

WEISS, W. (2002): Ländliche Identität – Was formt das Leben im ländlichen Raum? – *LEADERforum 2002/3*, pp. 23-25.

WERNER, F. (2000): *Die Gemeinschaftsinitiative "KMU" in Ostdeutschland: Förderung der Anpassung kleiner und mittlerer Unternehmen an den Binnenmarkt durch die Europäische Union*, ISBN 3-928739-53-0 p.236

WESTPHAL, C. (2010): Die Jugend wandert ab, in: *LandInform Magazin für ländliche Räume, 2010/1*, pp.14-15.

WILLIAMS, R. H. (1996): *European Union Spatial Policy and Planning*, A SAGE Publications Company, ISBN: 9781853963056 pp.65-91.

7.1 Internetes hivatkozások

<http://ec.europa.eu/agriculture/eval/reports/leader2/de.pdf> (2008.03.05)

http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/dossier_p/de/illustrations/map1.pdf (2008.03.05)

<http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/rural-de/biblio/model/contents.htm> (2008.03.06)

<http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/rural-de/biblio/spec/contents.htm> (2008.03.08)

<http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/rural-en/biblio/research/research.pdf> (2008.03.08)

http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leaderplus/memberstates/enlarge_hu.htm (2008.03.08)

http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leaderplus/memberstates/index_de.htm (2008.03.11)

http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leaderplus/pdf/country_sheets/SK.pdf (2008.03.20)

http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leaderplus/pdf/country_sheets/GER.pdf (2008.03.20)

http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leaderplus/pdf/country_sheets/HU.pdf (2008.03.20)

<http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=de&ihmlang=de&lng1=de,hu&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=219802:cs&page=> (2008.03.22)

http://europa.eu/legislation_summaries/regional_policy/provisions_and_instruments/g24208_de.htm (2008.03.22)

http://home.arcor.de/gkh2000/bayern/ausgabe_bay_karte_gross.jpg (2008.04.06)

http://www.adata.hu/Kozossegi_Adattar/parolaar.nsf/0/39e3b00209fa1072c1256ec500283e86?OpenDocument (2008.04.07)

http://www.arfolyamkereso.com/?currency=EUR&all=1&start_date=2009-11-11&end_date=2010-01-10#graph (2008.04.09)

<http://www.fg-art.de/assets/files/KostenUndMehrwertVonRegionalmanagement.pdf> (2008.04.10)

<http://www.fvm.gov.hu/main.php?folderID=908&articleID=3859&ctag=articlelist&iid=1> (2008.04.10)

<http://www.fvm.hu/main.php?folderID=908&articleID=3859&ctag=articlelist&iid=1> (2008.04.10)

<http://www.lexas.net/laender/europa/deutschland/bundeslaender/bayern/media/Bayern-Regierungsbezirke.png> (2008.04.11)

http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/dossier_p/de/dossier/chap4.pdf (2008.05.02)

http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/06/05/data/tabhun/4/load01_11_0.html (2008.05.02)

<http://www.stmelf.bayern.de/landentwicklung/leader/12722/#LEADER+%20in%20Bayern> (2008.05.02)

http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/prord/prordc/prdc_de.htm (2008.05.11)

http://www.stmelf.bayern.de/landentwicklung/leader/12722/linkurl_0_31_0_0.pdf (2008.09.06)

<http://www.uni-muenster.de/HausDerNiederlande/zentrum/Projekte/NiederlandeNet/Dossiers/Politik/Verwaltung/deutschland.html> (2008.09.06)

<http://www.vg.hu/gazdasag/nygyvenezzer-euros-nemet-atlagjovedelem-92919> (2008.09.11)

<http://www.welt.de/wirtschaft/article3028600/Inflationsrate-lag-2008-auf-14-Jahres-Hoch.html> (2008.10.01)

<http://www.zeit.de/wirtschaft/2009-12/inflation-deutschland-tiefstand> (2008.10.01)

<http://www.landesentwicklung.bayern.de/uploads/media/s020.pdf> (2008.10.01)

http://www.region-muenchen.com/aktuell/glossar/body_glo.htm#allgem (2008.10.01)

http://www.szolnok.mtesz.hu/sztk/kulonszamok/2007/cikkek_pdf/Csomos_Gyorgy.pdf (2008.10.25)

<http://www.bergbehoerde.sachsen.de/set/431/03%20Endbericht%20EAGFL-A-1.pdf> (2009.02.22)

http://rcpef12.pfmb.uni-mb.si/ff/geografija/revija/rg_2_1/04_florian_tropper_zsilincsar.pdf (2009.02.22)

http://rkk.uni-obuda.hu/kmi/dokument_elemei/termtajv/Tajfoldrajz.doc (2009.02.22)

<http://vmek.oszk.hu/02000/02043/html/433.html> (2009.02.22)

www.kozlony.magyarorszag.hu/pdf/7546 (2010.01.10)

http://www.fvm.gov.hu/doc/upload/200804/hvs_tervezesi_utmutato_20080401.pdf (2010.01.10)

http://hvg.hu/itthon/20090814_leader_moning_vidеkfejlesztес (2010.02.02)

http://www.fvm.gov.hu/doc/upload/200709/93_2007_fvm.pdf (2010.02.03)

<http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=de&ihmlang=de&lng1=de,hu&lng2=cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,nl,pl,pt,sk,sl,sv.&val=404124:cs&page=> (2010.05.26)

<http://www.leaderplus.de/index.cfm/000056D67DE912D7B8E46521C0A8D816> (2010.06.06)

<http://www.ruralforum.info/papers/tacolien.pdf> (2010.06.06)

http://www4.gipuzkoa.net/ogasuna/fondoseur_ant/pp4/blo1c4.ht (2011.03.05)

http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/cities/cities_en.pdf (2011.03.05)

http://ec.europa.eu/regional_policy/urban2/urban/upp/src/frame1.htm (2011.03.05)

http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/regional/index_de.cfm (2011.03.05)

<https://eldorado.tu-dortmund.de/bitstream/2003/2853/3/DissBuddeInterregvnovember.pdf> (2011.03.19)

<http://ec.europa.eu/environment/life/about/index.htm> (2011.04.02)

http://ec.europa.eu/justice/policies/discrimination/docs/com_2011_173_en.pdf (2011.04.02)

http://www4.gipuzkoa.net/ogasuna/fondoseur_ant/pp4/blo1d1.htm (2011. szeptember 27.)

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=987&langId=en&pubId=31&type=2&furtherPubs=yes> (2011.09.28)

<http://ec.europa.eu/esf/main.jsp?catId=35&langId=en> (2011.09.28)

http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/prord/prordc/prordc12.htm (2011.09.30)

<http://eustructuralfunds.gov.ie/files/Documents/Peace%20III%20EU%20Programme%20for%20Peace%20and%20Reconciliation.pdf> (2011.09.30)

http://ec.europa.eu/unitedkingdom/about_us/office_in_northern_ireland/funding/strfunds.pdf (2011.10.02.)

<http://mojo.bwsa.de/Data/Sites/1/BWSA-Schriftenreihen/txth0399.pdf> (2011.10.03)

http://www.gisig.it/Comm_Dev/SMES.HTM (2011.10.23)

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/91/726&format=HTML&aged=1&language=DE&guiLanguage=en> (2011.10.23)

http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/prord/prordc/prordc9.htm (2011.10.24)

http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/prord/prordc/prordc11.htm (2011.10.24)

http://epub.sub.uni-hamburg.de/epub/volltexte/2009/1463/pdf/ifop03_de.pdf (2011.10.24)

http://ec.europa.eu/green-papers/pdf/green_paper_on_community_initiatives_1994_1999_c0m_93_282.pdf (2011.10.25)

http://www.portal-fischerei.de/fileadmin/redaktion/dokumente/fischerei/070223_Entwurf-Ex-ante.pdf (2011.10.25)

<http://www.bildung-weltweit.de/explica.html?sp=1&a=80> (2011.11.01)

http://www.bka.gv.at/site/Cob_29632/6100/DesktopDefault.aspx (2011.11.01)

http://cordis.europa.eu/fetch?CALLER=DE_PROGLINK_PARTNERS&ACTION=D&DOC=1&CAT=PROG&QUERY=0133dc4292f7:0543:25eee493&RCN=294 (2011.11.02)

http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/countries/de/mte-rep-de-hessen_de.pdf (2012.02.25)

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-91-731_en.htm (2013. december 27)

<http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/rural-de/biblio/compet/sub13.htm> (2014. május 7.)

<http://urbact.eu/en/news-and-events/view-one/urbact-news/?entryId=5131> (2014.02.14)

http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/vocational_training/c11015a_en.htm (2014. 07.06)

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-91-724_en.htm (2014. augusztus 9)

http://www.netzwerk-laendlicher-raum.de/fileadmin/sites/ELER/Dateien/02_Regionen/BAG_LAG/BAGLAG-Berliner_Erklaerung2012.pdf (2014. augusztus 21.)

https://wirtschaft.hessen.de/sites/default/files/media/hmwvl/leader_bewegt_regionen.pdf (2014. augusztus 21.)

http://www.terport.hu/webfm_send/3991 (2014. szeptember 4.)

http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/infolead/il51_de.pdf (2014. szeptember 4.)

7.2 Törvények, jogszabályok, hatósági közlemények

BUNDESARBEITSGEMEINSCHAFT DER LEADER AKTIONSGRUPPEN IN DEUTSCHLAND BAG LAG (2011): Berliner Erklärung der BAG LAG zu den Entwürfen der EU-Verordnung 2011/0276 und 2011/0282, p.4

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (1991): Guide to Community Initiatives – Taken under the Reform of the Structural Funds, Second Edition, Luxembourg: Office for Official Publications of The European Communities, p.88

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (1993): The Future of Community Initiatives under the Structural Funds, COM(93)282 final Brussels, 16 June 1993, p.32

MITTEILUNG DER KOMMISSION AN DIE MITGLIEDSTAATEN vom 14. April 2000 über die Leitlinien für die Gemeinschaftsinitiative für die Entwicklung des ländlichen Raums (Leader+) (2000/C 139/05)

FVM (1999): Magyarország SAPARD terve 2000-2006, pp. 60-137

FVM (2007): A SAPARD program ex-post értékelés, VÁTI Kht., pp.81-160

64/2004. (IV. 15.) Korm. rendelet a területfejlesztés kedvezményezett térségeinek jegyzékéről

240/2006. (XI. 30.) Korm. rendelet a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről

93/2007. (VIII. 29.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról szóló 1698/2005/EK tanácsi rendelet 3. és 4. tengelyének keretében megalakuló helyi akciósoportok elismerési rendjével kapcsolatos egyes kérdésekről

VERORDNUNG (EG) Nr. 1698/2005 DES RATES vom 20. September 2005 über die Förderung der Entwicklung des ländlichen Raums durch den Europäischen Landwirtschaftsfonds für die Entwicklung des ländlichen Raums (ELER)

1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról

1999. évi XCII. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény módosításáról

244/2003. (XII. 18.) Korm. rendelet a kistérségek megállapításáról, lehatárolásáról és megváltoztatásának rendjéről

RESOLUTION OF THE ECSC CONSULTATIVE COMMITTEE ON THE CONTINUATION OF THE ECSC READAPTATION MEASURES UNDER ARTICLE 56 OF THE ECSC TREATY AFTER 2002 AND THE REVISION OF THE STRUCTURAL FUNDS (AGENDA 2000) (98/C 155/06) (Text with EEA relevance) (adopted unanimously during the 339th session of 2 April 1998)

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES COM(93) 645 final (1994): ENERGY AND ECONOMIC AND SOCIAL COHESION, COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE COUNCIL, THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE, p.42

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (1990): GUIDE TO COMMUNITY INITIATIVES (TAKEN UNDER THE REFORM OF THE STRUCTURAL FUNDS) Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1990 ISBN 92-826-0456-X, p.36

VERORDNUNG DES EUROPÄISCHEN PARLAMENTS UND DES RATES mit gemeinsamen Bestimmungen über den Europäischen Fonds für regionale Entwicklung, den Europäischen Sozialfonds, den Kohäsionsfonds, den Europäischen Landwirtschaftsfonds für die Entwicklung des ländlichen Raums und den Europäischen Meeres- und Fischereifonds, für die der Gemeinsame Strategische Rahmen gilt, sowie mit allgemeinen Bestimmungen über den Europäischen Fonds für regionale Entwicklung, den Europäischen Sozialfonds und den Kohäsionsfonds und zur Aufhebung der Verordnung (EG) Nr. 1083/2006 pp.53-56

AMTSBLATT DER EUROPÄISCHEN GEMEINSCHAFTEN (1994): Mitteilung an die Mitgliedstaaten über die Leitlinien für integrierte Globalzuschüsse bzw. Operationelle Programme, die Gegenstand von Zuschußanträgen der Mitgliedstaaten im Rahmen einer Gemeinschaftsinitiative sind — „LEADER II" (Liaisons Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale — Aktionen zur ländlichen Entwicklung auf Initiative der Kommission), Mitteilungen und Bekanntmachungen, Ausgabe in deutscher Sprache, ISSN 0376-9461, pp. 44-48.

EURÓPAI BIZOTTSÁG (2011): a Közös Stratégiai Kerethez tartozó Európai Regionális Fejlesztési Alapra, Európai Szociális Alapra, Kohéziós Alapra, Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapra és Európai Tengerügyi és Halászati Alapra vonatkozó közös rendelkezések megállapításáról, az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra és a Kohéziós Alapra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról és az 1083/2006/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről, Brüsszel, 2012.3.14. COM(2011) 615 final/2; 2011/0276 (COD), pp. 11-12.

RÉGIÓK BIZOTTSÁGA (2005): Javaslat a vidékfejlesztés Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EAFRD) általi támogatásáról szóló tanácsi rendeletre COM(2004) 490 final – 2004/0161 (CNS)

<http://coropinions.cor.europa.eu/coropiniondocument.aspx?language=hu&docnr=255&year=2004>
(2014. szeptember 6.)

1080/2006 EK rendelet az Európai Regionális Fejlesztési Alapról és az 1783/1999/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről

8. Mellékletek

Fragebogen für die LEADER Aktionsgruppen

(Eine Erhebung der Hochschule Karoly Esterhazy Eger Fachbereich Geographie in Kooperation mit der Universität Kassel Fachbereich Ökonomie der Stadt und Regionalentwicklung)

Themenleiter: **Prof. Dr. Ulf Hahn**

Sehr geehrte/r LAG Vorsitzender/in,

Wir brauchen Ihre herzliche Hilfe durch die Beantwortung unseres Forschungsfragebogens, der aus 24+1 Fragen besteht.

Hat Ihre LAG Angestellten, die Geographen sind?

a. *Ja*

b. *Nein*

Was waren die Hauptfaktoren in der Gestaltung ihres Gebietes?

(Mehrere Antworten sind möglich)

- a. Geographische oder Landschaftsgrenzen
- b. Historische Zusammengehörigkeit
- c. Die lokale Identität/heutige Zusammengehörigkeit
- d. Der lokale Wirtschaftsraum

- e. Die Grenzen der Verwaltung
- f. Ein Gutachten von Experten
- g. Politische Vorgaben des Landes
- h. Entscheidung der lokalen/regionalen Politik

1. Hat Ihre derzeitige LEADER-Aktionsgruppe teilweise oder flächendeckend an den folgenden LEADER-Phasen teilgenommen? (Mehrere Antworten sind möglich)

- a. LEADER I (1991-1993)
- b. LEADER II (1994-1999)
- c. LEADER+ (2000-2006)
- d. Wir haben eine neue LAG (wenn Sie dieser Antwort gewählt haben, springen Sie bitte zur 5. Frage!)

2. Wenn Sie am LEADER+ teilgenommen haben, wie hat sich Ihre Aktionsgruppe in der neuen Förderperiode territorial geändert?

- a. Sie ist mindestens 25% kleiner, als sie das in der LEADER+ Periode war
- b. Sie ist etwas kleiner, als sie das in der LEADER+ Periode war
- c. Sie ist unverändert geblieben
- d. Die Flächenausdehnung der Aktionsgruppe wurde weniger als 25% grösser
- e. Die Flächenausdehnung der Aktionsgruppe wurde mehr als 25% grösser

3. Wie hat Ihre LEADER-Region in der neuen Förderperiode (Zeitraum 2007-2013) demographisch geändert? (mit dem Beitritt neuer Gemeinden)

- a. Die Bevölkerungszahl ist um **mehr als** 25% gestiegen
- b. Die Bevölkerungszahl ist um **weniger als** 25% gestiegen
- c. Die Bevölkerungszahl hat sich um **weniger als** 25% verringert
- d. Die Bevölkerungszahl hat sich um **mehr als** 25% verringert

5. **Welche Faktoren prägen die Einheit Ihrer LAG?**

(1-der wichtigste Faktor; 5- der unerheblichste Faktor)

	11	22	33	44	55
a. Die lokale Identität					
b. Die wirtschaftliche Stärke					
c. Der geographische Rahmen					
d. Die Verwaltung					
e. Die politische-Wille					

6. **Haben Sie schon die Dienstleistungen eines Wissenszentrums (Uni) in Anspruch genommen?**

(Mehrere Antworten sind möglich)

- a. Ja, bei Strategieaufbau
- b. Das Forscherteam hat auch in den thematischen Arbeitsgruppen der LAG teilgenommen
- c. Forscher haben bei der Evaluation teilgenommen
- d. Externe haben eine komplette, lokale Forschung gemacht (eine volle Situationserforschung mit gründlichem geographischen, wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Rechercheaufschluss)
- e. Wir haben bisher keine Wissenschaftler beauftragt, wir sind aber in der Zukunft bereit, eine solche Möglichkeit in Anspruch zu nehmen
- f. Wir haben kein Forscherteam/keine Uni beauftragt.

7. **Welche wirtschaftlichen Sektoren profitieren von der neuen LEADER-Achse?**

- a. Die land- und forstwirtschaftliche Produktion
- b. Die Entwicklung regionaler Produkte
- c. Die Verarbeitung (lokale Industrie)
- d. Der Tourismus
- e. Weitere Dienstleistungen
- f. Der Research+Development-Sektor und bei der Lehre oder bei der Bildungsarbeit

8. ***Hat Ihre LAG an Flaggschiff-Projekt teilgenommen?***
- a. Ja, wir haben schon an einem Flaggschiff-Projekt teilgenommen
 - b. Ja, wir waren Teilnehmer an mehreren Pilotprojekten
 - c. Nein (**Fahren Sie bitte mit der 12. Frage fort!**):
9. ***In welchem wirtschaftlichen Sektor ist das Pilotprojekt einzuordnen?***
- a. Energiepflanzenanbau
 - b. gewöhnlicher Nutzpflanzenanbau
 - c. Tierzucht
 - d. Bergbau
 - e. Energiesektor (inkl. Biokraftwerkanlage)
 - f. Rohstoffverarbeitung
 - g. Nahrungsmittelverarbeitung
 - h. Umweltschutz
 - i. Landschaftsschutz
 - j. Denkmalschutz
 - k. Entwicklung lokaler Dienstleistungen
 - l. Entwicklung lokaler Einrichtungen
 - m. Ausbildung und Lehre
 - n. Research+Development
 - o. sonstiger
- Sektor:.....
10. ***Welche Beteiligten waren die aktivsten Teilnehmer an den Projekten in der LAG Partnerschaft?***
- a. Der lokale Unternehmerkreis
 - b. Bürger
 - c. die kommunale Selbstverwaltung
 - d. Politiker
 - e. Verbände, Zivilorganisationen
11. ***Hat Ihre ehemalige LEADER+ LAG mehrere Förderungsquellen (z.B: Regionen Aktiv, INTERREG) in Anspruch genommen?***
- a. Ja, wir haben an
.....teilgenommen.
 - b. Nein
12. ***Welche Ziele waren die wichtigsten im Entwicklungsplan Ihrer LEADER-Region?***
13. ***Was sind die Ziele in dem neuen Zeitraum 2007-2013?***

- 14. Denken Sie, dass Ihre LAG ohne Förderungsmittel autark sein kann?**
- a. Ja, denn haben wir ein funktionsfähiges regionales Cluster anlegt, in dem die Kohäsion der Wirtschaft und Gemeinschaft gegeben ist, zum anderen sind wir auch kapitalkräftig
 - b. Wir haben versucht, ohne LEADER andere Möglichkeiten zu finden, Förderungen und Investitionen in die Region zu lenken
 - c. Bestimmt nicht
- 15. Sind Sie der Meinung, dass der LEADER-Ansatz der Beginn einer modernen Verwaltung ist?**
- a. Ja, mit den LEADER-Methoden kann die derzeitige Verwaltung um zivilgesellschaftliche Impulse und Akteure ergänzt werden
 - b. Ja, das Regionalmanagement ist das Ergebnis kooperiert eng mit der Verwaltung
 - c. Nein, unsere Region ist derzeit dafür nicht geeignet, aber auf lange Sicht kann es funktionieren
 - d. Leider nicht, weil...
 - man dafür mehr zuständige Mitarbeiter braucht, um die Aufgaben dieser modernen Verwaltung bewältigen zu können. Ich finde aber die Vorstellung gar nicht schlecht
 - die LAG eine künstliche Formation ist. Es kommt nur selten zu einer nützlichen gesellschaftlichen, wirtschaftlichen und geographischen Kohäsion vor.
 - ich noch nie daran gedacht habe, und halte ich es für keine gute Idee
 - ich es mir es noch nicht überlegt habe, aber ich halte es für eine gute Möglichkeit
- 16. Nimmt Ihre LAG an einem anderen EU/Bundesprogramm in dieser Förderperiode teil?**

20. **Was bedeutet den Gemeinden die Regionale Entwicklungsstrategie (REK)?**
- Das ist eine große Hilfe für uns, weil der LEADER-Strategieplan die Entwicklungspläne unserer Gemeinden aufeinander abstimmt
 - Die Gemeinden haben schon vorher zusammengearbeitet, das LEADER-Programm bietet also für uns mehr Geld und mehr Möglichkeiten
 - Das LEADER-Programm bedeutet für die Gemeinden mehr überflüssige Administration
21. **Weiß die örtliche Bevölkerung über das LEADER-Programm und die LAG Bescheid?**
- Ja, völlig
 - Ja, die LAG hat nämlich eine effektive Marketingstrategie
 - Davon bin ich nicht völlig überzeugt, aber der überwiegende Teil der Bevölkerung ist darüber gut informiert
 - Nein, wir müssen das Marketing unseres LEADER-Programms effektiver gestalten
22. **Können Sie sich vorstellen, dass die LAG oder das Regionalmanagement Aufgaben der kleineren Siedlungen/Gemeinden übernimmt?**
- Ja, das wäre eine bedeutende Kostenersparnis und zuständige Experte könnten die Gemeinden führen
 - Teilweise könnten diese Organe einige Aufgaben übernehmen (wie z.B.: die Raumordnung und Siedlungsentwicklung, Projektmanagement, Beratung für die Entwicklungsprojekte usw.)
 - Das derzeitige System ist völlig akzeptabel
 - Eine Volksabstimmung müsste darüber entscheiden.
23. **Welche Kompetenzen braucht man als Regionalmanager? (Benoten Sie bitte die Kompetenzen! 1 - (sehr wichtig), 2 – (wichtig), 3- (vorteilhaft), 4- (egal), 5 – (nicht wichtig)**

a.) Diplom für Siedlungs,- und Regionalentwicklung (das enthält z.B.: Entwicklungs,- und Regulierungspolitiken der EU, Regionalplanung usw.)	
--	--

b.) volkswirtschaftliche Kompetenzen	
c.) geographische Kenntnisse (GIS/digitale Karten/, Landschaftsgeographie, Gesellschaftsgeographie, Umweltschutz)	
d.) politologische Kenntnisse	
e.) Kenntnisse im Bereich Projektmanagement	
f.) Kenntnisse im Bereich Projektanträge	
g.) Verwaltungskennntnisse (Genehmigungsverfahren, Finanzabwicklung)	
h.) Konfliktbewältigung und Kommunikationsausbildung	
i.) sehr gute Fremdsprachenkenntnisse	
j.) Grundkenntnisse in Ingenieurkenntnissen	

24. Was für eine Meinung haben Sie über die Zukunft Ihrer LAG?

- a. Unsere LAG bietet jede Menge Produkte und Dienstleistungen, die ein moderner ländlicher Raum produzieren kann (*regionale Lebensmittel aus*

verlässlicher Quelle, die Produkte moderner und ökologischer Landwirtschaft und des traditionellen Handwerks, Bergbauschätze, Tourismus usw.)

- b. Der Verkauf unserer lokalen Produkte der Land und Forstwirtschaft wird vorangetrieben
- c. Unsere Dörfer und Städte werden durch erneuerbare Energie versorgt
- d. Wir möchten das wirtschaftliche Hauptprofil unserer LEADER-Region bestimmen, womit wir effektive Marketingpläne zusammenstellen können, die uns bundes-, und europaweit berühmt machen
- e. Wir begünstigen die ehrenamtliche Arbeit, um die Regionalentwicklung zu verbessern und die lokale Identität zu stärken

LEADER vidékfejlesztési akciócsoportok szakértői kérdőíve

1.1.1. Melyek voltak az akciócsoport kijelölésének legfontosabb tényezői? (Több válasz is lehetséges)

Jelölje X-szel a választát! Több választ is megjelölhet.

☐ a térségi közigazgatási központ (város) vonzástérsege	☐ a helyi/térségi politika lobbyja	☐ a helyi identitás, ill. a települések szabad csatlakozási szándéka
☐ a helyi gazdasági kohézió	☐ a közigazgatási határok	☐ egy kutatócsoport szakvéleménye
☐ természetföldrajzi tájhatárok		

1.1.2. 2. Részt vettek-e a jelenlegi akciócsoportjának települései a következő magyarországi LEADER szakaszokban?

Jelölje X-szel a választát! Kérjük, csak egy választ jelöljön meg.

- Kísérleti LEADER Program (2001)
- LEADER+ (2005-2008)

1.1.3. 3. Amennyiben részt vettek a LEADER+ programban, milyen mértékben változott meg akciócsoportjának területi kiterjedése a 2007-2013-as új LEADER programban?

Jelölje X-szel a választát! Kérjük, csak egy választ jelöljön meg.

☐ kisebb lett, mint az előző LEADER szakaszban volt (a településszám több mint 25%-kal csökkent	☐ valamivel kisebb lett, mint az előző szakaszban volt (a településszám kevesebb, mint 25%-kal csökkent)	☐ nem változott lényegesen
☐ valamivel nagyobb lett (településszám kevesebb, mint 25%-kal nőtt)	☐ határozottan nőtt a területi kiterjedés (településszám több mint 25%-kall nőtt)	

1.1.4. 4. Mennyiben változott az akciócsoport népességszáma 2007-2013-as időszakra?

Jelölje X-szel a választát! Kérjük, csak egy választ jelöljön meg.

- több mint 25%-kal növekedett
- kevesebb, mint 25%-kal növekedett
- kevesebb, mint 25%-kal csökkent
- több, mint 25%-kal csökkent

1.1.5. 5. Kérem, állítson fel az Ön meglátása alapján a megfelelő sorrendet! Mely tényezők határozzák meg az Ön akciócsoportjának területi egységét? (1. a legkevésbé fontos, 5. a legfontosabb tényező).

Értékelje az első oszlopban található szempontokat 1 és 5 közötti pontszámmal: írja a pontszámot a szempont után található mezőkbe, jobbra igazítva.

a. a helyi azonosságtudat (identitás)	☐
b. a gazdasági kohézió	☐
c. természetföldrajzi keret	☐
d. a közigazgatási keret	☐
e. a helyi vagy a regionális politikai akarat	☐

1.1.6. 6. Megbízta-e kutatócsoportokat/egyetemeket a LEADER térségek kialakításában, és a fejlesztési stratégiához szükséges felmérések elvégzésében? (Több választ is bejelölhet.)

Jelölje X-szel a választ! Több választ is megjelölhet.

☐ a. nem vettük igénybe ezt a lehetőséget	☐ b. ____ egyelőre nem vettünk igénybe ilyen szolgáltatást, de a jövőben számolni fogunk ezzel a lehetőséggel	☐ c. ____ csak a stratégia felépítésében segédkeztek
☐ d. _____ egyes programok/projektek irányításánál és a LEADER értékelési feladatokban alkalmazzuk szaktudásukat	☐ e. _ Egy átfogó területi kutatást végeztek térségünkben (pl. térségi helyzetfeltárás, társadalmi-gazdasági, földrajzi erőforrás feltárás)	☐ f. __ az egyes tervezői munkacsoportoknak is a tagjai voltak /vagy még mindig résztvevői

1.1.7. 7. A LEADER+/LEADER 2007-2013 újításai mely gazdasági szektorokat érintették/érintik a legnagyobb mértékben? (Kérem állítson fel egy sorrendet! (1- a legmeghatározóbb a 4- a legkevésbé jellemző)

Amennyiben az elemek le vannak takarva, azokat kattintással tudja felfedni. Az elemek sorrendezéséhez húzza a kívánt elemet a megfelelő helyre!

Állítsa sorba az alábbi elemeket: írjon 1 és 4 közötti sorszámot a válaszokhoz! Egy sorszámot csak egyszer használjon fel!

- a. _____ a termelést
- b. _____ a feldolgozást

c. _____ a szolgáltatásokat

d. _____ a K+F szektorban, valamint az oktatásban, képzésben

1.1.8. 8. Az akciócsoport összességében a LEADER+ periódusban hány projektet valósított meg? (nyertes helyi pályázatok)

Jelölje X-szel a választát! Kérjük, csak egy választ jelöljön meg.

a. _____ 1-9 között

b. _____ 10-29 között

c. _____ 30-49 között

d. _____ 50 felett

1.1.9. 9. Sikerült-e nagyobb projekt(ekben) részt venni LEADER+ társfinanszírozással?

Jelölje X-szel a választát! Kérjük, csak egy választ jelöljön meg.

a. igen

b. nem

1.1.10. 10. Amennyiben sikerült valamilyen LEADER+ nagyprojektben részt venni kérem, karikázza annak ágazati besorolását! (több válasz is lehetséges akár egyetlen projekt esetében is)

Jelölje X-szel a választát! Több választ is megjelölhet.

a. _____ energianövény-
termesztés

d. _____ bányászat

g. _____ élelmiszer

feldolgozás

j. _____ műemlékvédelem

m. _____ helyi

szolgáltatásfejlesztés

b. _____ növénytermesztés

e. _____ nyersanyag
feldolgozás

h. _____ tájvédelem

k. _____ intézményfejlesztés

n. _____ K+F

c. _____ állattenyésztés

f. _____ energiaszektor

i. _____ környezetvédelem

l. _____ oktatás-képzés

Egyéb _____

1.1.11. 11. A helyi akciócsoport partnerségén belül a LEADER+ időszakában kik voltak a legtevékenyebbek a pályázás során? (Kérem, állítson fel sorrendet!)

Amennyiben az elemek le vannak takarva, azokat kattintással tudja felfedni. Az elemek sorrendezéséhez húzza a kívánt elemet a megfelelő helyre!

Állítsa sorba az alábbi elemeket: írjon 1 és 4 közötti sorszámot a válaszokhoz! Egy sorszámot csak egyszer használjon fel!

a. _____ a vállalkozói szféra

b. _____ a civil szféra (non-profit)

c. _____ önkormányzatok

d. _____ lakosság

1.1.12. Hány fő stratégiai célt fogalmaztak meg a LEADER+ szakaszban (kérem írja le őket)?

Legfeljebb 4000 karakter hosszú szöveget írjon be!

1.1.13. 13. Hány fő stratégiai célt fogalmaztak meg a 2007-2013-as szakaszban?

Legfeljebb 4000 karakter hosszú szöveget írjon be!

1.1.14. 14. Sikertült-e az akciócsoporthoz a LEADER támogatásain kívül más program kiírásaiban is részt venni mind a LEADER+ és a LEADER 2007-2013 szakaszait tekintve?

Jelölje X-szel a választát! Kérjük, csak egy választ jelöljön meg.

- a. igen, határon átnyúló együttműködésben
 b. igen, egyéb hazai kiírásban
 c. igen, brüsszeli kiírásban
 d. nem
 Egyéb _____

1.1.15. 15. Véleménye szerint az Ön térsége alkalmas-e arra, hogy a következőkben megőrizze egységét, és jelentős külső támogatás nélkül is működőképes maradjon a helyi partnerség?

Jelölje X-szel a választát! Kérjük, csak egy választ jelöljön meg.

- a. ___igen, tökeerős térségi klaszter jött létre, persze egy-egy nagyobb horderejű projekt esetében nem zárható ki a pályázat, külső támogató partner bevonásának lehetősége
 b. ___ amennyiben megszűnne a LEADER támogatás, a helyi közösségünk ez esetben is nagy eséllyel tudna pályázni más hazai vagy közösségi forrásokra, mivel a társadalmi-gazdasági klaszterjellegű térség elő tudná teremteni az önrészt is
 c. _____nem

1.1.16. 16. Ön szerint alkalmasak-e arra a jelenlegi LEADER térségek, hogy egy jövőbeni közigazgatási reform alapját képezzék, és ezáltal egy LEADER-szerű térségi önkormányzat jöjjön létre, amely a területfejlesztést, a települések működtetését is hatékonyan megoldja?

Jelölje X-szel a választát! Kérjük, csak egy választ jelöljön meg.

☐ a. ___igen, akár már 2014-től is	☐ mesterséges területi képződmény, nincsen meg a térségi	☐ társadalmi-gazdasági-környezetföldrajzi összetartozás,
☐ d. ___ az akciócsoport		

legfeljebb mikro térségi szinten

b. _____ a térség erre jelenleg még nem alkalmas, de hosszútávon az lehet (8-10 év)
 e. nem gondolkodtam még rajta, de nem találok jó ötletnek

c. _____ sajnos nem alkalmas, viszont jó elképzelésnek tartom azt, ha valódi szakemberek irányítanák a térség működését és fejlesztését, ezáltal együtt kezelnék egy-egy adott szubrégió (LEADER térség, kistérség) településeinek irányítási és fejlesztési feladatait
 f. _nem gondolkodtam még rajta, de látok benne lehetőséget

1.1.17. 17. A LEADER alapelvek közül melyeket tartja a legfontosabbaknak? (Kérem állítson fel egy sorrendet: 1. a legfontosabb – 7 a legkevésbé fontos)

Amennyiben az elemek le vannak takarva, azokat kattintással tudja felfedni. Az elemek sorrendezéséhez húzza a kívánt elemet a megfelelő helyre!

Állítsa sorba az alábbi elemeket: írjon 1 és 7 közötti sorszámot a válaszokhoz! Egy sorszámot csak egyszer használjon fel!

- a. _____ az alulról jövő kezdeményezés elve
- b. _____ nem ágazati, hanem területalapú jelleg
- c. _____ az ágazatokat összevonó stratégiai tervezés
- d. _____ háromoldalú partnerség
- e. _____ akciócsoporton kívüli együttműködések támogatása
- f. _____ korlátlan információ és tapasztalatcsere az európai akciócsoport-hálózattal
- g. _____ helyi irányítás, döntés, és finanszírozás

1.1.18. 18. Milyen tapasztalatai vannak a helyi fiatalság (15-24 éves korosztály) részvételéről/bevonhatóságáról?

Jelölje X-szel a választát! Kérjük, csak egy választ jelöljön meg.

- a. _____ érdeklődnek irántuk, sőt már a stratégiaalkotásba is bevontuk a helyi ifjúságot
- b. _____ legfeljebb az egyes projektek célcsoportjai, de nem résztvevői
- c. _nem mutat számottevő érdeklődést a helyi ifjúság/nem lettek bevonva kellőképpen
- d. nem mutat számottevő érdeklődést a helyi ifjúság, ezért a jövőben nagyobb hangsúlyt fektetünk a programunk megismertetésére a fiatalok körében is

1.1.19. 19. Az akciócsoport operatív munkájában részt vesznek-e megfelelő kompetenciákkal rendelkező főiskolai/egyetemi hallgatók?

Jelölje X-szel a választát! Kérjük, csak egy választ jelöljön meg.

- a. _____ igen, már a kezdetektől bevontuk őket a munkába
 b. _____ igen, sőt az egyes munkabizottságot jelöltünk ki a részükre, amelyet felelősséggel irányíthatnak
 c. _____ még nem, de látunk benne lehetőséget, így a jövőben valószínűleg fogunk
 d. _____ nem

1.1.20. 20. A LEADER szemléletnek megfelelően, kihasználta-e azt a lehetőséget, hogy több település összefogásával közös fejlesztési tervet dolgozzanak ki?

Jelölje X-szel a választát! Kérjük, csak egy választ jelöljön meg.

- a. _____ igen
 b. _____ nem
 c. _____ még nem, de a jelenlegi (2007-2013) LEADER periódusban tervezzük
 d. _____ már a LEADER-t megelőzően is közösen terveztünk a szomszédos önkormányzatokkal, térségi civilekkel és vállalkozókkal

1.1.21. 21. Ön szerint megfelelő mértékben értesült-e a helyi lakosság a LEADER program működéséről?

Jelölje X-szel a választát! Kérjük, csak egy választ jelöljön meg.

☐ a. _____ igen	☐ b. igen, de ezt főleg az akciócsoport marketingtevékenységének köszönheti (szórólapokat, kiadványokat, honlapot stb. jelentettünk meg)	☐ c. nem vagyok benne biztos, talán egy térségi kérdőíves felmérés sokat segítené
☐ d. _____ nem, ezért a jövőben nagyobb hangsúlyt fektetünk a programunk megismertetésére a lakosság szélesebb körében is	☐ e. _____ nem	

1.1.22. 22. Elképzelhetőnek tartja-e azt, hogy az egyes kistélepülések (max. 1000fő) önkormányzati feladatköreit az akciócsoportok/régiómenedzsment munkaszervezetek vegyék át úgy, hogy a települések érdekeit a polgármesterek képviselnék a regionális vagy akciócsoport gyűléseken?

Jelölje X-szel a választát! Kérjük, csak egy választ jelöljön meg.

- a.) _____ természetesen, mivel így rengeteg költséget takarítanak meg, és a térség településeinek irányítását szakemberekre bíznák
 b.) legfeljebb részfeladatok ellátásában (területfejlesztési tanácsadás, - operatív munka, projektmenedzsment)
 c.) _____ a jelenlegi rendszert nem szükséges megváltoztatni

1.1.23. 23. Melyek azok a kompetenciák, amelyekkel egy térségmenedzsernek rendelkeznie kell? (Kérem, minősítse az ismeretek fontosságát 1-5-ig!)

Értékelje az első oszlopban található szempontokat 1 és 5 közötti pontszámmal: írja a pontszámot a szempont után található mezőkbe, jobbra igazítva.

a.) területfejlesztési szakirányú diploma (amely tartalmazza a következő kompetenciákat: EU fejlesztés és szabályozáspolitikák, területi tervezés)	☐
b.) közgazdaságtani szakértelem	☐
c.) geográfiai ismeretek (GIS ismeretek /digitális adatbázis és térképszoftver kezelés, tájföldrajz, társadalomföldrajz, környezetvédelem területén)	☐
d.) jogi, politológiai ismeretek	☐
e.) kommunikációs és konfliktuskezelési ismeretek	☐
f.) legalább egy idegen nyelv tárgyalóképes ismerete	☐
g.) műszaki kompetenciák	☐

1.1.24. 24. Miben látja akciócsoportjának, térségének jövőbeni fejlődési pályáját?

Kérem állítson fel egy sorrendet!

Jelölje X-szel a választát! Kérjük, csak egy választ jelöljön meg.

a.) a térség a központi város valódi ellátó övezetévé válik (termelés, feldolgozás, szolgáltatások területén /turizmus, gyermektáborok szervezése, horgász-vadász turizmus,

gasztronómia, sportesemények stb./)
 d.) _ ha megtalálnánk településeink gazdasági profilját, és a településekkel közösen egyeztetnénk a jövőről, felhasználva a LEADER és egyéb lehetőségek

szervezeti támogatását
 g.) ___ támogatnánk a térségi menedzserhálózat létrehozását, amely megalkotja a térség stratégiai terveit, és részt vesz a megvalósításban

b.) jó minőségű mező,-
és erdőgazdasági
termékeink közvetlen
értékesítésében,
feldolgozásában

e.) _ megfelelő teret és
háttérrel biztosítani az
érelklödő lakosság
társadalmi munkában
történő
foglalkoztatásának a
települések
fejlesztésének
érdekében

c.) _____ megújuló
energiafalvak/kisvárosok
létrehozásában

f.) _____ a kistelepülési
(2000 fő alatt)
önkormányzatok
megszűntetésében,
járási gesztorközpontok
felállításában, ahová a
település képviselői
tanácskoznak

1.1.25. 25. Milyen lehetőséget látnak a LEADER-ben a 2014-2020-as időszakra?

(Több választ is megjelölhet!)

Jelölje X-szel a választát! Több választ is megjelölhet.

a._ nagyobb tervezési
mozgástér

d. _____ erősen
központosított
megvalósítás,
változatlan feltételek
mellett

b. megemelt összegű
források

e. A többalapos CLLD
tervezés mellőzésével
és kizárólag EMVA
forrásokra építve szűkül
a mozgástér

c. _____ magasabb
támogatási intenzitás

f. _____ a jelenlegi
ellentmondásos
szakpolitikai helyzetben
sajnos nem lehet előre
tervezni

2.1.1. Köszönjük, hogy időt szakított a kérdőív kitöltésére!